

E számunk szerzői

Babucs Zoltán, egyetemi hallgató (ELTE, BTK)

Frivaldszky János id.:

Gecsényi Lajos dr., főigazgató, (MOL)

Horváth Lajos dr., főlevéltáros (Parlamenti Levéltár)

Kapronczay Károly dr., igazgató (Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár, Budapest)

Makra Zsigmond dr., tudományos kutató, (Budapest)

Nagybákay Antal Zelmós dr., tudományos kutató (Budapest)

Nyulásziné Straub Éva dr., fősztályvezető (MOL)

Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtítkára

Pekár Zsuzsa, nyugalmazott tudományos kutató (Budapest)

Rainer Pél, régész-muzeológus (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)

Szantner Viktor, egyetemi hallgató (ELTE, BTK)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

TURUL

LXX. évfolyam

1997/3–4. füzet

Szerkesztik: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai előkészítő munkák: Garai Péter

Nyomdai kivitelezés: Neotipp Bt, 1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.

Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

I. Értekezések, önálló cikkek

Gecsényi Lajos: Öt esztendő után	69
Kapronczay Károly: Orvosdinasztiák II. – Bene, Lenhossék, Lumnitzer, Nékám és Ángyán családok	70
Nagybákay Antal Zelmos: Egy kereskedő (polgár) család rövid története és leszármazása (Rickl család) .	81
Pekár Zsuzsa: Döring József – polgárok, nemesek, főurak és címerek háttérében	94
Rainer Pál: Rozsnyói Markó Gusztáv Antal címeres nemesi levele IV. Károly királytól, Bécs 1917. augusztus 21.	107
Frivaldszky János id.: A Frivaldszky családfa Nagy Ivánnál	109

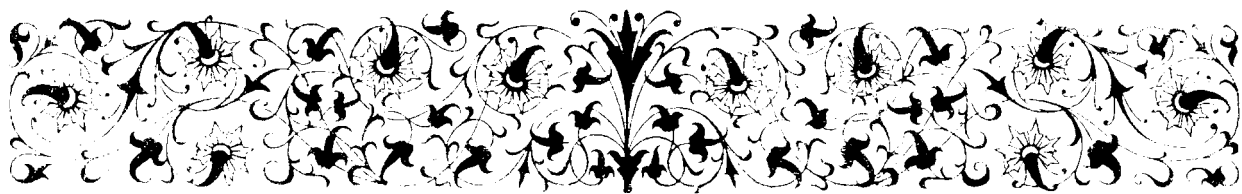
2. Kisebb rovatok

Szantner Viktor: I. Vexillológiai Nap (Tudományos ülés)	114
Nyulásziné Straub Éva: A Magyar Országos Levéltár egy gyarapodásának története – Feyér Miklós címereslevele 1609-ből.....	116
Makra Zsigmond: Bélyegeken fellelhető heraldikai abszurditások	117
Pandula Attila: Nobilimea românescă din Transilvania (Az erdélyi román nemesség) (Tudományos konferencia)	119
Beniczei és Micsinyei Beniczky Ferenc címere (heraldikai rajz: ifj. Bogdán István)	120

Könyvismertetés

Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye. (Ism.: Makra Zsigmond)	121
Alexy, Zdenko G.: Ehrenzeichen der Kapitel in vormals habsburgischen Ländern.) Ism.: Pandula Attila). 122	
Henzel Ágota: Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regeszt i. 1629–1634., II/1, Künstlerné Virág Éva: Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1635–1640. II/2. (Ism.: Makra Zsigmond)	
Ostric, Goroslav: Grbovi u gradu Bakru. (Címerek Buccari városában) (Ism.: Horváth Lajos)	123
Péter Katalin szerk.: Gyermek a kora újkori Magyarországon. (Ism.: Pandula Attila)	124
Szluha Márton: A Szluha család története. (Ism.: Makra Zsigmond)	125
Zombori Lajos: Magyar robotárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok. (Ism.: Pandula Attila)	126
ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS 1998-RA	
Hazai és nemzetközi hírek	128
Deutschsprachige Zusammenfassung (Ress Imre).....	130
Summary (Szasztkó István)	131

ÖT ESZTENDŐ UTÁN

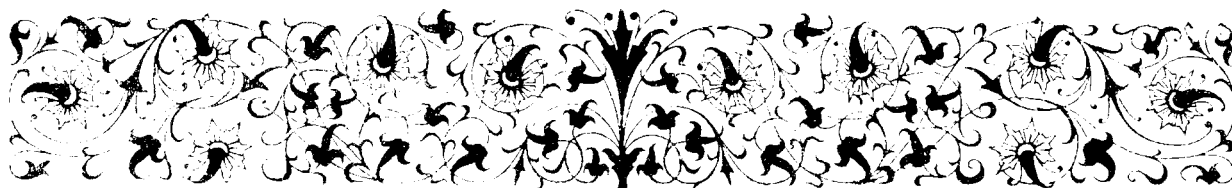
1992 őszén nem csekély várakozással tekintettünk mindannyian az újjászülető Turul első, összevont száma elé. A négy évtizeddel korábban hatalmas szóval megszüntetett – a háború után felnőtt nemzedékek előtt legfeljebb a könyvtárak polcairól ismert – folyóirat feltámadása azzal kecsegtetett, hogy nem egyszerűen publikációs fóruma, de motorja is lesz az oly hosszú ideig mellőzött genealógiai, heraldikai és történeti „segédtudományi” kutatásoknak. Olyan megjelenési lehetőség, amely már a létevel ösztönzi a studiumok művelőit a kutatásra és az írásra. Mert ki tagadhatta volna (vagy ki tudná tagadni ma), hogy a múltba vesző valós családi gyökerek feltárása mellett mily hatalmas hozadéka van mindezeknek a társadalomtörténet, a műveltségtörténet vagy éppen az eszmetörténet és hivataltörténet számára. A felfokozott várakozás az évek folyamán részben teljesült. Számos, nem lebecsülendő kisebb-nagyobb adalék mellett olyan közlemények és tanulmányok is napvilágot láthattak a lap hasábjain, amelyek levéltári forrásokra alapozott, szélesebb horizonton mozgó témák hírhözői voltak. Borsa Iván az Antimus családról, Szluha Márton a Káldy családról, Pekár Zsuzsa a Haggemacherekről, Kállay István a XVIII. századi elit társadalmi kapcsolatairól, Kóta Péter a XVIII. századi címerinspektori hivatalról, a fiatal Mészáros Kálmán a Rákóczi szabadságharc tábornoki archon-

tológiájából tett közzé maradandó értékű írásokat. Nyulásziné Straub Éva a Magyar Országos Levéltár egyre gyarapodó címereslevél-gyűjteményének új darabjairól szóló beszámolóival pedig nemcsak a gyors tájékozódást, de a címerrajzokról készült szakszerű leírásokkal, az illusztrációkkal minden bizonnyal a heraldikai kutatások előrehaladásához is hozzájárult.

Úgy vélem, hogy ami a várt és ma is óhajtott tematikából hiányzik az elsősorban a szerzői törzsgárda bővülésének hiányában rejlik. A Turul a magyar történettársadalom ismert és megbecsült kiadványa, lapjain megjeleni szakmai elismertséget jelent. A szerkesztőségnek és a kiadóknak mindent meg kell tehát tenniük azért, hogy a lap még vonzóbbá váljék azon számos levéltáros, muzeológus, könyvtáros számára, akik szerte az országban családtörténettel, heraldikával vagy éppen archontológiával, prozopográfiával foglalkoznak. A jövőben a Magyar Országos Levéltár is, amely büszke arra, hogy jelen van a kiadók sorában, ezt kívánja még jobban elősegíteni.

Budapest, 1997 november

Gécsényi Lajos
főigazgató

ORVOSDINASZTIÁK 2.

Az önálló magyar orvoscépzés megteremtődése, majd az európai rangra emelkedett magyar medicina művelésében a 19. század első felétől igen nagy szerepet kaptak az ún. orvosdinasztiák, ahol apáról fiúra szállt több nemzedéken – gyakran az oldalágakon is – az orvosi hivatás. Valóban a szülői házban ismerték meg a hivatás szépségét, gyakran „szakmai fogásait” is, az orvos apa vált a követendő példaképpé. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a jelentős orvoshiánnyal küzdő országban keresett szakember volt az orvos, akinek praxisa hatalmas területre terjedt ki, ami biztos megélhetést is jelentett. Az apja gyakorlatát gyakran öröklő fiút ez is ösztönözte a pályaválasztás szempontjából. A múlt század magyar orvostársadalmát vizsgálva egyre több a kismemesi származású orvos, akinek a családjától öröklött föld már szűkös megélhetésre sem lett volna elegendő. Az egyre aprózódó földdel rendelkező kismemesi családok fiai számára a papi, a katonai pályán kívül egyre vonzóbbá vált az értelmiségi pálya, így a jogi, a tanári foglalkozás, de egyre több nemesi ifjat találunk az orvosi pályán is. A Bene, a Lenhossék, a Lumniczer családok is ezt az utat példázzák, akik a magyar orvostudomány nem egy kiválóságát adták. Mellettük feltűnnek a városi polgári családok is, ahol a tisztos iparos és módos kereskedő apa foglalkozásától emelkedést jelentett a gyógyítás művészetének művelése.

A BENE-CSALÁD

A Bene-család ősi fészke a Sopron megyei Röjtök falu. Ma Röjtökmuzsaj Győr-Sopron megyében fekszik. (A Röjtököt, Muzsajt és a közeli Ebergöcöt magába foglaló, a 18. század első fele tekintetében teljesnek nem mondható római katolikus anyakönyv ta-

núsága szerint Röjtökön számos kisebb nemesi család mellett a felsőbüki Nagy és a Bene volt a két legtekintélyesebb nemesi kisbirtokos család. 1723–1729 között nemes Bene Ferencnek és Nagy Katalinnak – az utóbbi a felsőbüki Nagy család sarja – három fiú és egy leánygyermek született: 1723-ban Antal, 1725-ben Ferenc, 1727-ben Mihály és 1729-ben Judit. Ez utóbbi 1785-ben Némethy Mihály özvegyeként halt meg 56 éves korában.

A fiúk közül nemes Bene Antal élt Röjtökön, 1756-ban megnősült és gyermeke is született. Ferencnek és Mihálynak nincs nyoma sem az anyakönyvben, sem a faluval kapcsolatos iratokban, feltehetően gyermekként meghalhattak, esetleg ifjúként máshová költöztek. A Bene család a múlt században is ott élt a faluban, mint nemesek és birtokosok. A század elején a falu egyik tekintélyes birtokosa nemes Bene Mihály, a második felében – feltehetően ennek fia – Imre. A felsőbüki Nagy családból Röjtökön halt meg 1776-ban – 72 éves korában – felsőbüki Nagy Pál consiliárius, a jeles reformkori politikus nagyapja, már említett felsőbüki Nagy Katalin (nemes Bene Ferenc hitvese) fivére.

1774. február 6-án a Csongrád vármegyei Mindszinten házasságot kötött nemes Bene Ferenc 21 éves fiatalember Thury Anna 19 éves hajadonnal. A menyasszonynál nincs megadva hová való, viszont az eskető plébános nemes Thury Pál, aki 1757-től szolgált ezen a plébánián. Feltehetően a plébános személye miatt került Mindszenten sorra az esketés. Bene Ferenc atyjaként nemes Bene Mihályt jegyezték be, feltehetően arról a röjtöki Bene Mihályról van szó, akiről a 19. század derekán a Sopron vármegyei faluban tűnt fel.

Bene Ferencnek és Thury Annának 1775. október 12-én Ferenc (a későbbi neves orvosprofesszor) és

1778. február 14-én Erzsébet nevű gyermeke született 1775-ben az apa foglalkozása „nótárius”, tehát a falu jegyzője. Több gyermeket nem jegyeztek be az anyakönyvbe. Talán nem lett több gyerekük vagy elköltöztek, ezt nem lehet eldönteni. A röjtöki Bene-család és a Mindszenten nősült Bene Ferenc között valószínűleg volt családi kapcsolat, mivel az atyjaként bejegyzett nemes Bene Mihály azonos lehet az 1727-ben Röjtökön született Bene-Mihályal. Ebben a családban is gyakori keresztnév volt a Ferenc, amely később a neves orvosprofesszor leszármazottait jellemezte. A másik közvetett bizonyíték, hogy Bene Ferenc orvosprofesszor Egerben letelepedett János nevű fia özvegyének, Tschögl Annának 1878-ban nyomtatott gyászjelentése szerint az elhunyt nemes röjtökfalvi Bene János özvegye. Igaz, Bene Ferenc orvosprofesszor soha nem használt nemesi előnevet, menyének hirtelen „felbukkant” előneve utal a család Sopron vármegyei eredetére, illetve arra, hogy a Bene-család tudatában volt a Röjtökről való származásának.

Bene Ferenc

(1775–1858) orvosprofesszor

1775. október 12-én született Mindszenten. Az egyetem pályázatára beadott önéletrajza szerint apja előbb Mindszenten volt jegyző, később vármegyei esküdtként számvevő Algyőn, majd Szegeden, főjegyző lett. Bene Ferenc itt a piaristáknál tanult, majd a budai főgimnáziumban végezte be középiskolai tanulmányait. Orvosi tanulmányait a pesti orvosi karon végezte, ahol 1798. szeptember 4-én orvosdoktori oklevelet szerzett. 1799-ben a sebészeknek correpetitora. 1802. december 24-től mint az anatómia helyettes tanára, 1803. január 31-től mint az anatómia rendes tanára működött. Ugyanebben az évben a különös kór és gyógytan professzora is lett, s ez utóbbit 1840-ig előadta, míg az anatómia tanári tisztségéről 1806-ban lemondott. 1806-ban a városi (Szent Rókus) kórház igazgatójává és Pest város főorvosává is kinevezték. 1800 tavaszán kérte a Helytartótanácsot, hogy támogassa *A himlő veszedelme ellen való oltás* című könyvének kiadását. Ezt a könyvet még augusztus 5-én a pesti Királyi Tudományegyetem Orvosi Kara igen hasznosnak és alaposnak ítélte meg, ennek nyomán a könyvet 1000 példányban kiadták, ingyenes szétosztásra megküldték a megyei orvosoknak, sebészeknek és iskoláknak. Maga Bene Ferenc 1801. augusztus

27-én kezdte meg Pesten a himlőoltás beadását, amelyről rendszeresen beszámolt a város magisztrátusának és az orvosi karnak.

Egyetemi pályafutása egyenletesen ívelt felfelé, bár a kar tanári testületében történt „mozgások” miatt Bene Ferenc gyakran más-más tantárgyat is előadott: 1813-tól csak a különös kór- és gyógytan tanára, de az anatómiai előadások feladása után 1806–1813 között az államorvostant (mai értelemben a közegészségtan) is előadta, 1840-1848 között, nyugdíjba vonulásáig a kar igazgatója, ami gyakorlatilag az orvostudomány teljes irányítását jelentette. 1831-től a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1825-től királyi tanácsos, 1840-ben a Lipót-rend kiskeresztjének kitüntetője, több alkalommal az orvosi kar dékánja, 1810–1812-ben rektor, majd e méltóságot az 1820-1830-as években több alkalommal is viselte. Egyik alapítója volt 1841-ben a magyar orvos- és természetudományok művelőinek éves találkozási és tanácskozási lehetőséget adó *Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek*, megalapítója a *Magyar Természetvizsgálók Társaságának* (1840), sőt az 1837-ben alapított Budapesti Királyi Orvosegyesületbe az ő karigazgatósága alatt léptek be az egyetemi orvosok, akik addig elég feszült kapcsolatban álltak Pest és Buda városi gyakorló orvos kollégáikkal. Rendkívül nagyműveltségű és világot látott orvostanár volt, aki 1807-ben félét Franciaországban, 1808-ban két hónapot Berlinben, 1828-ban fél évet Angliában töltött, megkeresve az ottani egyetemeket, orvos- és egészségigazgatási hivatalokat.

Nevéhez fűződik az 1811-ben kiadott első magyar közegészségtan (*Elementa polittiae medicinae*) és igazságügyi orvostani (*Elementa polittiae medicinae forensis*) tankönyv kiadása, míg a már említett himlőoltási könyvét magyarul, németül, latinul, szerbül, horvátul, románul, szlovákul is megjelentették. Életének főműve az *Elementa medicinae practicae* címet viselte, 1833-tól öt kötetben jelent meg, utolsó kötetét már fiával, ifjabb Bene Ferencsel írta. Mai értelemben belgyógyászati tankönyv, amelyben elméleti kérdések kifejtése mellett saját gyakorlatának eseteit is részletesen tárgyalta, de széles szakirodalmi műveltségének is tükrö: számtalan esetet hoz fel mások – szakirodalomból olvasott – gyakorlatából, pontosan megjelölve azok irodalmi forrásait.

1848 tavaszán nyugdíjba vonult, a forradalom, a szabadságharc, bár büszkén vallotta meg mindig magyarságát, távol állt tőle. De ugyancsak távol tartotta magát az önkényuralomtól, mert királyhűség ellené-

re elítélte az önkényt, a magyarság megtiprását. 1858. július 2-án halt meg Pesten, sírja a Kerepesi temetőben található.

1802. október 17-én a pesti főplébánián feleségül vette Paschgall Mária 20 éves hajadont. A tanúk: Schraud Ferenc protomedicus, Kögl Ferenc pesti szenátor, Kitaibel Pál egyetemi tanár és Fellner Benedek pesti polgár voltak. Házasságukból 1803–1819 között 10 gyerek született, 8 fiú és 2 leány, amelyből id. Bene Ferenc halálakor – a gyászjelentés szerint – 7 volt életben.

Gyermekei: Ferenc Antal Ádám (szül.: 1803. szept. 27.); Mária Borbála (szül.: 1805. márc. 2. és utána meghalt); Antal Ádám (szül.: 1806. júl.); Károly Frigyes (szül.: 1807. okt. 7.); Aloysia Anna (szül.: 1809. jan. 23., 3 nap múlva meghalt); Rudolf György (szül.: 1810. ápr. 18., egy éves korában meghalt); Pál József (szül.: 1813. jan. 10.); Nepomuk János (szül.: 1815. jan. 22.); Rudolf (szül.: 1816. dec. 27.); István Ádám (szül.: 1819. aug. 15.).

Id. Bene Ferenc gyászjelentése szerint két fia – Ferenc és Rudolf – orvos, Antal helytartótanácsi tanácsos, Károly ny. törvényszéki tanácsos, Pál főtörvényszéki irodatiszt Pozsonyban, János adófelügyelő Kecskeméten, István pedig főgimnáziumi tanár.

Gyermekei közül János (1815–1876) jogi tanulmányokat végzett, előbb Pesten tisztviselő, majd az 1848–1849. évi szabadságharc idején honvédőrnagy, a világosi fegyverletétel után időlegesen külföldre menekült, 1851-ben – apja közbenjárására kapott amnesztiával – hazatért. Előbb Kecskeméten, majd Egerben adófelügyelő, majd a város számvevője. 61 éves korában halt meg.

Bene Ferenc ifj. (1803–1881). Orvosi tanulmányait a pesti egyetemen végezte, előtte a pesti piaristáknál tanult. 1826-ban szerezte meg orvosdoktori oklevelét. Ez után az egyetem igazságügyi orvostani tanszékére került, 1828-ban – apja kíséretében – Angliában járt, majd hosszabb franciaországi tanulmányutat tett. Ezen tanulmányút naplója az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található. 1837-ben egyik alapítója lett a Pest-Budai Királyi Orvosegyesületnek, amelynek előbb pénztárnoka, 1851-től alelnöke volt. 1875-ben az egyesület tiszteletbeli tagjai sorába választotta. Széles szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Közegészségügyi témájú írásai az „Orvosi Tárbán”, a „Tudományos Gyűjteményben”, a „Magyar Orvosok és Természettudósok Vándorgyűléseinek Munkálataiban”, a „Gyógyászatban” stb. jelentek meg. 1840-től a törvényszéki orvostan helyettes tanára lett, 1860-ban nyugalomba

vonult. 1843-ban kiadta a *Tetszhalál* c. munkáját, 1843-ban pedig a *Törvényszéki orvostudomány* című könyvét, amely ugyan A. Henke azonos című könyvének fordítása, de az első ilyen tárgyú, magyar nyelvű egyetemi tankönyv.

1842. február 5-én házasságot kötött Eggenberger Teréziával, Eggenberger József neves könyvkereskedő leányával, akitől három lánya született.

Bene Rudolf (1816–1888) orvosdoktor, sebész- és szülésmester, Bene Ferenc kilencedik gyermeke. Tanulmányait a piaristáknál, majd a pesti Tudományegyetem orvosi karán végezte. 1840-ben szerzett orvosdoktori oklevelet. Disszertációja nyomtatásban is megjelent. Az egyetem elvégzése után megszerezte a seborvosi és szülésmesteri oklevelet. Kezdetben az egyetemi kórodában dolgozott, majd a Rókus Kórház belgyógyász-főorvosa lett. 1843-tól a Pest-Budai Királyi Orvosegyesületnek, 1847-től a Magyar Természettudományi Társulatnak volt a tagja, ez utóbbinak 1860-1870 között a titkári tisztségét is betöltötte. Az 1860-as évektől magángyakorlatot folytatott. 1881-ben a Társulatot igen értékes orvosi könyvtárral ajándékozta meg, amelynek egy része apja könyvtárából származott. Házasságából három gyermeke született, fia volt Bene Géza (1855–1922) hányamérnök, aki oklevelét a selmebányai főiskolán szerzett. Előbb vasúti mérnökként dolgozott, majd az aninai szénbánya igazgatója lett. 1886-ban a nyugat-európai szén és ércbányászat modern technikáját tanulmányozta, a hazai bányamentés egyik kezdeményezője és szervezője. Jeles szakíró, írásai hazai- és külföldi szaklapokban jelentek meg. Főműve a *A kőszénbányákban fellépő gázkitörésekről*, Budapesten 1910-ben jelent meg.

A Bene-családdhoz tartozik Bene Géza (1900–1960) festőművész és grafikus, aki id. Bene Ferenc Károly fiának unokája volt. Vaszary János és Olgay Viktor tanítványaként a modern francia festészetet követte. A két világháború között több gyűjteményes kiállítása volt a Múcsarnokban, 1946 után a gyermekpedagógia tudományos módszereivel foglalkozott.

LENHOSSÉK-CSALÁD

Lenhossék Mihály (1773–1840) orvos, egyetemi tanár, országos főorvos. Idősebb Lenhossék Mihály 1773. május 11-én született a Pozsony Blumenthal nevű városrészében, a későbbi újvárosban. Apja Linoschek Ferenc asztalosmester, anyja Zalinger Mag-

dolna volt. Az anyakönyvbe Mária Magdolna nevű ikertestvérével együtt jegyezték be. A Blumenthal városrész római katolikus anyakönyvét 1770. január 1-jétől kezdve vezették, amikor az új plébániát felállították. A családnév a keresztelés idején Linoschek volt, Lenhossékra a pozsonyi jezsuitáknál történt tanulmányai idején változtatták.

A Lenhossék-család címere

Az anyakönyvi bejegyzésekből nem állapítható meg, hogy Linoschek Ferenc és felesége mikor születtek, házasságukból születtek-e még további gyerekek. Lenhossék Mihály egyetemi pályázatához írott önéletrajzából és később írott feljegyzéséből tudjuk, hogy a jó képességű gyermeket a szülők a pozsonyi jezsuitákhoz adták be taníttatni, ahol eleinte inasi teendőket is végzett. A jezsuiták hamarosan felismerték kiugró tehetségét, módot nyújtottak neki az ingyenes tanulmányokra. Itt fejezte be középiskolai tanulmányait, majd már saját erőből tanult a pesti Királyi Tudományegyetem orvosi karán. Elég sok nélkülözésben volt része, házitanító, nevelő is volt. Tanulmányaiból két esztendőt a bécsi egyetemen végzett, de orvosi oklevelét 1799. augusztus 16-án Pesten kapta. Ezekben az években elég rosszul beszélt magyarul, annál jobban németül (ez volt az anyanyelve), latinul és szlovákul. Leveleit, jegyzeteit és egyéb feljegyzéseit általában németül írta. Végzése után Esztergom vármegye főorvosa lett és ebben a minőségben a himlőoltás egyik magyarországi bevezetője és szorgalmazója lett. A himlőoltás hasznosságáról németül, latinul és szlovákul adott ki ismertetőt, sőt 1805-ben a himlőoltásról írott könyvét és az oltási

technikáról szóló utasítását a Helytartótanács 10 000 példányban kinyomatta, és minden közigazgatási hivatalnak megküldte. Írását a magyar korona területén élő összes nemzetiség nyelvére lefordították, valóban közhasznú tájékoztatóként, ingyenesen terjesztették.

1808. november 20-án a pesti orvosi karra az élettan és a felsőbb anatómia rendes tanárává nevezték ki, de még ez év szeptember 25-én magyar nemességre emelték. A fiatal orvosprofesszor fényes pályát futott be, hiszen 1809–1815 között kétszer is viselte a dékáni, 1817–1818-ban a rektori címet. 1819-ben a bécsi egyetem orvosi karára hívták meg az élettan és a felsőbb anatómia professzorának. A hivatalt 1835-ig töltötte be. Ekkor az uralkodó Magyarország protomedicusává, országos főorvosává nevezte ki, egyben a helytartótanács tanácsosává, a pesti orvosi kar igazgatójává is kinevezték. Ez utóbbi feladata volt a magyar orvostudomány irányítása, az országos főorvosi teendő pedig a magyar korona területeinek közegészségügyi irányítását, felügyeletét jelentette, egyben az összes orvos és gyógyszerész szakmai eljáráója is lett. Ekkor már nagy tekintélyű orvos volt, aki 1823-ban a svéd uralkodótól megkapta a Wasa Rendet. Budán a várban lakott előkelő körökben forgott Széchenyi István háziorvosa és barátja is volt. Jelentős szerepe volt a magyarországi közegészségügyi igazgatás korszerűsítésében (1833) az orvostudomány folyamatos modernizálásában, a sebészképzésen belül az anyanyelvi oktatás megszervezésében, a korszerű tankönyvek kiadásában, az ifjabb nemzedék külföldi tanulmányutakra küldésében, a múlt századi jelentős kórházépítési programok megvalósításában. Ekkor már kiválóan beszélt magyarul, így ösztönzője volt a magyar nyelvű orvosi szakfolyóirat elindításában, 1831-ben az *Orvosi Tár* megalapításában. Több tudós társaság, így a szentpétervári, a nápolyi, a göttingeni, a berlini akadémiák rendes tagja lett. Esztergom, Somogy és Pest vármegye tiszteletbeli táblabírójának is megválasztották. 1840. február 12-én hunyt el Budán. Igen széles szakirodalmi munkásságot fejtett ki, amelyek közül kiemelkednek az anatómiai, az élettani munkái, a közegészségügy rendezésével kapcsolatos írásai, majd az 1831 után a kolerajárvány leküzdésével kapcsolatos elméleti és a megelőzést tárgyaló orvosi munkái. 15 alapvetésnek számító könyve és számos szaktanulmánya látott napvilágot, amelyből kiemelkedik az 1816–1818-ban Budán két kötetben kiadott élettan című könyve, amit Európa legtöbb egyetemén tanítottak. A koleráról írott német nyelvű

könyvét olaszra is lefordították, latin nyelvű változatát szintén oktatták az európai egyetemeken.

Lenhossék Mihály két házasságot kötött. Az első házasságáról csak annyit tudunk, amennyit a Pest belvárosi halotti anyakönyv 1816. május 25-i bejegyzése elárul: ekkor halt meg, 42 éves korában Pichler Klára Lenhossék Mihályné. Házasságkötésük idejéről és e házasságban született gyerekekről nincs feljegyzés.

Lenhossék Mihály második felesége Nisnyánszky Ludovika volt. 1817-ben kötöttek házasságot, amelynek napja és helye nem állapítható meg. Tény az, hogy ebből a házasságból Magyarországon öt gyerek – József (szül.: 1818. márc. 21.); György Ferenc (szül.: 1819. aug. 5.); Stefánia Jozefa (szül.: 1826. okt. 24.); Ludovika Otília (szül.: 1828. jún. 17.) és Adolf János (szül.: 1829. aug. 2.) – született, de a Lenhossék-család 1819–1826 között Bécsben élt, ott is született még két gyerek, akikről csak a családi visszaemlékezés szól, feltehetően kicsi korukban meghaltak.

Lenhossék József (1818–1888) orvos, anatómus, egyetemi tanár, a MTA tagja, Lenhossék Mihály legidősebb fia. Tanulmányait Bécsben és Pesten végezte, 1841-ben Pesten avatták orvosdoktorrá, 1842-től tanársegéd az anatómiai tanszéken, 1851-ben magántanár, 1854-ben az anatómia ny. rendes tanára a kolozsvári Orvos-Sebész Tanintézetben, 1859-től a pesti orvosi karon a leíró és tájanatómia ny. rendes tanára. 1878–1879-ben az egyetem rektora. Jelentősek a gerincagy és a nyúltagy anatómiájára, a medence visszérfonataira vonatkozó kutatásai. Tőle származik a *tractus solitarius* és a *formatio reticularis* elnevezés. Antropológiai kutatásokat is végzett, főleg a torzított koponyákat vizsgálta. Vérbeli anatómus volt. Az érdeklődés és a tárgyszeretet jellemezte, működése mégsem tekinthető modernnek és korszerűnek. A makroszkópos anatómia vizsgálatában igen invenciózusnak mutatkozott, azonban e téren elért sikerei érdeklődésének korlátait is jelezték. Abban a korszakban végezte szabad szemmel, igen kis teljesítményű mikroszkópjával vizsgálatait, amikor már a sejt- és szövettani vizsgálatok egyre tökéletesedő optikai berendezésekkel világszerte új ismeretek tömegét produkálta. Ettől az irányzattól lemaradt, viszont bámulatos technikával, szabad kézzel és borotvával készített nagyméretű agy- és gerincvelőmetszeteket, amelyek már kuriózumok és tökéletesek voltak. Egyéniségét egyébként valamiféle ódivatú konzervatívizmus jellemezte. A Bach-korszakban külön megintették, mert előadásait rendszeresen magyarul tartotta.

Nevéhez fűződik a pesti orvosi kar anatómia múzeumának megalapítása. Ezért is vált meg 1852-ben – egyidőre – a pesti orvosi kartól, kolozsvári kinevezéséig Bécsben, Párizsban és több nagyhírű európai egyetemen volt tanulmányúton. Anatómiai preparátumaival számos díjat és kitüntetést kapott, így 1857-ben a párizsi tudományos Akadémia Monthyon-díját. Számos ország legmagasabb kitüntetését kapta meg, több bel- és külföldi tudományos társaság választotta meg tiszteleti és levelező tagjának.

1861. augusztus 19-én kötött házasságot Bossányi Emma Adelaidis-szal, Bossányi Henrik pesti orvos leányával. Ebből a házasságból három gyermeke született, de csak két gyermek születési bejegyzése található meg a pesti belvárosi római katolikus plébánia születési anyakönyvében: 1862. május 13-án született Ludovika Johanna Emma, 1863. augusztus 28-án Mihály József Adolf, a későbbi jeles orvosprofesszor. A harmadik gyermek Jozefa 1869-ben született. 1890-ben ment férjhez Szentgyörgyi Miklóshoz, Szentgyörgyi Albert Nobel-díjas orvos édesapjához.

Lenhossék György (1819–1865), jogász, helytartótanácsi tisztviselő, tanácsos. Lenhossék Mihály fia, aki középiskolai tanulmányait a piaristáknál végezte, majd jogi ismereteit a pesti tudományegyetem jogi karán szerezte. A helytartótanács tisztviselője lett. 1846. augusztus 24-én kötött házasságot a budai Krisztinavárosban Károlyi Szidónia 21 éves római katolikus hajadonnal. A házassági tanú Eötvös József báró, a későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Ebből a házasságból 3 leány és egy fiú, Arthur született. A kisfiú 1850-ben halt meg másfél éves korában. A leányok közül Georgina 1871-ben feleségül ment Pauler Gyulához, a jeles jogtudóshoz és történészhez, az Országos Levéltár későbbi igazgatójához.

Lenhossék Mihály (1863–1937), orvos, anatómus, egyetemi tanár, a MTA tagja. Lenhossék József fia, aki a pesti piaristák után a tanulmányait a budapesti orvosi karon folytatta, ahol 1886-ban orvosdoktorrá avatták. Már medikus korában az anatómia iránti érdeklődésével hívta fel magára a figyelmet, négy pályadíjat is nyert. 1882-től demonstrátor, 1886-tól már tanársegéd, az 1887–1888. évi tanévben atyját helyettesítette előadásaiiban. 1888-tól magántanár. 1888-ban atyja tanszékét csak fiatal kora miatt nem nyerve el, így 1888-ban a baseli egyetemen fogadott el előadói állást, 1891-ben már helyettes professzor, 1891-ben pedig rendkívüli tanárnak nevezték ki. 1893–1895-ben Würzburgban, 1895–1899-ben Tübingenben rendkívüli tanár. 1899. december 29-én a bu-

dapesti orvosi kar anatómia és fejlődéstani tanszékének élére nevezték ki nyilvános rendes professzornak. 1897-ben az MTA levelező tagjai közé választotta. 1914–1915-ben az egyetem rektora. Kiemelkedtek az idegrendszeri kutatásai. Számos részletet tisztázott a spinalis és az idegi dúcokkal, a neuralgiával, az állati érzékszervek összehasonlító anatómiájával kapcsolatosan.

Kiterjedt antropológiai kutatásokat is végzett, e tárgy rendes tanára is volt 1914–1925-ben. Az MTA 1934-ben másodelnökévé választotta. Kiemelkedő szakíró, jeles munkája a *Boncolási útmutató*, a *Sejt és szövettan* c. tankönyve és a háromkötetes anatómiája. Munkáinak szemebetűnő erénye, hogy a legszárazabb leírást színesen, olvasmányosan tárta fel.

Szentgyörgyi Albert (1893–1986), orvos, egyetemi tanár, Nobel-díjas (1937) az MTA tagja. Lenhossék József Józsa nevű leánya 1890. március 14-én kötött házasságot a 24 éves, református vallású Szentgyörgyi Miklós marosvásárhelyi születésű pénzügyi fogalmazóval, Szentgyörgyi Imre és Csiky Mária fiával. Ebből a házasságból három fiú született: 1891-ben Pál (keresztapja ifj. Lenhossék Mihály, 1893. szeptember 16-án Albert Imre, akinek keresztszülei Szentgyörgyi Albert magánzó és báró Thavonat Johanna voltak. A Szentgyörgyiek Szentgyörgyi Sámuel kalotaszegi református prédikátorig tudják visszavezetni a családfájukat, aki 1608-ban kapott nemességet. A kereszt-szülőként említett Szentgyörgyi Albert és fivére Szentgyörgyi Elek (mindketten vasúti mérnökök) „nagyrapolti” előnevet használtak.

Szentgyörgyi Albert orvosi tanulmányait 1911–1917 között a budapesti Tudományegyetem Orvosi Karán végezte. Medikusként nagybátyja intézetében morfológiai kutatásokat végzett. 1915-ben katonai szolgálatra hívták be, de sebesülése miatt néhány hónap múlva leszerelték és folytatta tanulmányait. 1917-ben szerzett orvosi oklevelet. 1917–1927 között külföldi tanulmányokat végzett, így Berlinben, Leidenben, Groningenben, majd az angliai Cambridgeben. Itt kémiai doktorátust is szerzett, miközben egyetemi magántanári képesítést szerzett Budapesten. 1931–1945 között a szegedi Ferenc József, illetve 1940-ben a Horthy Miklós Tudományegyetem Orvosi Vegyészet Intézetének tanszékvezető professzora. 1945–1947-ben a budapesti orvosi karon a biokémia professzora. 1946–1948-ban a MTA alelnöke. 1944-ben részt vett a Kállay Miklós korábbi miniszterelnök által vezetett kiugrási kísérletben, Isztambulban tárgyalt az angol kormány képviselőivel. 1947-től az

USA-ban élt, 1947–1962 között az Izomkutató Tudományos Intézet tengerbiológiai laboratóriumát igazgatta, 1962–1971-ben egyetemi tanár Dartmouthban.

A magyar tudomány első olyan képviselője, aki magyarországi kutatásaiért kapott Nobel-díjat (1937). Pályafutása elején a biológiai oxidációval foglalkozott, bebizonyította, hogy az anyagcsere a hidrogén és az oxigén aktivitásán alapul. Felfedezte a C₄ dikarbolsav-katalizist, ami a Szentgyörgyi–Krebs-féle folyamat alapját képezi. Megállapította a hexuronsav összetételét, amit azonosított az aszkorbinsavval és ez a C-vitamin. E felfedezéséért 1937-ben Nobel-díjat kapott.

Már Szegeden kezdett foglalkozni az izomműködés biofizikai és biokémiai vonatkozásaival. Rákkutatással és két évtizeden át a sejtszintű szabályozásokkal foglalkozott. Széles szakirodalmi tevékenységet folytatott. Halála után, 1987-ben a Szegedi Orvostudományi Egyetem felvette nevét. Két házasságából leányai születtek.

LUMNITZER CSALÁD

A magyar orvostudomány művelésében igen fontos szerepet játszott a Lumnitzer-család, amely négy nemzedéken át adott kiválóságokat a hazai egészségügynek, de oldalágaiban is nem egy kiemelkedő orvossal találkozunk. A család első nemzedékei még Lumniczernek írták nevüket, csak a harmadik nemzedék használta a Lumnitzer formát. Nemesi mivoltukra utal, hogy a család első ismert tagját a nagyszombati egyetem anyakönyvében „nobiles” megjegyzéssel vezették be, az oldalági Lumnitzerek is nemesi státusban szerepeltek a legkülönbözőbb összeírásokban.

Lumnitzer István (1747–1806. január 11.) orvos, flórakutató. A Lumnitzer család első ismert tagja 1747-ben született Selmecbányán, Winterl Jakab tanítványaként Nagyszombatban, majd Jénában és Halleban végezte orvosi tanulmányait, orvosi oklevelét viszont Nagyszombatban 1775-ben szerezte. Sajnos a családjára vonatkozó anyakönyveket ma nincs lehetőség tanulmányozni. Végzése után Szent-Györgyön, majd 1785-től a Pozsony környéki királyi városok Modor, Bazin és Szent-György főorvosa lett. Lakhelye Pozsony volt, innen látta el a három város orvosi feladatait. Orvosi teendői mellett Pozsony környékének flóráját kutatta. *Flora Posoniensis* c. műve az első magyar megyei flóraleírás, amelyben 1008 virágos

és 286 virágtalan növényt sorol fel. 1806. jan. 11-én, a francia háború idején fellépett tifusz-járvány áldozata lett.

Feltehetően egy családot alkotott a pozsonyi Lumnitzer István *Lumnitzer György János* (1783–1864) evangélikus lelkésszel, akinek apja Lőcsén tanító volt. Lumnitzer György tanulmányait Debrecenben végezte, majd Drezdában festészetet, Lipcsében teológiát tanult. Később Drezdában és Bécsben házi tanító, 1810–1815-ben Késmárkon matematikát és rajtot tanított, 1815-től a tescheni gimnázium igazgatója volt. 1817-től itt, 1824-től Brünnben lelkész, 1830-tól superintendens. 1864. január 25-én itt hunyt el. 1825-ben Bécsben kiadta az állatok rendszerének természettudomány történetét, amelyben latinul, németül, angolul, olaszul, lengyelül, franciául és magyarul adta meg az egyes állatnevezéseket. A családi kapcsolatra utal, hogy ezen könyv megtalálható volt Lumniczer Sándor (1821–1892) orvosprofesszor könyvtárában, amit apjától Lumnitzer Józseftől (1783–1868) örökölt. A dedikációjában Lumnitzer János unokafivérének, Lumnitzer Józsefnek ajánlotta a könyvet.

Ugyancsak e családnak volt oldalági rokona a lőcsei születésű *Lumnitzer Károly* (1811–1884) orvos. Szülei L. Sámuel gazdálkodó és Scholt Zsuzsanna. Orvosi oklevelét a pesti orvosi karon szerezte 1839-ben. Ezután Pesten gyakorló orvos, a szabadságharc idején honvédorvos, főhadnagyi rangban. Lumniczer Sándor (1821–1892) egyik családi feljegyzésében említi, hogy Lumnitzer Károllyal negyedfokú unokatestvérek. A szabadságharc bukása után nem tért vissza Pestre, Győrben telepedett le, ahol 1850. november 18-án házasságot kötött Dorner Emmával, Dorner Lajos pozsonyi főorvos és Küffner Katalin leányával. E házasságból két leány született: Ilka-Lujza (szül.: 1851. november 26.) és Ludovika (szül.: 1854. május 18.). A kisebbik leány (két éves korában elhunyt) keresztapja Lumniczer Sándor volt. Lumnitzer Károly 1854-től Győr város főorvosa lett és e tisztséget 1873-ig, nyugdíjazásáig betöltötte.

Lumnitzer József (1783–1868) gazdasz. Lumnitzer István orvosdoktor fia, aki Pozsonyban született, teljes neve János József volt, de csak az utóbbit használta. Tanulmányait a pozsonyi evangélikus líceumban végezte. Mezőgazdasági pályáját az Esterházy herceg kismartoni uradalmában kezdte, mezőgazdasági oklevelét a hohenheimi gazdasági intézetben szerezte. 1815-től az Esterházyak kapuvári birtokán tisztartó, 1827-től Eszterházán majd Kőszegen uradalmi kor-

mányzó. 1837-től Batthyányi Kázmér kisbéri jószágkormányzója. 1840-től Pesten élt és több nagybirtok gazdasági tanácsosa. A Magyar Gazdasági Egyesületnek (1841) egyik alapítója, az egyik szemlebizottság elnöke, 1851-től az egyesület igazgatója. Gazdasági elméleti és gyakorlati szervezési kérdésekkel foglalkozott, jeles szakíró is volt.

Először 1816-ban kötött házasságot, de első feleségének sem nevét, sem halálának idejét nem ismerjük. 1819. november 1-jén kötött házasságot Schöpf Zsuzsannával, Schöpf Sámuel győri polgár 24 éves leányával. E házasságból nyolc gyermek született: Sándor József (1821); Jozefa (1822); Rozina Katalin (1824); Julianna-Henriette (1826); Mária Charlotta (1828); Mária Lujza (1831); József Lajos Ágost (1832) és István Rudolf (1835). A gyermekek közül Charlott, Rozina és Jozefa még kisgyermekkorban, járványban meghalt.

Lumnitzer Sándor (1821–1893), orvos, sebész, egyetemi tanár. Kapuváron született Lumnitzer József első gyermekeként. Tanulmányait Sopronban, Győrben végezte, majd az orvoscépzés első négy esztendejét a pesti, az ötödiket a bécsi, a hatodikat ismét a pesti orvosi karon végezte. 1844-ben orvosdoktorrá avatták, 1846-ban Bécsben sebész- és szülésmesteri képesítést szerzett. 1843–1845-ben a pesti sebészeti klinikán Balassa János első asszisztense. 1845–1847-ben ugyanezt a tisztséget tölti be a bécsi sebészeti klinikán. 1847-ben európai tanulmányúton volt, elsősorban Párizsban, Londonban és Zürichben tartózkodott hosszabb ideig. Visszatérése után ismét Balassa János asszisztense. 1848. március 30-tól július 14-ig az orvosi karon a tábori sebészetet adta elő. 1848. augusztus 1-től a Görgey Artur vezényelte csapattest főorvosa, majd a Görgey vezette hadtest tábori törzsorvosa lett. Kiemelkedő egyénisége lett a honvédorvosi karnak, a feldunai hadsereg egészségügyének és kórházi ellátásának megszervezője. 1849. június 1-től Görgey Artur hadügyminiszter ajánlatára a honvédorvosi kar főnöke, egyben a Honvédelmi Minisztérium egészségügyi osztályának vezetője lett. Számos ütközetben vett részt, valóban síríg tartó barátság fűzte Görgey Arturhoz. Ott volt Világosnál, a fegyverletételnél. Előbb Aradra internálták, majd büntetésből besorolták az osztrák császári hadseregbe, bár orvosi diplomájának köszönhetően szanitéc katona lehetett. 1851-ben – tizedesi ranggal – leszerelték. Hazatérése után Balassa János magánasszisztense lett, tagja volt annak a Balassa köré tömörülő baráti körnek, amit a szakirodalom pesti orvosi iskola né-

ven emleget. Ez az orvoscsoport az abszolútizmus éveiben kidolgozta a magyar orvosképzés teljes reformját, a közegészségügyi állapotokat átalakító programot. Megalapította az „Orvosi Hetilapot”, az Orvosi Könyvkiadó Társulatot. Elképzeléseik csak a kiegyezés után valósulhattak meg, de nekik köszönhető, hogy a magyar orvostudomány a századfordulóra európai színvonalra emelkedett. Lumniczer Sándor 1860-ban előbb az államvasutak orvosa, 1861-től a Szent Rókus Kórház sebész-főorvosa lett. 1868-ban egyetemi magántanár, 1872-ben rendkívüli, 1880-ban az újonnan felállított II.sz. Sebészeti Klinika igazgatója és nyilvános rendes egyetemi tanárrá nevezték ki. 1868-tól az Országos Közegészségügyi Tanács tagja, 1880-tól annak elnöke lett. 1885-ben főrendiházi tagságot kapott, több hazai és külföldi társaság tisztelte meg tagságával. Kiemelkedő képességű sebész. A hazai plasztikai sebészet megalapítója, de szakirodalmi tevékenysége során foglalkozott hasi és helyreállító sebészeti kérdésekkel, a hazai egészségügy majd minden kérdésével. Elindítója volt a korszerű ápolónőképzésnek.

1858. február 24-én kötött házasságot a kolozsvári születésű, református Radnótfái Katicával, akitől négy gyermeke született: Margit (1858); Éva és Ádám (1860, de néhány nap múlva meghaltak); Erzsébet (1864). Gyermekei közül Erzsébet 1886. szeptember 26-án ment férjhez Antal Géza (1846–1889) orvoshoz, egyetemi magántanárhoz, amely házasságból két leány született: Margit (1888) és Erzsébet (1889). Az apa, második gyermekének születése után nem sokkal elhunyt. Antal Géza apja, Antal László (1800–1888) orvos és nagyapja Antal János református püspök volt. Lumniczer Ilona (1864–1940) és Antal Géza legidősebb leánya Margit (1888–1978) Schimert Gusztáv (1877–1970) orvoshoz ment feleségül, amely házasságból öt fiú született. Ezek közül négy választotta az orvosi pályát.

Szentágotai János (1912–1995) orvos, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke (1976–1985). Orvosi oklevelét 1936-ban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte. 1936–1940-ben Bázelen tanul, elsősorban anatómiai, élettani és agykutatásokkal foglalkozott. 1940–1946-ban a budapesti Anatómiai Intézet munkatársa, 1946–1963-ban a Pécsi Orvostudományi egyetem anatómia professzora, majd 1963–1985-ben Budapesten az I.sz. Anatómiai Intézet igazgatója és egyetemi tanára. 1948-ban levelező, 1967-ben rendes tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának, számos hazai és

külföldi társaságok, külföldi akadémiaak tiszteletbeli tagja, díszdoktora volt. 1985-től független, 1990-től az MDF parlamenti képviselője, Kossuth- (1950) és Állami- (1970), valamint Széchényi-díjas (1992). Kiemelkedő tudású anatómus, Kiss Ferencsel írott három kötetes anatómiai atlasza több egyetemen használatos. Kutatási területe a kísérletes agykutatás, a szemmozgatások, egyensúlyi működések, a gerincvelő- és agytörzsi reflexek idegmechanizmusa, az idegi gátlás szerkezeti alapjai és a magasabb idegközpontok szerkezeti elemzése.

1938-ban kötött házasságot Biberauer Alice-vel, akitől három leánya Katalin (1939), Klára és Krisztina (1951) született, mindhárman az orvosi pályát választották. Szentágotai János orvos fivérei az Egyesült Államokban, Angliában és Németországban élnek, gyermekeik közül is négy választotta az orvosi pályát.

Lumniczer Sándor édesanyjának, Schöpf Zsuzsannának öccse volt *Schöpf-Merei Ágoston* (1804–1858), orvos, gyermekgyógyász, a MTA levelező tagja (1935). Schöpf Sámuel és Reisch Mária gyermeke volt, aki tanulmányait Győrben végezte, majd a bécsi és a paduai egyetem orvosi karán tanult, az utóbbi helyen (1828) szerezte meg orvosi oklevelét. 1828–1836-ban bécsi gyakorló orvos, 1836-ban a pesti orvosi karon az orvostörténelem rk. tanára lett (1844-ig), de még ebben az évben Pesten megnyitotta az első orthopédiai intézetet, amit az 1838. évi nagy árvíz elpusztított. 1839-ben megalapította a pesti „Szegénygyermek kórházat”, amely a hazai gyermekgyógyászat bölcsője lett. Ettől az évtől kezdve rendkívüli tárgyként előadta a pesti orvosi karon a gyermekgyógyászatot. Úttörője volt a hallgatózás és a kopogtatás vizsgálati módszerének, a kórtörténet „kórlapon” történő vezetésének. Mint sebész, a bőr alatti in- és izommetszés, a kancsalságjavító műtétek első magyarországi alkalmazója. Ő írta az első magyar nyelvű gyermekgyógyászati tankönyvet. Részt vett a szabadságharcban, előbb honvédorvos, majd az Olasz Légión főorvosa. A szabadságharc után Törökországba menekült, de félve az Ausztriának történő kiadatástól Angliában telepedett le, ahol Manchesterben gyermekkórházat alapított. Angliában is gyermekgyógyászati tankönyvet adott ki.

1838-ban kötött házasságot Brambilla Josefával, a nagyírú olasz származású, de bécsi orvosprofesszor leányával. 1843-ban született Theresia Augusztina Isona nevű leánygyermekük.

Lumniczer Sándor *József nevű öccse* (1832–1910) mérnök lett, a Magyar Államvasutak főmérnökéként

ment nyugdíjba, 1860-ban kötött házasságot. *István nevű fia* (1861–1948) orvos lett, a Magyar Vöröskereszt Erzsébet királyné Kórházának sebészfőorvosaként ment nyugdíjba. Az első világháború idején törzsorvos, az olasz front vöröskeresztes tábori kórházainak igazgatója. Orvosi oklevelét 1884-ben szerezte a budapesti orvosi karon, szakmai pályafutását nagybátyja II.sz. sebészeti Klinikáján kezdte, majd a vöröskeresztes kórház főorvosa (1898) lett, egyetemi rk. tanár.

Lumnitzer Sándor (1896–1958): orvos, sebész, sportlövő világbajnok. Lumnitzer István sebész főorvos fia. 1922-ben szerezte orvosi oklevelét a budapesti Tudományegyetem orvosi karán, végzése után az István, majd a János Kórház sebésze, 1944-től a mai Róbert Károly körúti kórház sebészfőorvosa. 1929-ben, 1933-ban és 1939-ben egyéni, 1929-ben, 1933-ban, 1934-ben, 1935-ben, 1936-ban és 1939-ben csapatvilágbajnok agyaggalamb-lövészetben, 1933-ban és 1937-ben Európa-bajnok. Nyolcszoros magyar bajnok, 29-szeres válogatott. 1945-ben politikai magatartása miatt felfüggesztették állásából, majd visszahelyezték. Kiváló sebészként tartották számon. Egyetlen fia, György mérnöki pályára lépett, 1956-tól Argentínában él.

NÉKÁM CSALÁD

A hazai bőrgyógyászati iskola kialakításában játszott fontos szerepet a Nékám orvoscsalád, amely három nemzedéken át adott kiemelkedő nagyságokat a magyar orvostudománynak.

A család eredete osztrák területre vezet. Az 1780-as években vetődött Egerbe Neckham (Necham, Neckhaim, Nekkám, Nekham) Lőrinc vándorló osztrák cipészlegény. Első ízben akkor tűnik fel, amikor 1788-ban felvételét kérte az egri cipész-céhbe. Ekkor az egri Szerviták utcájában lakott, 1835-ben bekövetkezett halálakor saját házzal és Navajon jelentős nagyságú szőlő-ültetvénnel rendelkezett. A család legendája, hogy Nékám Lőrinc dédapja Firenzéből származó festő, aki Baden-Badenben élt, ott nősült meg, fia – Lőrinc apja – katona volt. Az Egerben letelepedett Nékám Lőrinc háromszor nősült, de csak második feleségétől – Novák Borbálától – voltak gyerekei. Novák Borbálával 1790. május 7-én kötött házasságot, tőle három leánya és 1795. március 11-én született József fia volt.

Nékám József (1795–1880) jogot végzett, doktori címet szerzett a pesti egyetemen. 1827-ben Buda vá-

ros kancellistája, 1847-ben városi tanácsos, 1865-ben Buda város szenátora. 1826-ban nősült meg, Raitsits Terézt vette feleségül a budai vízivárosi plébánián. Házasságából 7 gyermek született, akik közül három gyermekként halt meg. 1827. február 28-án született Sándor és az 1829-ben született Endre (1829-1903) érte meg a felnőtt kort. Az utóbbi jogász, ügyvéd volt Egerben.

Nékám Sándor (1827–1885), orvos- és bölcsész-doktor, lapszerkesztő. Nékám József és Raitsits Teréz 1827. február 28-án született fia. Előbb matematikát hallgatott, bölcséletből 1853-ban doktori címet, 1860-ban pedig orvosi oklevelet szerzett. A szabadságharc idején a gellérthegy csillagvizsgáló asszisztense, de a márciusi ifjakkal való rokonszenvezése miatt a szabadságharc után külföldre menekült. Münchenből tért vissza 1850-ben, 1850-től a József Ipartanoda matematika tanára. 1857-ben a pesti tudományegyetemen a matematika nyilvános, rendkívüli, 1863-tól pedig rendes tanára. Matematikát, fizikát és államszámvitelt adott elő. 1870-ben szervezte meg az Állami Számvevőszéket. Matematikán kívül behatóan foglalkozott statisztikával és történelemtudománnyal. 1861-1865 között a „*Gyógyászat*” című orvosi folyóirat társszerkesztője, amelyben több orvosi tárgyú tanulmányt is írt. 1866-ban Poór Imrével közösen kiadta az *Orvosi műszavak zsebszótárát*, valamint 1861-ben *A szükségesebb orvosi műszavak, deák és német-magyar nyelven*, c. szótárt.

1865. május 4-én kötött házasságot Dlačuchy Herminával. E házasságból négy gyermek született. Az időrendben második gyermek, Lajos Sándor 1868. június 4-én született, aki felnőttként orvosdoktor, neves bőrgyógyász lett.

Nékám Lajos (1868–1957): orvos, egyetemi tanár. Pesten született, iskoláit is itt végezte, 1889-ben szerezte meg orvosi oklevelét a budapesti Tudományegyetemen. 1888-tól gyakornok közegészségtani tanszéken Fodor József mellett, 1890-től tanársegéd a kórbonctani intézetben. 1896-tól a fővárosi Bakteriológiai Intézet igazgatója. 1898-ban magántanár, 1900-ban magyar nemességet kapott, 1906-tól a bőrklinikán rendkívüli tanár. 1910-től a bőrgyógyászat nyilvános rendes tanára, 1935-től felsőházi tag. A szifilisz elleni társadalmi összefogás szervezője. Jelentősek a polikilodermára, a góchatásokra, a myeloid leukémia bőrben való megjelenésére vonatkozó kutatásai. Kiemelkedő orvostörténész, könyvkiadással is foglalkozott. Alapítványt létesített a medikusok szociális támogatására. A magyar bőrgyógyászati iskola megte-

remtője volt. Kiemelkedő műgyűjtő és művészetpártoló volt.

Nékám Lajos (1909–1957) orvos, bőrgyógyász. Nékám Lajos egyetemi tanár fia, aki orvosi oklevelét 1932-ben szerezte a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1932–1934-ben Franciaországban, Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban volt tanulmányúton. 1934-től a III. sz. Bel-, 1935-től a Bőrklubon tanársegéd, 1944-ben egyetemi magántanár. Tanszékvezetői rangot nem kaphatott politikai beállítottsága miatt. Jelentősek a hormonális és a K-vitaminra vonatkozó kutatásai. 1953-ban az orvostudomány doktora lett. 1953-tól a „*Bőrgyógyászati Szemle*” szerkesztője. Jeles szakíró, közleményei főként külföldi szaklapokban jelentek meg. Fia, Kristóf (1940–) szintén az orvosi pályát választotta.

ÁNGYÁN CSALÁD

Az Ángyán család ősi fészke a Balaton-felvidék keleti része. A 18. századi anyakönyvek tanúsága szerint különösen nagy számban található Ángyánok Vörösberény és Szentkirályszabadján, de szórványosan előfordulnak más környező községekben is, így Nemesvámoson, Nemespécelyben. A 19. század elején két Ángyán férfi a szomszédos Sóly községbe nősült. A 18. század második felében Vörösberényben nyolc, Szentkirályszabadján hat Ángyán család élt egyidejűleg. A családok egymással való rokonságának fokát a viszonylag későn induló és részben hiányos anyakönyvezés folytán – különösen vonatkozik ez Vörösberényre – nehéz megállapítani. A kor viszonyaihoz képest nem túl népes családok alkották a tágabb értelemben vett Ángyán családot, ahol az átlagos gyermeklétszám hat körül mozgott. Az Ángyánok házastársai is magyar nevéek voltak, gyakran nemes leányokat vesznek feleségül, ami – bár a foglalkozásokat itt az anyakönyvek nem jegyzik – jobb anyagi körülményekre utalnak. Az anyakönyvi bejegyzések szerint egyik-másik Ángyán tekintélyes szerepet játszott falujában, elsősorban az egyházi és a világi közéletben: volt közöttük bíró, az eklézsia előljárója, az árvák atyja, kegybíró, kurátor.

Ebből a környezetből ered az az Ángyán család, amelyből Ángyán Béla orvosprofesszor és fia Ángyán János, ugyancsak orvosprofesszor származott. Ősükről, Ángyán Istvánról sajnos keveset tudunk, csupán annyit, hogy 1768. december 8-án született János fia, Ángyán Béla nagyapja és 1771. november

3-án Mihály, akinek sorsa ismeretlen. A születéseknél ezidőtájt az anya nincs az anyakönyvben megnevezve. Ez az Ángyán István 1785. december 26-án halt meg 60 éves korában. 1787. február 21-én hunyt el Ángyán Istvánné 56 éves korában, de leánynevét ez esetben sem említik.

Ángyán Jánosról már többet tudunk, református lelkész lett, a család felfelé ívelő ágának megalapítója.

Ángyán János (1768–1846) református lelkész, pedagógiai szakíró, tanár. Saját életrajzát veszprémi lelkészkedése idején saját kezűleg írta be az anyakönyvbe. Eszerint elemi iskolát Vörösberényben kezdte, 1786-tól kilenc évig a debreceni kollégiumban, 1797-től Jénában tanult. Hazatérve Debrecenben, majd Hajdúböszörményben tanár, majd Szeghalmon lelkész. Ezután Pécselyen, 1808-tól Veszprémben szolgált. Itt halt meg 77 éves korában, 1846. január 8-án. Neves pedagógiai szakíró volt. Veszprémben adta ki 1822-ben a *Nevelés és tanítás tudomány* című két kötetes nevelésméleti munkáját. Dolgozatai jelentek meg a „*Tudományos Gyűjteményben*”, a „*Szépliteraturai Ajándékban*”. 1800. június 9-én kötött házasságot Lapis Zsuzsannával, akitől 10 gyermeke született. Lapis Zsuzsanna apja Lapis Mihály nemes, Mezőtúr főbírája volt. A családot az 1802. szeptember 29-én született Mihály vitte tovább. A 10 gyerek közül kilenc fiú és egy leány volt, az utóbbi egy másik fiúval együtt kicsi korában meghalt. Két fiú Lajos (1807) és az 1809-ben született László tuberkulózisban haltak meg 23 és 22 éves korukban. Mindkettő a pápai református teológia növendékei voltak. Őt másik fiú sorsáról nincs adatunk.

Ángyán Mihály (1802–1857) református lelkész. Előbb Királyszentistvánon szolgált, majd Litéren lett lelkész. Itt halt meg 53 éves korában 1857. július 16-án. 1844. július 2-án kötött Veszprémben házasságot nemes Soós Juliannával, Soós András és Bajnóczy Teréz leányával. Nem lehet megállapítani hány gyermekük született, mivel a királyszentistváni református anyakönyv – feltehetően 1945-ben – elpusztult, de itt született fia, Béla, aki orvosprofesszor lett.

Ángyán Béla (1849–1920) orvos, orvosprofesszor. Királyszentistvánon született 1849. jún. 17-én. Tanulmányait a pápai református kollégiumban végezte, majd beiratkozott a budapesti Tudományegyetem orvosi karára, ahol 1876-ban orvosi oklevelet szerzett. Pályafutását a Korányi Frigyes II.sz. Belgyógyászati Klinikáján kezdte, a Korányi-iskola egyik legjelentősebb tagja. 1885-ben egyetemi magántanár. 1885-től a Rókus Kórház főorvosa 1889-től igazgatója. 1894-

ben egyetemi rk. tanár. 1891-től a Munkásbiztosító orvosi tanácsának elnöke, a Közkórházi Orvostársulat elnöke, a Balneológiai Egyesület alelnöke is volt. A konyhasó tartalmú infúziós terápia egyik magyarországi bevezetője, a kolera hypodermoklysisrel történő kezeléssel nemzetközi hírnevére tett szert. Az elsők között foglalkozott influenzával, annak járványos jellegét ő írta le elsőnek a szakirodalomban. Elsősorban a koleráról írott két könyve volt maradó, de társszerzője volt Korányi Frigyes alapvetésnek számító belgyógyászati kézikönyvének. Balatonbogláron hunyt el 1920-ban.

1884. június 9-én kötött házasságot Kálkápolnán Zettner Arankával, amely házasságból született Ángyán János (1886–1976) orvosprofesszor.

Ángyán János (1886–1976) belgyógyász, egyetemi tanár. Ángyán Béla és Zettner Aranka gyermeke. Orvosi tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen végezte, oklevelét 1910-ben szerezte. Pályafutását a III. Belklinikán kezdte, egyetemi magántanár, majd a pécsi orvosi karon 1924-től klinikai igazgató, nyilvános egyetemi tanár. Kiemelkedő tudású belgyógyász. Fia Ángyán Lajos (1938–) egyetemi tanár, a Pécsi Orvostudományi Egyetem élettani tanszékének vezetője.

Kapronczay Károly

IRODALOM – FORRÁSOK

Bene család: Magyar Országos Levéltár (MOL) A 1899.; MOL A 5171 Rk. 1312/11.p. 220.; MOL C 66 Dep. San. 1798. év. 176 cs. 10.kütfő 11. sz. irat; MOL Filmtár A 82 RK. 8/13. p. 63; MOL Filmtár A 83 RK. 8/36. p. 107.; Orsz. Széchényi Könyvtár, Aprónyomtatványok, Gyászjelentés gyűjtemény; Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Adattár 521.; *Hőgyes Endre:* A Magyar Kir. Tudományegyetem Orvosi Karának története. 1769–1896. Bp. 1896 (a továbbiakban: Hőgyes: i. m.); *Győry T.:* Az Orvostudományi Kar története. Bp., 1936 (a továbbiakban: Győry: i. m.); *Gorvay Gy.:* Az újkabkori magyar orvosi műveltség története Bp., 1953.; *Pauer J.:* A Selmeczbányai Magy. Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémia története. Selmeczbánya.

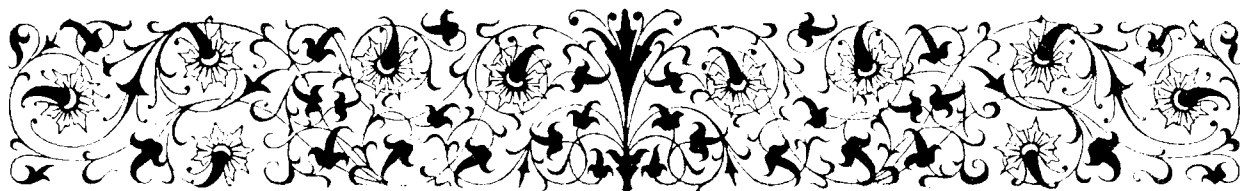
Lenhossék család: MOL Filmtár C 926 Blumenthali születési anyakönyv; MOL Filmtár A 89 RK. 8/51. p. 119.; MOL Filmtár A 15 RK. 1/4. p. 25., p. 150., 151., 160.; A 18 RK. 1/17. p. 88.; A 79 RK. 8/23. p. 19., 88.; A 93 RK. 8/60. p. 101.; A 22 RK. 2/12. p. 59.; Pesti Ref. házassági anyakönyv, 14.k. p. 42.; uo. 11.k. p. 56.; *Hőgyes E.:* i. m.; *Győry T.:* i. m.; *Zimmermann G.:* Lenhossék Mihály ig. és t. tag, másodelnök emlékezete. MTA Emlékbeszédek. Bp. 1937.; *Kerekes I.:* A három Lenhossék. Bp. 1963.; *Szentgyörgyi Zsuzsa:* Századunk nagy tudósa: Szent-Györgyi Albert. „Magyar Tudomány” 1990/7.; SOMKL Adattár. 522.

Lumnitzer család: MOL Helytartótanácsi Lt. Dep. Sanit. No.29. p. 6.; MOL Filmtár A 2629. Ev. 141/12. p. 70.; uo. A 2725. Ev. 227/6. p. 19., 26., 36., 46.; uo. A 2645 Ev. 159/3. p. 19., 25., 34.; uo. A 7 Ev. 2/21. p. 124.; uo. A 620 Ref. 28/3. p. 18.; A 6 Ev. 2/16. p. 107.; A = Ev. 2/16. p. 75.; A 626 Ref. 28/13. p. 190.; A 2631 Ev. 141/24. p. 12.; A 2629 Ev. 141/15. p. 6.; uo. A 2629 Ev. 141/11.; uo. A 2627 Ev. 141/5. p. 36.; *Hőgyes E.:* i. m.; *Győry T.:* i. m.; *Semmelweis Orv. tört. Múzeum, Könyvtár és Levéltár Adattára* 631.; *Zétény Gy.:* Az 1848-as magyar szabadságharc orvosai. Bp. 1948.

Nékám család: MOL Filmtár A 1256 Rk. 422/4. p. 56.; uo. Filmtár a 1257 RK. 422/6. p. 286.; uo. Filmtár A 97 RK. 9/11. p. 3.; uo. Filmtár A 80 RK. 8/24. p. 71., Földvári F.: Nékám Lajos Orv. Hetil., 1957. 3.sz.; uő: ifj. Nékám Lajos Orv. Hetil. 1967. 41. sz.; Szállási Á.: Nékám Sándor Orv. Hetil., 1985. 35.sz., Nékám Sándor emlékezete. Orv. Hetil. 1885. 11. sz.; SOMKL. Adattár 589.

Ángyán-család: MOL Filmtár A 1658. Ref. 651/1. p. 26.; uo. A 1657 649/2. p. 341., 461.; uo. A 2409 Ref. 757/1. p. 286., 649/2. p. 446.; A 2363 Ref. 732/2. p. 176.; A 2409 Ref. 757/1. p. 139.; A 1657 Ref. 649/2. p. 470.; A 1620 Ref. 598. p. 416.; SOMKL. Adattár 279.

EGY KERESKEDŐ (POLGÁR) CSALÁD RÖVID TÖRTÉNETE ÉS LESZÁRMAZÁSA

Néhai Édesatyám: Nagybákay (Rickl) Antal Lajos emlékének, akinek elsősorban köszönhetem, hogy e cikket összeállíthattam, mivel az adatoknak mintegy 80%-át az Ő fáradságát nem kímélő kutatómunkája biztosította számomra.

I.

Pest szabad királyi város 1781. július 14-i tanácsülési jegyzőkönyvében az alábbi bejegyzés található: „Josephus Antonius Rickl ex castello Soos in Inferiori Austria oriundus mercator, necnon Stephanus Valero Pestino oriundus pepli et serici fabricator, ambo Romano-Catolici deposito consveto concivilitatis iuramento erga praescriptam Taxam in civis assumpti sunt.”¹

A szöveg szerencsés módon megadja Rickl József Antal kereskedő származási helyét: Alsó-Ausztria, Soos kastély. A kastély egy uradalom központja ma is, amely uradalom egyházi tekintetben a közeli Hürm község róm. kat. plébániájához tartozik. A hüirmi anyakönyv szerint Rickl József Antal Soosban született 1748. február 1-jén, Rickl János Lipót soosi uradalmi gondnok (intéző) és felesége Wagner Anna Borbála házasságából harmadik gyermekként. Szülei 1740. október 30-án tartották ugyanott esküvőjüket, amikor is a menyasszony felmenői: Wagner Willibald András rantzenbachi (Kilb plébániához tartozik) uradalmi gondnok (intéző) és Mária Anna. (Sajnos a német nyelvterületen az asszonyok leánynevét csak egészen kivételes esetekben anyakönyvezték).²

A Rickl családnév Richard Floto braunschweigi (Németország) professzor 1971-ben írt filológiai tanulmánya szerint³ vagy a Richard, vagy az Ulrich keresztnévből alakult ki. Minthogy a Richard név in-

kább az északnémet-angol környezetben volt divatos, valószínű, hogy a szóban forgó Rickl család neve a délnémet (bajor, osztrák, svájci) viszonylatban inkább elterjedt Ulrichból eredhetett.

A család első ismert őse a fentiek szerint Rickl János Lipót, akiről a hüirmi anyakönyv nyújt csak felvilágosítást: 1740–1750 közt ő a soosi, akkor Rindsmaul-Neidegg grófi uradalom gondnoka, felesége a rantzenbachi (Kilb mellett) akkor gyámság alatti báró Braun uradalom gondnokának leánya.

Három gyermek születése található még az anyakönyvben.

A három gyermek közül a legidősebb Lipót Andrásról és a középső Anna Teréziáról a születési adatokon kívül egyebet nem ismerünk. A harmadik gyermek József Antal életéről azonban már számos okmány és forrás áll rendelkezésre. Így a születési adatain túlmenően birtokomban van kereskedősegédi felszabaduló levele, melyet Anton Huster St. Pölteni kereskedő állított ki 1770. január 26-án arról, hogy a soosi illetőségű Rickl József 1762–1769-ig bezárólag az ő üzletében tanult és dolgozott, és mint megbízható jó szakembert minden kollégájának melegen ajánlja.⁴

Amint a bevezetőben láttuk, 1781-ben lett pesti polgár, ahol fűszer- és anyagkereskedést nyit a Váci u. 140. sz. alatt a „Vörös rákhoz” címezve, és megszerzi a polgárjogot. Puskapor árusítási joga kizárólag neki van.⁵ 1783. május 11-én megnősül: elveszi Meixner Mátyás fűszerkereskedő pesti polgár és felesége Weidl Anna Terézia leányát, Mária Anna Katarinát. Üzletét olyan jól vezeti és fejleszti, hogy 1794-ig fióközletet nyit Debrecenben⁶, Kolozsvárott⁷ és Kecskeméten. 1785–87 között a Pesti szab. Polg. Kereskedők és kalmárok testvéregyesületének másodelőjárója⁸.

A Magyar Nemzeti Múzeum őrzi a „C” jelű főkönyvét, amely 1795. április 1-től 1798. december 31-ig tartalmazza az üzleti eseményeket⁹. A főkönyvben foglaltakat kiegészíti illetve összesíti egy könyvecske, mely 1796. június 30-i és 1797. június 30-i gazdasági év főkönyvi kivonatát és mérlegét tartalmazza¹⁰. A napóleoni háborúkat kísérő gazdasági válság és az azt követő 1811-i nagy pénzdevalváció következtében csődbe kényszerül és mint megtört, özvegy (felesége 1807-ben 42 éves korában gyermekágyban meghal) szegény ember az idősebbik fiánál Debrecenben talál otthont, aki a csődelfárasból a debreceni fióküzletet átmentette. Itt hal meg 1812. szeptember 15-én, három élő gyermeket hagyva maga után: két fiút és egy kislányt.

A családot az idősebbik fiú: I. József Zelmos folytatta Debrecenben, mint „A Török császárhoz” címzett fűszer- és anyagkereskedés tulajdonosa¹¹. Feleségét Pestről hozta: néhai Ivancsics József pesti csizmadia mester (született Vesevec, Zágráb megye), és neje Filó Anna (akkor már Mádý István pesti csizmadia mester hitvese) leányát Rozinát. Rickl I. József Zelmos az utókornak átmentett rövid önéletrajzmásolat¹² szerint képzett kereskedő volt. Tanuló Linzben volt 1799-1803 között, ugyanott egy évig segéd, majd 1804-től 1807-ig Pesten több üzletben, 1807-1809 Triesztben, 1809-től 1811-ig újra Pesten, majd 1811 júniusában átvette az édesapja debreceni fióküzletét a puskapor árusítási joggal együtt. 1812. szeptember 17-én megszerzi a debreceni polgárjogot, ahol is az esküt magyar nyelven tette le.

Öccse I. Antal Vilmos ugyancsak képzett kereskedő volt, Triesztben, Málta szigetén, Bécsben és Pesten dolgozott, mint alkalmazott, közben művészi hajlamai fejlesztése céljából 1806-ban beiratkozott a Bécsi Képzőművészeti Akadémiára is egy esztendőre¹³. 1808-ban Szalonikiben az osztrák konzul titkára¹⁴. Fiatalon, 26 éves korában vitte el tüdőgyulladás Pesten.

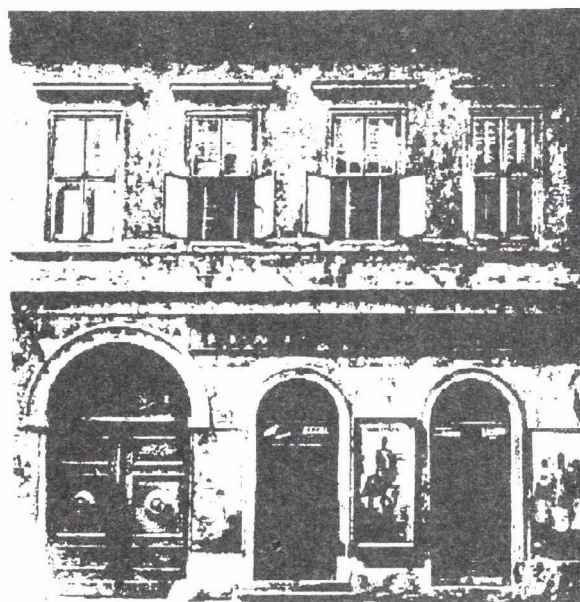
Húgukat Terézt, mivel szüleik elhalálzásakor még csak 5, illetve 11 éves volt, bátyja I. József Zelmos és sógornője Ivancsics Rozina nevelte fel és adta férjhez 20 éves korában Leidenfrost Xavér Ferenc ezredes főhadbiztoshoz, akitől egy kislány született, és akivel mindössze két esztendőt élhetett együtt, mivel férje 1821-ben hirtelen elhunyt. Az özvegyet ez az esemény úgy megviselte, hogy kis gyermekét sem ismerte meg többé, élete végéig csendesen éldegélt bátyja házában¹⁵.

Rickl I. József Zelmos és felesége szerző emberek voltak. A „Török császár” bolton és a családi házon kívül (akkor Piac utca 1823, ma Piac utca 39.)¹⁶,

1819-ben az Elep-pusztai VII. dűlőben 6, majd 1829-ben ugyanott 3, végül 1830-ban Elep VI. dűlőben 7 nyilas földet is szereztek¹⁷. Különben a Rickl József Zelmos cég postai szolgálatot is vállalt, így például Kazinczy Ferenc leveleit Érsemjénbe ő továbbította¹⁸. Hajdúböszörményben is tartott fenn rövid ideig fióküzletet.

Rickl I. József Zelmos 45 éves korában halt meg Debrecenben 1829-ben, négy élő gyermeket hagyva maga után árván. Felesége alig tíz évvel élte túl. A gyermekek gyámja és egyúttal az üzlet vezetője egészen 1855-ig veje, felsőszilvási és vajdahunyadi Dragota Ignác fűszerkereskedő lett¹⁹, a legidősebb gyermek Rickl Anna férje, amikor is megtörtént az osztályos egyezés a testvérek között.

Az 1848-49-es szabadságharcban a négy gyermeknek megfelelően négyen vettek részt a „német kalmár” Rickl családból természetesen a magyarok oldalán. Kaffka Károly a Rickl II. Terézia férje, gyógyszerész, városi szenátor, mint az egyik lovas nemzetőr század kapitánya, az idősebbik fiú Rickl II. József Zelmos, Petőfi barátja, akivel kardot is cseréltek²⁰, mint ugyanazon nemzetőr lovasszázad főhadnagya, ifjú Dragota Ignác a Rickl Anna fia mint a Nádor-huszárok egyik hadnagya és végül a kisebbik fiú, Rickl II. Antal Vilmos, mint a debreceni verespántlikás önkéntes lovasszázad (szabadcsapat) hadnagya, majd főhadnagya, aki az angyalkuti győztes csatában is résztvett és az Arad környéki harcokban meg is sebesült²¹

Amíg a magyar kormány Debrecenben tartózkodott, a Rickl családnál lakott vendégként Nyáry Pál a Honvédelmi Bizottmánya alelnöke, és Patay József képviselő²². Kossuth Lajos kormányzó udvartartásához pedig a Rickl család adta a porcelán ét-készletet. A cári orosz csapatok bevonulása után a Rickl család házába szállásolta be magát júliusban az ifjú Paskievics herceg, majd augusztusban Rüdiger gróf orosz lovassági tábornok.²³ A Rickl üzlet egyébként lőport szállított a nemzetőrségnek, kinint az orosz kórháznak, és pezsgőt a Paskievics báljára. Mindez kifizetésre került ugyan, de a családnak 80 000 Ft Kossuth bankóját égették el a debreceni piactéren²⁴.

H.

Mindkét Rickl fiú külön családot alapított, és így két ágra szakadt a család. Az idősebbik fiú II. József Zelmos folytatta a fűszer- és anyagkereskedést. Ő is szerző ember volt. Máramarosszigeten is tartott fióküzletet, Székelyhídon szőlőt, Hegyesen pedig 600 kh. birtokot vásárolt. A debreceni Kereskedő Testület választmányi tagja az Ausztriai Fiókbank (a Nemzeti Bank elődje) első censorainak egyike, a Debreceni Zenedének alapító tiszteletbeli tagja 200 Ft adománnyal.²⁵ 1842-ben nősült, Brunner Antal gazdálkodó, esküdt polgár és Vinerli Borbála leányát, Máriát vette nőül, akitől négy leánya és kettő fia született.

Idősebbik fiát, III. József Zelmost, akit utódjául szánt az üzletben 1867-ben tifusz következtében elvezítette. Ezt követően 1876-ban 58 éves korában maga is elhunyt. Felesége kiváló háziasszony volt. A patriarkális szokásnak megfelelően az ő életében még együtt étkezett a család és az üzleti személyzet. A nagy létszámra való tekintettel hetenként legalább kétszer volt hústalan nap, amikor is rántott zsemle (bundáskenyér) került a főzelékre, amit a jókedvű fiatal segítők „Rikli pecsenye” névre kereszteltek.²⁶

A lányok közül a legidősebb, Mária, Jablonczai Kálmán földbirtokos felesége lett. Szabó Magda: *Régi-módi történet* c. regényének, és az ebből készült színdarab és TV játéknak ő a főhőse: ő a szigorú nagyanya: Rickl Mária a debreceni gazdag kalmár leánya.

A második leány, Róza, tótlipcei Fabricius Gézához, az üzlet egyik alkalmazottjához ment férjhez, aki aztán apósa halála után átvette a Rickl József Zelmos cég vezetését és vitte azt egészen 1896-ban bekövetkezett elhalálzásáig.

A harmadik leány, Ilona, szikszói Szabó József Dr. orvos felesége lett.

A negyedik leány, Gizella, kétszer ment férjhez. Előbb ködi Lázár Ferencz szilágysomlyói kereskedőhöz, majd pedig korondi Márkus Gusztáv szilágysomlyói bankigazgatóhoz.²⁷

A család ezen ágát a legkisebb gyermek I. Géza Emánuel folytatta, aki kereskedelmi érettségi letétele után Bécsben dolgozott 1877-től 1879-ig. Két nagy drogéria és gyarmatáru üzletben.²⁸ Sógora halála után egyedüli örököse és vezetője lett a „Török császár” boltnak. Budapestről nősült: Steinbach István királyi közjegyző és neje, tótlipcei Fabricius Mária leányát, Lujzát vette el. Ő is szerző ember volt: hegyesi birtoka mellé megvette a szomszédos ún. „búsfekete” tanyát is. 1913. szeptember 1-jén megszüntette a 130 évig a család kezében lévő fűszerüzletet a „Török császár” boltot.²⁹

Rá két évre 1915-ben halt meg.

Házasságából négy gyermek származott: két fiú és két leány.

Az idősebb fiú, Zelmos László, jogi doktorátust szerzett, cséplőgépezelői és traktorkezelői szakvizsgát tett, és örökölt birtokán gazdálkodott. Kétszer nősült: első felesége unokatestvérének leánya, szikszói Szabó Emília, akitől azonban elvált. Második felesége, Dax Matild, Bécsből. Meghalt 1967-ben.

A kisebbik fiú, II. Géza kereskedelmi érettségét tett, és szintén gazdálkodott, majd végül a Csobajai Tsz. raktárnoka volt. Ő is kétszer nősült: első felesége Strausz Mária, Budapestről, aki igen korán meghalt. Második neje Szabó Margit Csobajból. Meghalt 1975-ben.

A lányok közül Mária, Dr. Szukováthy Imréhez, a Budapesti Testnevelési Főiskola igazgatójához ment feleségül, Sára pedig Balogh István birtokos felesége lett Debrecenben.

Mint hogy a fiúknak, bár mindketten kétszer nősültek, utódaik nem maradtak, így a Rickl család ún. idősebbik ága (fiágon) kihalt.³⁰

III.

Az ifjabbik ág törzsatya, Rickl II. Antal Vilmos volt, aki Pesten 1847. szeptember 9-én ügyvédi diplomát szerzett, de rövid élte alatt (31 évesen hunyt el) ezzel nem élt, hanem örökölt birtokán gazdálkodott. A szabadságharcból sebesülten hazatérve 1849. július 15-én megnősült, felesége ns. Kis-Orbán Lajos debreceni ügyvéd, esküdt, táblabíró és neje, németújfalusi Simonffy Rozáliának leánya Johanna, akinek

anyai nagyapja Simonffy Sámuel posztókereskedő, Debrecen város főbírája volt. Ő alatta épült újjá az 1802-ben leégett református Nagytemplom, amelynek toronygombzástólóján ma is ott virít a két „S S” betű: Simonffy Sámuel monogramja.³¹

Rickl II. Antal Vilmos fiatalon, talán a szabadságharc során szerzett „vízibetegségben” 1857. augusztusában hunyt el, s így nem érte meg posztumusz második fia szeptember végi születését. Az özvegy ugyan férjhez ment másodsor Jobbs Eduárd lovaskapitányhoz, de attól tíz év múlva elvált, így jóformán egyedül nevelte fel két fiát: Gyulát és III. Antal Vilmost.

Az idősebbik fiú, Gyula³², jogi pályára ment, s az Igazságügyminisztériumba került, ahol államtitkári rangot ért el. Mint ilyen a magyarországi börtönök főfelügyelője lett. 1896-ban Ferenc József királytól helyei előnévvel magyar nemességet kapott.³³ Felesége vérvölgyi Weszprémy János kúriai tanácselnök és neje ns. Karap Erzsébet leánya Zsuzsánna, aki irodalmi tevékenységet is folytatott. Két leány gyermekük volt. Gabriella, aki először Lyka István földbirtokos (elváltak), másodsor pedig Dr. Keblovszky Mayer Lajos miniszteri tanácsoshoz ment férjhez. Edit a kisebbik lány szintén kétszer kötött házasságot, először nagybicsai Sárközy Pál birtokossal (elváltak), majd losonci Benkó Lajos miniszteri titkárral.

A családot így az utószülött Rickl III. Antal Vilmos³⁴ itte tovább. Gimnáziumi érettségi után jog- és államtudományi vizsgát tett a Jogakadémián, de végül is elepi birtokán gazdálkodott. A Debreceni Gazdasági Egyesület 1895-ben alelnökké, 1905-ben pedig elnökévé választotta. Húsz évig volt elnöke a Debreceni Juhtartó gazdák Egyesületének is. 1905-től egészen haláláig elnöke volt a Tiszavidéki Mezőgazdák Szövetkezetének, valamint a Keletmagyarországi baromfi- és galambtenyésztő Egyesületnek. Jókai Mórt ő kalauzolta a Hortobágyon, mikor a pusztai hajnalt és a gulya ébredését tanulmányozta, amely élményét meg is örökítette a „Sárga rózsza” c. művében. Felesége nagybikai Sesztina Piroska, a Sesztina Lajos vaskereskedő³⁵ Tiszántúli Kereskedelmi és Iparkamara elnöke és neje ns. Beör Júliánna leánya. Hat gyermekük közül öt érte el a nagykorúságot: négy leány és

egy fiú. A leányok közül Piroska kétszer ment férjhez: először Pattantyús Ábrahám Dezső ügyvédhez (elváltak), másodsor Hámorszky Artúr méneskari ezredeshez. Margit, Boross-Tóby József földbirtokos felesége lett. Anna, dr. Trócsányi Béla orvos, Juliska pedig Mező Endre tábornok neje lett. Az egyetlen fiú, IV. Antal Lajos³⁶ 1885. május 27-én született Debrecenben. Gimnáziumi érettségije után anyai nagyapja biztatására a család régi szakmáját a kereskedelmi pályát választotta. A vaskereskedelem gyakorlati oldalát Pozsonyban és Brünben sajátította el, az elméleti részét pedig a lipcei Kereskedelmi Akadémián.

1907-ben lépett be a debreceni Sesztina Lajos vaskereskedésbe, mint segéd, ahol 1917-ig működött ilyen minőségben. Közben végigküzdötte az első világháborút (szerb, olasz, orosz frontokon). Nagybátyja Sesztina-Nagybákay Jenő 1919-ben maga mellé vette társul, majd 1936-ban két fiával együtt örökbe fogadta. Üzleti tevékenysége mellett éveken át Hajdú vm. és Debrecen sz.k. város Ifjúsági Vöröskereszt Egyletének elnöke volt, továbbá a Debreceni Kereskedő Társulat alelnöke. Irodalmi tevékenységet is fejtetett ki: Debrecen kereskedelemtörténetének számos részletét tárta fel műveiben, melyek ma is komoly forrásmunkák e téren. Felesége Várady-Szabó Anikó, aki Debrecen kulturális életében vett tevékenyen részt, amikor megrendezett egy antik bútor, óra és családi portré, valamint egy régi porcelán és üvegkiállítás 1939-40-ben. Egyébként Várady-Szabó Miklós vászonkereskedő³⁷ és neje Göttl Anna leánya. Két gyermekük az utolsó még Rickl-nek született családtag: V. Antal Zelmos Dr. e cikk összeállítója, okleveles könyvvizsgáló, vállalati főosztályvezető, és Péter János Dr. a magyarországi céhemlékek kiváló kutatója és szakértője, kandidátus, vállalati osztályvezető. Családjaikban tovább él a Rickl család, férfi ágon (VI.) Antal János gépészmérnök, és Budapest I. Kerület Önkormányzat képviselője és fia (VII.) Antal Gábor személyében, de az 1936-os örökbefogadás révén immár új: Nagybákay néven.³⁸

A Rickl család története és leszármazása ezzel befejeződött, a folytatás már a Nagybákay család története lesz.

A Rickl család leszármazása

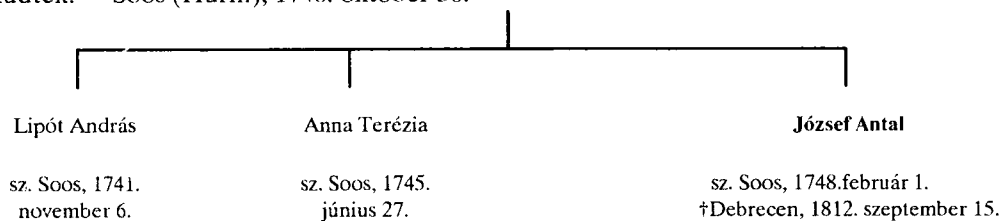
I. tábla

Rickl János Lipót

A soosi (Alsóausztria) Rindsmaul-Neidegg grófi uradalom jószágkormányzója.
(Az anyakönyvben egyedül az Ő neve előtt szerepel a „Herr”=Úr megjelölés.)

Felesége: *Wagner Anna Borbála*, a Wagner Vilibáld András rantzenbachi (Alsóausztria) kiskorú Braun bárói uradalom jószágkormányzójának és nejének Anna Máriának leánya.

Esküdtek: Soos (Hürm), 1740. október 30.

Fűszer-és anyagkereskedő, a Pesti szab. Polg. Kereskedők és kalmárok testvéregyesületének másodelöljárója, pesti, debreceni és kolozsvári polgár.

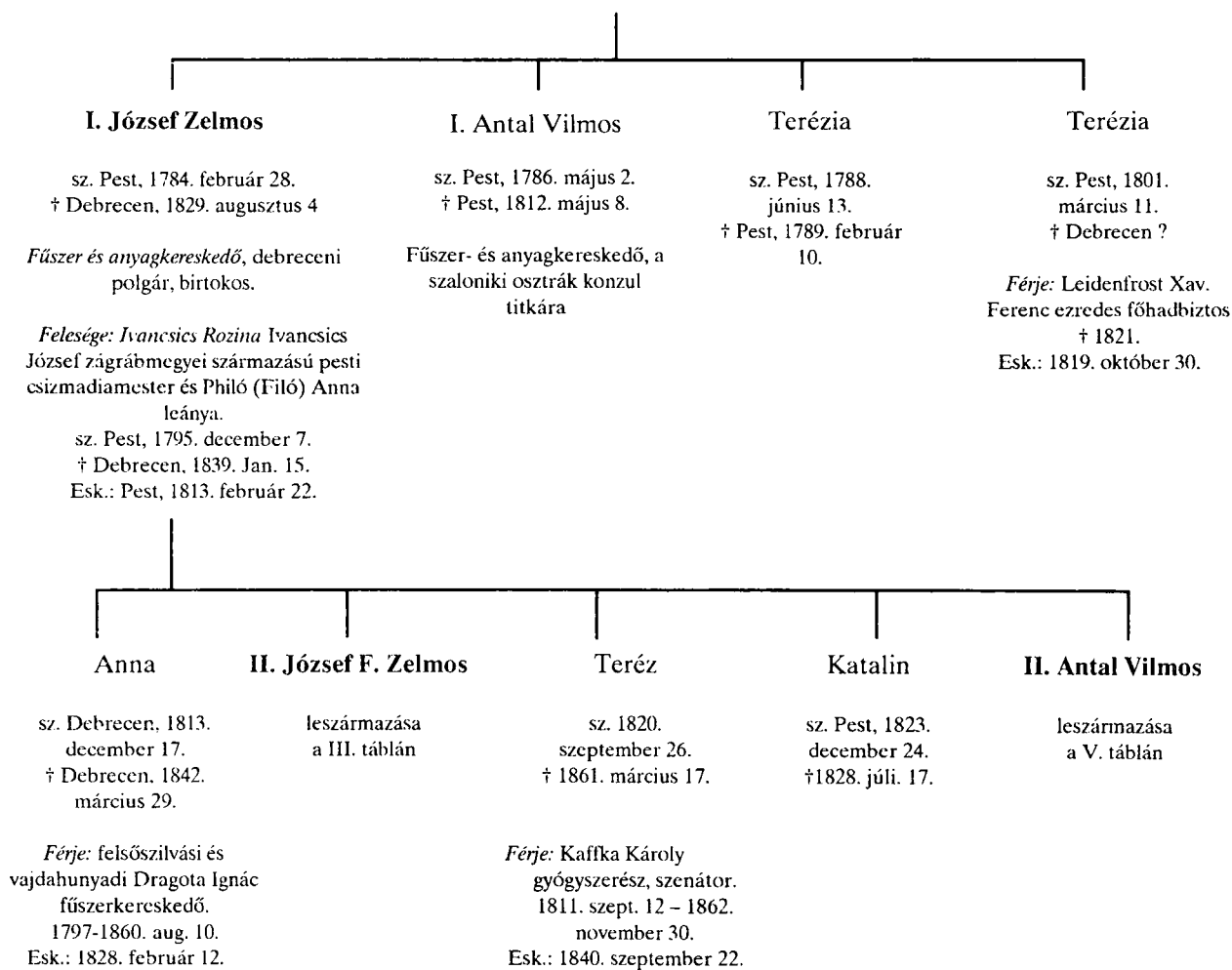
Felesége: Meixner Mária Anna Katarina (Meixner Mátyás pesti fűszer-és anyagkereskedő, pesti polgár és Weidl Anna Terézia leánya).
sz. Pest, 1765. március 12.
† Pest, 1807. március 14.

Esküdtek: Pest, 1783. május 11.

leszármazása a II. táblán

II. tábla

Rickl József Antal
Meixner Mária Anna Katarina
 (kik az I. táblán)

III. tábla

II. József (Ferenc) Zelmos
(ki a II. táblán)

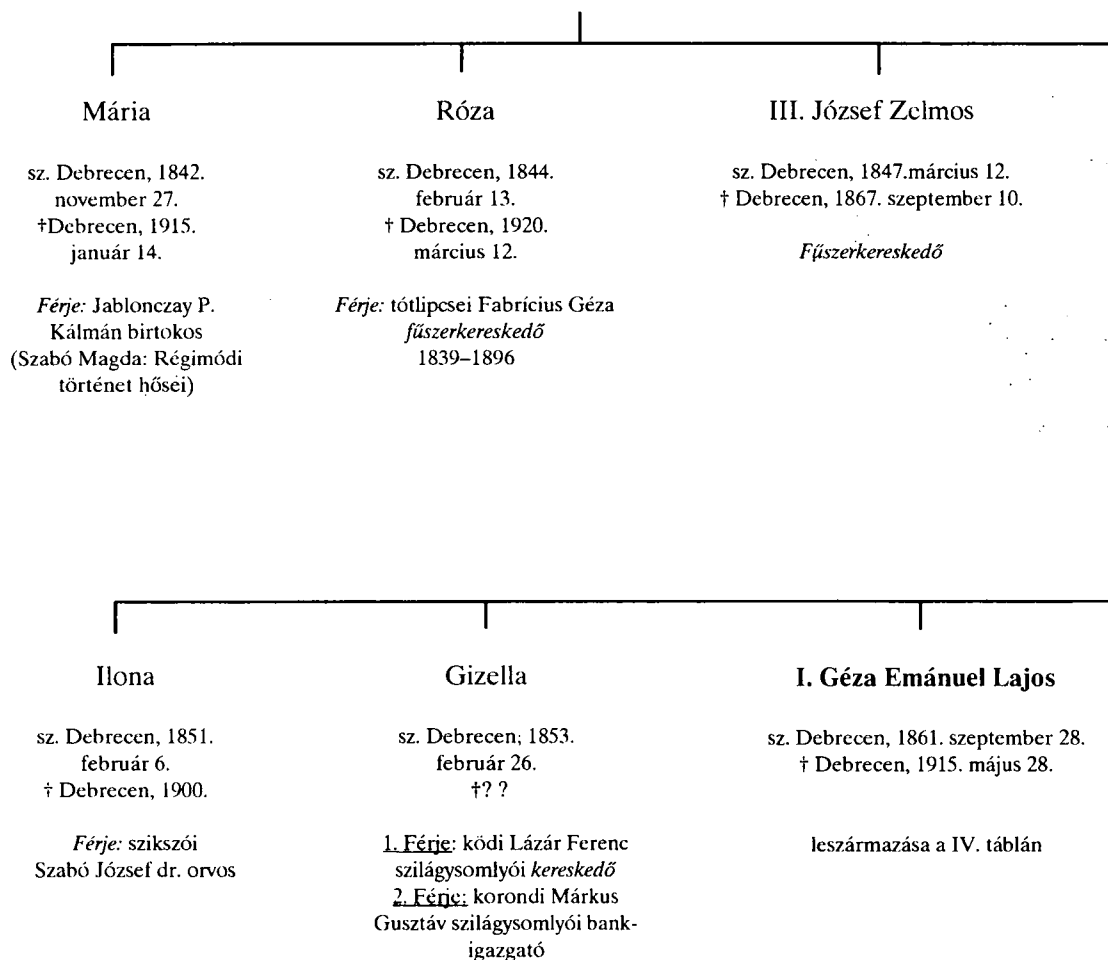
sz. Debrecen, 1818. június 4.
† Debrecen, 1876. január 18.

Fűszer és anyagkereskedő, birtokos,
a debreceni Kereskedő Testület választmányi tagja, polgár,
a debreceni 1848/49-i lovas nemzetőrség főhadnagya.

Felesége: Brunner Mária Magdolna, Brunner Antal gazdálkodó, esküdt polgár és neje Vinerli Borbála leánya.

sz. Debrecen, 1822. július 22., † Debrecen, 1885. december 6.

Esküdtek: Debrecen, 1842. február 6.

IV. tábla

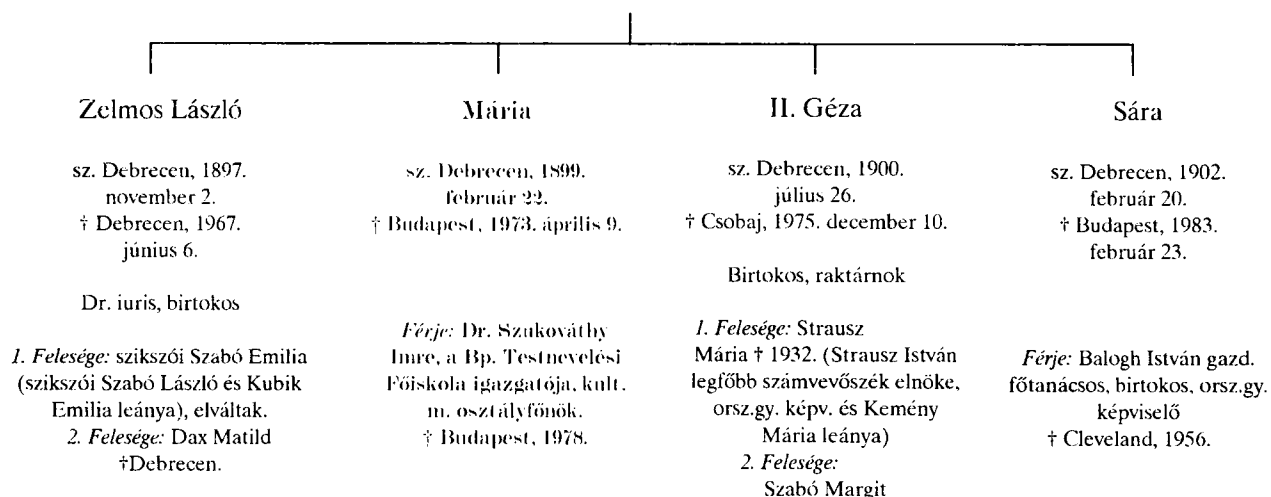
Rickl Géza Emánuel Lajos
(ki a III. táblán)

sz. Debrecen, 1861. szeptember 28.
† Debrecen, 1915. május 28.

Fűszer- és anyagkereskedő, birtokos,
1913-ban bezárta a 130 éves családi fűszerüzletet, a „Török császár” boltot.

Felesége: *Steinbach Lujza*, Steinbach István pesti kir. közjegyző és neje tótlipcsai Fabricius Mária leánya.
sz. Budapest, 1866. október 31., † Debrecen, 1920. január 31.

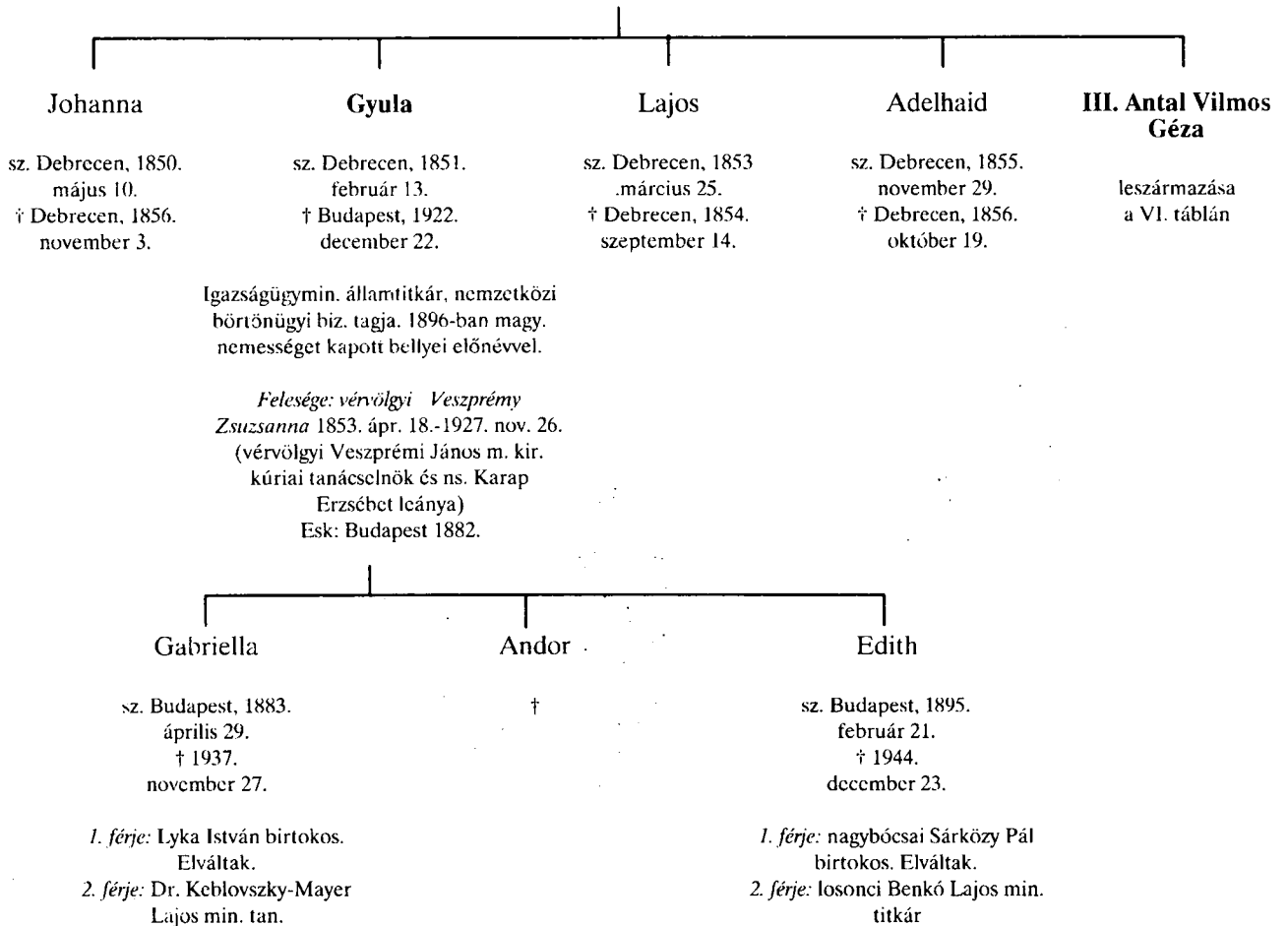
Esküdtek: 1895.

V. tábla

II. Antal Vilmos
(ki a II. táblán)sz. Debrecen, 1826. július 16.
† Debrecen, 1857. augusztus 5.Ügyvéd, birtokos,
a debreceni 1848/49-es verespántlikás önkéntes lovasszázad főhadnagya.*Felesége:* *nemes Kis-Orbán Johanna* (Kis-Orbán Lajos ügyvéd, esküdt polgár, táblabíró és neje németújfalui Simonffy Rozália leánya)
sz. Debrecen, 1830. május 22., † Debrecen, 1915. november 11.

Esküdtek: Debrecen, 1849. július 15.

VI. tábla

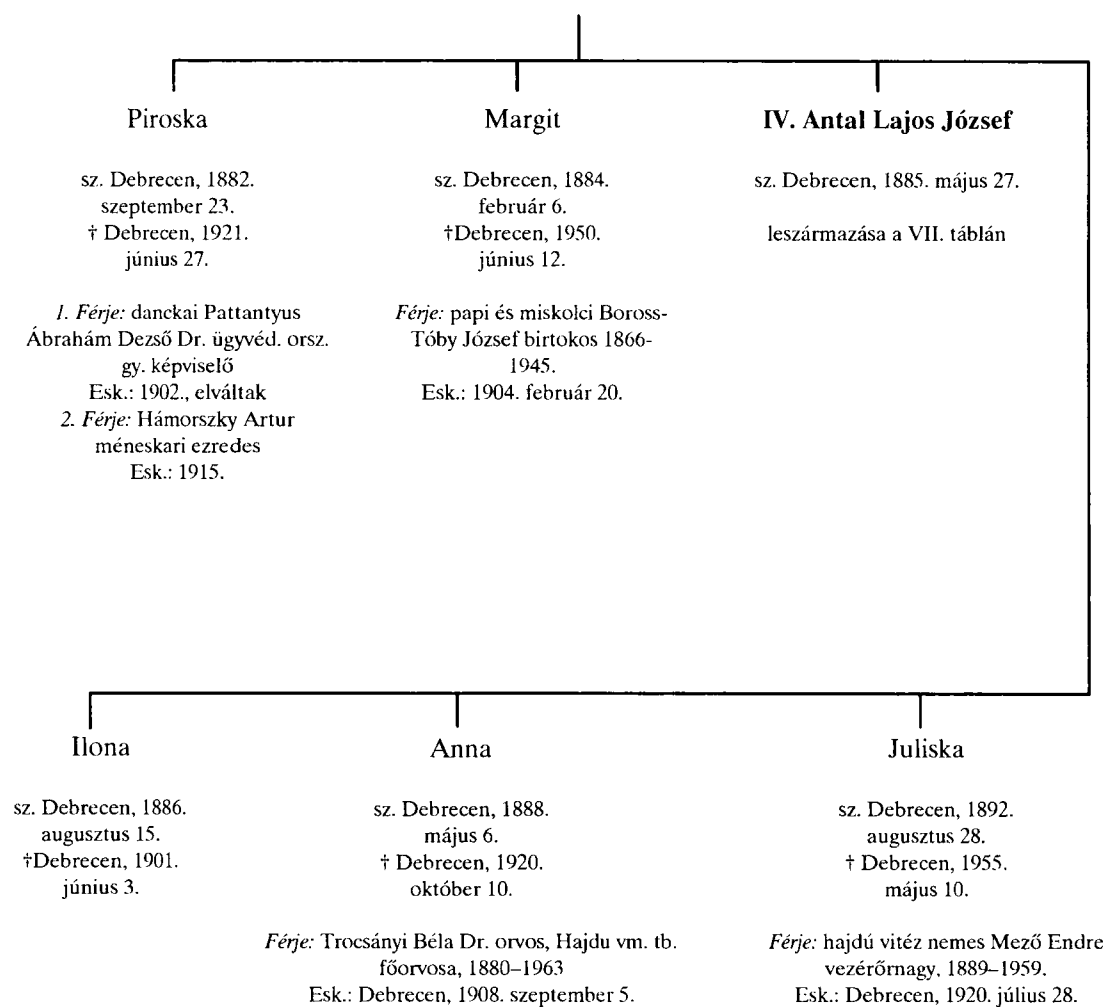
III. Antal Vilmos Géza
(ki az V. táblán)

sz. Debrecen, 1857. szeptember 27. (posztumusz)
†Debrecen, 1924. október 24.

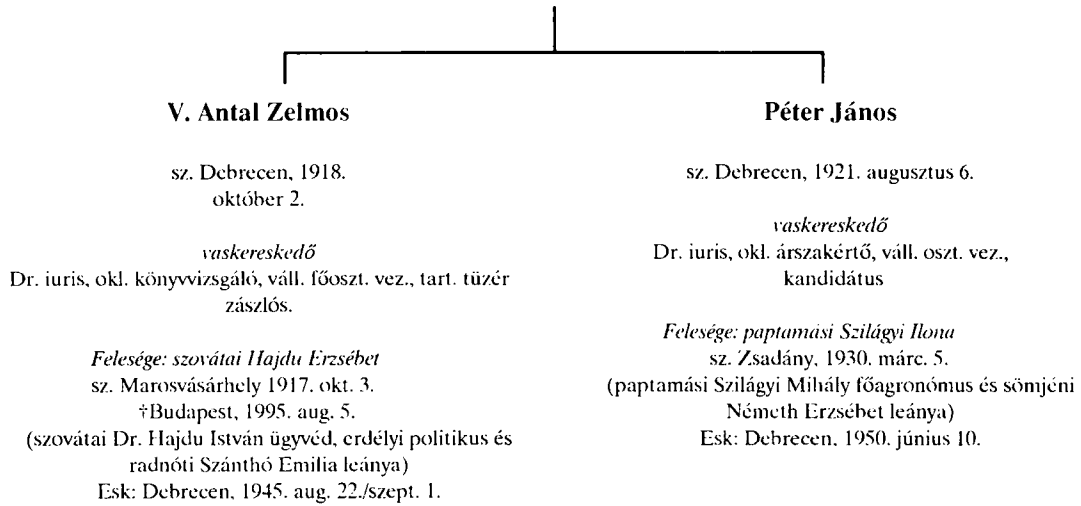
Birtokos, gazdasági főtanácsos, a Debreceni Gazdasági Egyesület elnöke

Felesége: *nagybákai Sesztina Piroska*, Sesztina Lajos vaskereskedő, Tiszántúli Kereskedelmi és Iparkamara elnöke és Beőr Julianna leánya.
sz. Debrecen, 1860. december 18., † Debrecen, 1922. július 23.

Esküdtek: Debrecen, 1881. november 19.

VII. tábla

IV. Antal Lajos József
(ki a VI. táblán)sz. Debrecen, 1885. május 27.
†Budapest, 1976. március 24.*vaskereskedő,*a Debreceni Kereskedő Társulat alelnöke, az M. Ifjúsági Vöröskereszt elnöke,
orsz. gy. képviselő, helytörténetíró, tart. huszárfőhadnagy.*Felesége:* *Várady-Szabó Anikó*, Várady-Szabó Miklós vászonkereskedő, birtokos és Göltl Anna leánya.
sz. Debrecen, 1892. november 22., † Debrecen, 1959. február 22.*Esküdtek:* Debrecen, 1912. február 19.

A RICKL CSALÁDDAL FOGLALKOZÓ A JEGYZETEK BEN NEM EMLÍTETT FORRÁSMUNKÁK.

Keserű Katalin: Orlai Petrics Soma. Bp. 1984.
Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetébe. Bp., 1970. I. k.
Nagybáky Antal Zelmós: A debreceni Sesztina vaskereskedés alkalmazottai 1819–1949. In.: Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1989–1990. Debrecen, 1991.
Nagybáky Antal Zelmós: Egy anyag és fűszerkereskedés orvosi és gyógyszerügyi vonatkozásai a XVIII. század végén. „Orvostörténeti Közlemények”. Bp., 1984.
Nagybáky Antal Zelmós: Egy negyedszázados barátság története. In.: Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1988. Debrecen, 1990.
Nagybáky Antal Zelmós: Két százesztendő debreceni családtörténeti adalék. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1992–1993. Debrecen 1994.
Nagybáky Antal Zelmós: Vendégek az elepi Rickl birtokon 1878-tól 1906-ig és 1920 augusztus hóban. Kézirat. 1995. Cikkíró birtokában.

Rácz István: Debreceni Vagyonleltárak. 1717-1848. A Hajdu-Biharmegyei Levéltár Forráskiadványai 9. sz. (Szerk. *Gazdag István.*) Debrecen, 1984.
Rózsa M. Lajos: Cukrászati termelőeszközök, termékek és értékesítés a XVIII. századvégi Pesten. In.: A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Évkönyve. I. Bp., 1970.
S. J. (Sőregi János): Széll János 48-as debreceni honvéhadnagy önéletírása. In.: Debreceni Képes Kalendárium 1948.
Sz. Kürti Katalin: Régi debreceni családi portrék. „Művészet” 1986. augusztus 20–23. pp.
Tárgymutató: Régi debreceni családi portré-kiállítás 1939. március 19–26. rendező: Nagybáky Antalné
Zoltai Lajos: A közvilágítás megindulása Debrecenben. Az első utcai lámpák. „Debreceni Újság” 1934. április 22.
Zoltai Lajos: Régi cívis családok régi házai. „Debrecen” képes híradója. XII. évf. 135.sz.

SZÉPIRODALMI FELDOLGOZÁSOK A RICKL CSALÁDRA VONATKOZÓLAG.

B. S.: A debreceni „Török császár” 150 éves kitömött cápája. „Hajdu-Biharmegyei Napló” 1960. március 13. sz.
Déri Gyula: Újabb elbeszélések. Bp., 1898.
Leidenfrost Gyula: Kalandozások a tengeren. Egy tengerkutató naplója. Bp., 1924.
Lipták Gábor: Délibáb. Alföldi regék, mondák, történetek. Bp. 1966. 292–327. 364. pp.
Móricz Pál: Régi magyar élet. Egy debreceni kalmárcsalád. „Magyarság”, 1914. március 6.
Móricz Pál: A Rickl nagykalmár dinasztia. Egy 140 esztendő debreceni cég története (képekkel). „Élet”, 1914. május 10. XI. évf. 19. sz.

Móricz Pál: Egy debreceni kalmárcsalád. „Új nemzedék”. 1915. 42-43. sz.
Móricz Pál: A Török császár boltja. Baross Szövetség V. évf. 1923. 4, 5, 6. sz.
Móricz Pál: Magyar Sírató. Feljegyzések, történetek a régi magyar életből. Tahitótfalu é. n. (1925) A Török császár boltja.
Nagybáky (Rickl) Antal Lajos: A Török császár. Regény. Két kötetben. Kézirat. (Cikkíró birtokában) 1917–1960.
Szabó Magda: Régimódi történet. Regény. Bp., 1977. (Dráma és televíziójáték is.)

JEGYZETEK

1. Magyarul: Rickl József Antal Alsó Ausztriából, Soos kastélyból származó kereskedő, valamint Valero István pesti származású kendő- és selyemgyáros, mindketten római katolikusok, a szokásos polgári eskü letétele után az előírt díj ellenében felvették a polgárok közé.

2. Anyakönyvi kivonatok a Hürm (Alsó Ausztria) róm. kat. anyakönyvekből. (Cikkíró birtokában)

3. Richard Floto, Studienrat i. R. (Braunschweig, 24. Juni 1971.): „Der Familienname Rickl im Lichte der Sprache.” (Eredeti kézirat a cikkíró birtokában).

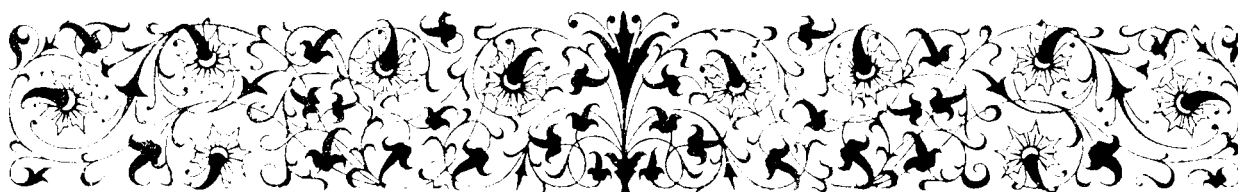
4. Eredeti hivatalos okirat (cikkíró birtokában). Bal felső sarkában St. Pölten város ötágú, koronás címere előnyomva, melynek alján 1 F. (egy forint) illeték olvasható. Az oklevél hátoldalán ugyanazon díszes írással: „Lehr Brief dem Joseph Rückl Handlung Bedienten btl.” olvasható, azaz magyarul: „Tanuló (felszabaduló) levél Rickl József kereskedelmi alkalmazottra vonatkozólag.”

5. Pesti üzletét vásárlás útján szerezte. L. Budapest Fővárosi Levéltár: Pesti tanácsülési jegyzőkönyvek. 1781.271. p.: „20. Juni 1781 Contract .....Franz Bartholomeus Rickl als Verkäufer dann Joseph Anton Rickl als Käufer .....die Handlung zum roten Krebsen, nicht minder die Waren laut Inventur, das Recht in königl. Frei Stadt Pest auf den Pulverturm und das selbsteigentümliches Haus (vormals Grudenisches Haus) in der Leopoldstrasse oder sogenannten Waitzener Gassen N° 140...”

Az eladó Rickl Ferenc Bertalanról tudjuk, hogy az 1777. évi szeptember 3.-i pesti tanácsülési jkv. szerint Ausztriából St. Pölten városából jött kereskedő, róm. kat. a szokásos eskü letétele és az előírt díj lefizetése után Pest sz. kir. város polgárai közé felvették. A szerződő felek kétségkívül rokonok (testvér vagy unokatestvér) voltak, amit a származási helyek egymáshoz való közelsége, majd a kölcsönös keresztszülőség vállalás a két családban feltételezhetően bizonyít. Okmányokkal alátámasztanom e feltételezést eddig, sajnos nem sikerült.

6. *Herpay Gábor*: Debrecenbe beköltözött polgárok (Municipalia civium) 1715–1867. Debrecen, 1936. 34. p. „Richel József kalmár, Ausztria, 1785.”
7. *Jakab Elek*: Kolozsvár története. Bp., 1888. III. k. 608. p. „1791”
8. *Pólya Jakab*: A pesti polgári kereskedelmi testület és a budapesti nagykereskedők és nagyiparosok társulata története. Bp., 1896. 515. p.
9. Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Dokumentumgyűjtemény. Leltári szám: 1961. 4d. Feldolgozva a 10. jegyzet Főkönyvi kivonatával együtt *Nagybákay Antal Zelmos*: Két XVIII. szd. végi pesti üzleti könyv család-, társadalom- és gazdaságtörténeti vonatkozásai. Magyar Nemzeti Múzeum „Folia Historica” 13. sz. Budapest, 1987. 79–96 pp.
10. Generalausweis von anno 1795 bis anno 1797 von Joseph M. Diyack in Pest. (Diyack-Deák csak a könyvelő neve, a főkönyvi kivonat és mérleg a Rickl József Antalé.) Cikkiró birtokában.
11. Révai Kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikon. (Szerk. *Dr. Schack Béla.*) IV. K. 112. p.
12. Közölve: *Nagybákay Antal*: Egy debreceni céhen kívüli kalmár önéletrajza a XIX. sz. első negyedéből. „Múzeumi Kurir” 52. sz. Debrecen, 1986. 39–41. pp.
13. *Fleischer Gyula*: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián. Bp., 1935. 79. p. „Rickl Antal, Pestről, kereskedő fia, 21 éves korában 1806. január 27.-én iratkozott be.”
14. (Szerk.: *Belitska-Scholtz Hedvig*.) Jankovich Miklós a gyűjtő és mecénás. (1772–1846.) Művészettörténeti Füzetek 17. sz. Bp., 1985. 97. p.
15. *Nagybákay (Rickl) Antal Lajos*: Rickl Családi könyv. Kézirat. (Cikkiró birtokában) A Török császár bolt özv. Rickl József Zelmosné Ivancsics Rozina alatt, 1829–1839. c. fejezet.
16. *Süli-Zakar István*: A Rickl ház. Debrecen, 1988. és *Süli-Zakar István*: A Rickl ház történelmi dokumentumai. Debrecen, 1990.
17. Hajdu-Bihar megyei levéltár 1011. Debrecen Örökbeszerzési jegyzőkönyvek: Örökszerződvények c. gyűjtemény Piac 3. tized c. kötet. 244. sz.
18. *Mónus Ferenc*: Kollégiumi diák Kőlcsey Ferenc és a „frankirozott” levél. In.: Debreceni Képes Kalendárium. 1939. 80. p.
19. A családról: *Nagy Iván*: Magyarország családai címekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. k. Pest. 1858. 382–383 p.
20. *Kéry Gyula*: Friss nyomon. Apróságok. Petőfi Könyvtár I. k. 159–171. l.
21. *Nagybákay Antal Zelmos*: Egy régi kereskedőház történetéből. In.: Hajdu-Bihar megyei Levéltár évkönyve XI. Debrecen, 1984. Szerk. dr. Gazdag István. 19. p.
22. *Zoltai Lajos*: Debrecen helyrajza. Kézirat a Debreceni Déri Múzeumban. Debreceni Ellenőr 1894. okt. 15. sz.
23. *Szűcs István*: Szabad királyi Debrecen város történelme. III. k. Debrecen, 1871. 1007 és 1023 p.
24. L. 21. jzt. NAZ. id. m. 21. p.
25. *Drumár János*: A debreceni Zenede története 1862–1912. Debrecen, 1913. 21. p.
26. L. 21. jzt. NAZ. id. m. 20–21. pp.
27. L. 15. jzt. NRAL. id. m. A Török császár bolt rejtelmek. c. fejezet.
28. *Nagybákay Antal Zelmos*: Hogyan készültek a debreceni kereskedők életpályájukra. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1986. Debrecen, 1987. 203. p.
29. „Debreczeni Ujság.” 1913. szept. 4. „Becsuktak egy 140 éves boltot...” „Debreczeni Független Ujság” 1913. szept. 7. *Gyulay Zsiga*: „Most, hogy Debrecenben becsukódtak egy 140 éves cég ajtai...” (Csak 130 éves volt.)
30. L. 15. jzt. NRAL. id. m. Rickl Géza és a Törökcsászár bolt alkonya. c. fejezet.
31. *Nagybákay (Rickl) Antal*: Simonffy Sámuel élete, munkássága, családja és kora. Debrecen 1936. Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. oszt. kiadványa. VI. k. 5. sz.
32. A.: Belyei Rickl Gyula. In.: Debreceni Képes Kalendárium 1925. 47–48. pp.
33. *Gerő József*: A királyi Könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. Bp., 1940. 175. p. 1896. okt. 10. LXX.
84. A Címer leírása az eredeti nemeslevél fénymásolatáról:
„Egy álló vitézi pajzs, melynek vörös mezejében arany koronás, arany csőrű és kiöltött vörös nyelvű jobbra néző fekete sas, jobb karmában arany kettős keresztet, bal karmában arany markolatú pallost tart. A pajzs fölött koronázott nyílt lovagsisak nyugszik vörös-ezüst foszlányokkal. A sisak koronájából két váltakozva vörössel és ezüsttel vágott sasszárny közötti kivont pallost tartó páncélos kar emelkedik ki. A pajzs alatt „Amore et Justitia” jelmonddal ellátott szalag húzódik el. (Fényképet mellékelem.)
34. *Id. Rickl Antal*. In.: Debreceni Képes Kalendárium. 1926. 81–82. pp.
35. Sesztina Lajos vaskereskedő 1905. május 6. kapott nemeséget I. Ferenc Józseftől nagybákai előnévvel. *Gerő József*: A királyi könyvek. Bp., 1940. 191. p. LXXI. 470. Vasútletről és családjáról: Révai Kereskedelmi pénzügyi és ipari Lexikon. IV. k. 135. p. továbbá *Nagybákay Antal Zelmos*: Részletek a debreceni „Vasudvar” történetéből. In.: Debreceni Déri Múzeum 1991. évkönyve. Debrecen, 1993. 167–174. pp., és *Nagybákay Antal-Timár Lajos*: Egy debreceni kereskedő életpályája az inasévektől a nemesség megszerzéséig. In.: Történeti tanulmányok XIX. Debrecen, 1986.
36. Szerk. (*Sőregi J.*): nagybákai *Nagybákay Antal*. Debreceni Képes Kalendárium. 1944. 55–58. pp.
37. Várady-Szabó családról: *Herpay Gábor*: Nemes családok Debrecenben. Debrecen, 1925. 69. p., továbbá ifj. *Rickl Antal*: A nemes v. Szabó Debrecen legrégibb kereskedő családjának története. 1914. júli. 14. Debrecen, 1915., és Révai Kereskedelmi pénzügyi és ipari Lexikon. IV. K-320. l.
38. Galánffy János kir. közjegyző okirata az örökbefogadásról. Debrecen 1936. ápr. 4. 102. ügysz. 1936. és a M. kir. Igazságügyminiszter megerősítése Budapest, 1936. május 6-án, 1936. I. 1106/2 sz. rendeletével. (Cikkiró birtokában.)

DÖRING JÓZSEF, POLGÁROK, NEMESSEK, FŐURAK ÉS CÍMEREK HÁTTERÉBEN

Amikor a XIX. és XX. sz. hazai polgárságának társadalomtörténetével foglalkozom, akkor önkéntelenül is a „papírfomálta” emberek kényszerképzeete vesz rajtam erőt. E két évszázad alatt a polgárság számtalan tagja három ízben is megpróbálta „papírok” segítségével átfórnálni származását.

A papíron való formálás első 100 évének, amely nagyjából a XIX. sz. elejétől a XX. században a Horthy-korszakig tartott, a belügyminiszter mint „legfőbb nemesi hatóság” vetett véget, amennyiben az anyakönyvekben és más hivatalos dokumentációban csak akkor engedélyezte a nemesség feltüntetését, ha az jóváhagyásával és az általa kiadott igazolási szám közlésével történt. A nemesség ui. a múltban nem csak társadalmi, de érvényesülési és gazdasági tényezőt is jelentett. A polgári társadalom éppen ezért igyekezett megfelelő felmenőket találni és megfeleltetett mindazokról, akik nem feleltek meg céljainak.

A családkutatás így virágzó üzletág lett és a nemesi évkönyvek időhiányban szenvedő egyes szerzői gyakran csak a családok által benyújtott adatokat publikálták, ellenőrzés nélkül. Ez a gyakorlat költött előnevek és igazolatlan címerek forrásává vált.

A polgárság jóformán még ki sem heverte a Horthy-korszak szigorú rendelkezéseit, amikor bekövetkezett az újabb megpróbáltatás: az árja származás igazolása, amely viszont már élet-halál kérdése volt, és minden borzalmán túl, a patriárhális rendszer végzetes tévedését hordozta magában. Nem vették ugyanis figyelembe a „pater semper incertus” örök érvényű tételét. Az apa neve mögött meghúzódó, anyakönyvileg dokumentált, de rejtett származású utódok tragédiájáról, vagy szerencséséről senki sem beszél. A „mater semper certa” megdönthetetlen elve alapján ásta alá a fajelméletnek ezt a változatát.

A náciizmust újabb papírharc követte – most már nem a nemesség, vagy az árja mivolt hanem – a munkás-paraszt származás igazolásáért. E papíron való köpenyforgatás mégis megbocsátható, mert jogos védekezés volt egy jog nélküli világban.

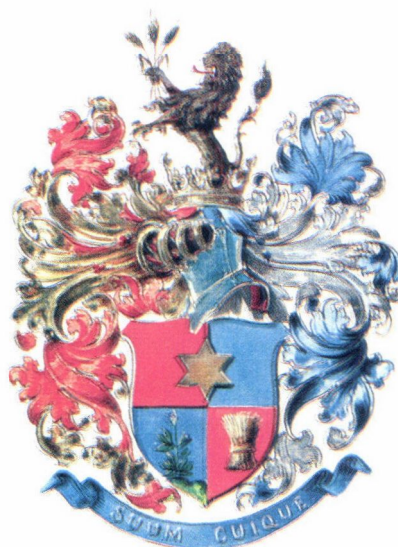
Az arisztokrácia – kevés kivétellel – a papírfomálás első két fázisát szinte gondtalanul figyelhette, hiszen őrzött magánlevéltárak adatai alapján, viszont elvárta volna a munkás-paraszt származás igazolását, így általában a menekülés útját választotta. Csak az utókor mondhat ítéletet a távozottak és az itthon maradottak magatartása felett.

Döring József a „papír formálta” emberek történetének első fázisában, még a XIX. sz.-ban tűnt el nagyanyám családjából, holott dédnagyanyám, özv. Pscherer Miklósné, sz. Rigler Josephine (1827–1895) második férje volt. Nagyanyám, Dr. Verebely Lászlóné sz. Pscherer Ida (1854–1930) emlékirataiban ugyan még szerepel, de a következő generáció már nem beszélt róla. Az én korosztályom már a nevé sem ismeri, mert rajtam kívül senki sem olvasta nagyanyám emlékiratait.

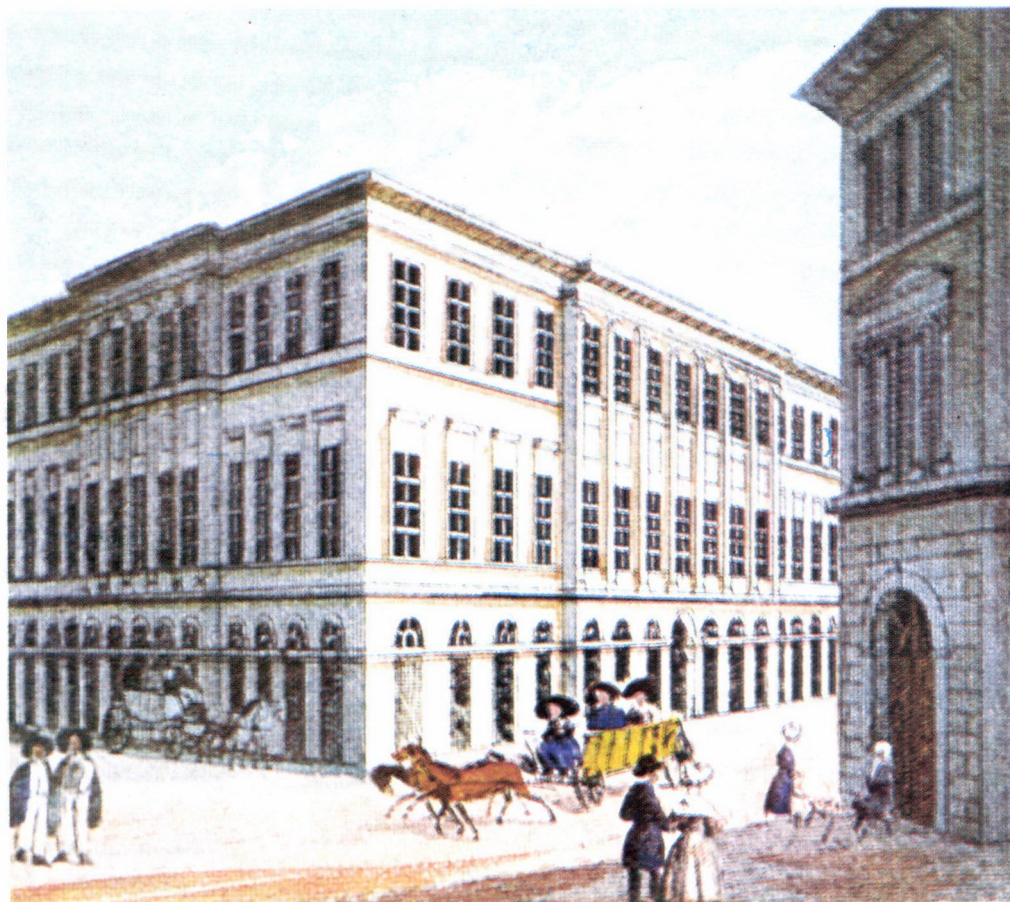
A sors szeszélye folytán azonban Döring alakja – több mint 100 évvel halála után – a XX. sz. végén újból megelevenedett.

Először Bácskai Vera *A vállalkozók előfutárai* (1989) című tanulmányában idézte fel mint a vállalkozóból lett földbirtokos érdekes alakját. 1994-ben Holló Szilvia Andrea *Budapest régi térképeken 1686–1896* című munkájában ismerteti Carlo Piro Vasquez spanyol gróf 1837-ből származó, Buda és Pest négy szelvényen ábrázolt térképét. Minden egyes szelvényt 22 kép keretez, amelyek Pest-Buda legszebb házait ábrázolják. Ezek között szerepel a palotának is beillő Döring-ház, a következő felirattal: *Döring háza Pes-*

A bogáti Pscherer-címer
a Királyi Könyvek alapján

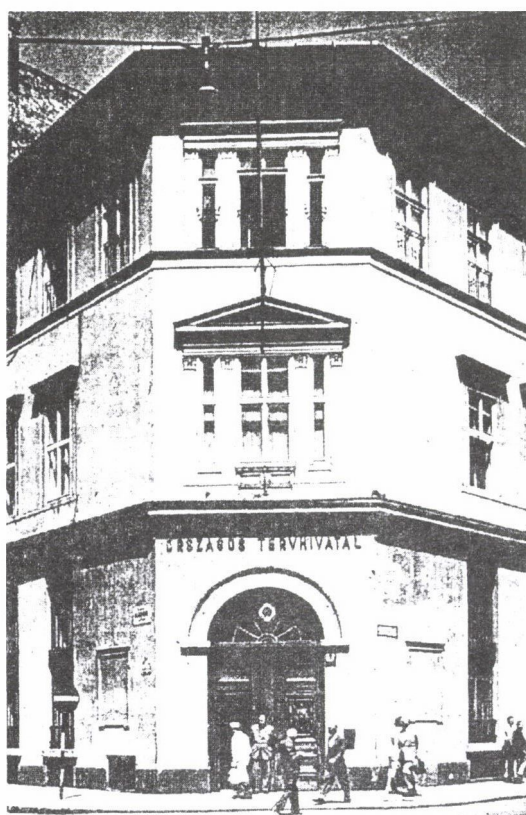
Döring József háza a Bétsi útszában

ten a Bétsi útszában – Das Döringische-Haus in Pesth in der Wiener-Gasse No 142. (Lásd I. színes melléklet)

Döring házának felfedezése Pest múltjában oly nagy hatással volt rám, hogy azonnal elővettem a házra vonatkozó, hosszú évek alatt feljegyzett adataimat, valamint a Döring névhez fűződő levéltári feljegyzéseimet és megpróbáltam házának helyét beazonosítani. Ez azonban rendkívüli problémákat okozott és az ezzel járó hosszadalmas kutatás alatt jöttem rá arra, hogy Döring József személyisége és életpályája megérdemelné azt, hogy az utókor megismerje. Így született meg ez a tanulmány.

1. ábra. A Festetics-palota

DÖRING JÓZSEF HÁZA A BÉCSI UTCA 142. SZÁM ALATT

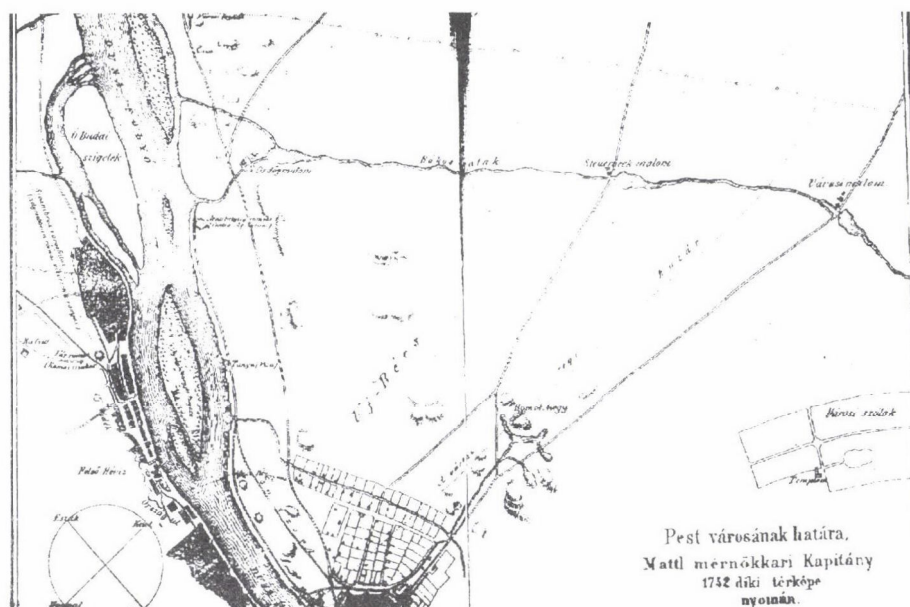
Döring házát nemcsak az jellemzi, hogy Hild József egyik remekműve, és az 1837-ben Vasquez gróf által publikált metszetek közt látható, hanem egy különös, mai napig is megoldatlan problémát képvisel

Pest múltjában. A metszet szerint az épület a „Bétsi útsza” 142 sz. alatt állt, valóban pedig a mai Nádor u. 12. sz. alatt található. Ennek végső bizonyítéka – Víz László építész közlése szerint – hogy a metszeten kivehető a szemben álló, 1826-ban épült Festetich palota ferdén metszett sarka, Pollack Mihály jellegzetes stílusában. (1. ábra) Felmerül tehát a kérdés: honnan származik az ismeretlen utcanév és vajon honnan a házszám?

Bor Ferenc a 142 számot „populáris” számnak, tehát nem hivatalos, valószínűleg lakosság adta számnak minősítette. A „pop” szó ismételt szerepel a telekkönyvekben és általában II. József korától kezdve (1780–1790) találkozunk e megnevezéssel.¹ Az 1840-ből származó háztulajdonos-összeírás szerint Döring telke 142/185 sz. alatt szerepel, utca meghatározás nélkül,² nagysága 472 négyszögöl, értéke á 200 bécsi váltó ft. A „185” sz. abból adódik, hogy az 1834. évi telekátírási jegyzőkönyv szerint Döring a „pop 30 és 185” számú Feszl telekből vette házhelyét (3. ábra). Az 1837-es Vasquez térképen kirajzolódik, hogy a 185 sz. a Nádor u. magasságában fekvő részre vonatkozik, a 30 sz. pedig a dunaparti részre, ahol az Ullmann-palota épült, érintkezve a Döring-házzal. Vasquez térképe és a metszet nincs időbeli összhangban: a térkép az 1805-ös állapotot rögzíti, míg a metszet az 1837-ig felépült Döring házat örökíti meg „pop” számmal és feltehetően „pop” utcanévvel.

Pest fejlődését a XIX. sz. elején a hajdani Új-Bécs helyére tervezett Lipótváros építkezése jellemzi. Ez a terület magába foglalta a mai Lipótváros északi részét, egészen a Rákos-árokig, tanyákkal, falvakkal, halásztelepülésekkel, legelőkkel és kietlen pusztasággal. Nevét a „hírneves Bechei” család birtoka után kapta. Mint „terra Wuibech, terra vacua Vybech”, ill. mint Új-Bécs szerepel a korabeli irodalomban. A mai Váci utca a török időkben a *mahalle* Bech, a Váci kapu pedig a *bechi* kapu nevet viselte. A török katonaságnak szüksége volt Új-Bécs területére, mivel onnan szerezte be a lovaknak szánt szénát és szalmát. A tény, hogy a városfalon belül is volt erre utaló utca, arra vall. hogy folytatásának is kellett lennie, ha csak puszta szekérnyom vagy mezei út formájában.³

Az út gazdasági szükségszerűsége a török idők után is fennállt, akár a falvak, települések vagy a víza-halászat érdekében, mivel a Váci út Duna felé vezető vonala még nem volt kiépítve. A Matzl-féle, 1752-ből származó, Rómer Flóris által közzétett katonai térképen még három út is vezetett Új-Bécs fe-

2. ábra. Rómer Flóris közlése alapján, p. 48. mellett.

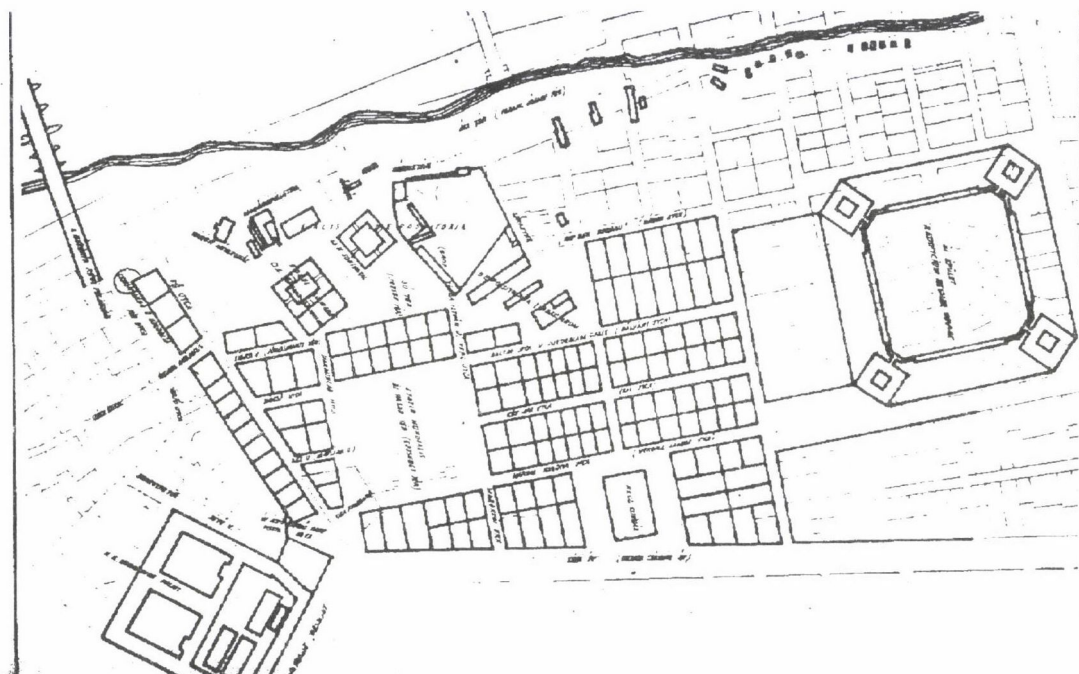

3. ábra. A Lipótváros 1805. évi szabályozási térképe. (Részlet Hild József pesti plánumából.) Eredetije a Székesfővárosi Múzeumban. Részlet.

lé: a Váci út és két névtelen út. (2. ábra) A Hild János-féle tervben a Dorottya utca, a Váci kaputól kiindulva, egyenesen vezet egészen a 30 számú Feszl te-

lekig, onnan névtelenül halad tovább, a későbbi Akadémia utca nyomvonalán. (3. ábra) A másik út viszont, a tervezett Szél utca⁴ (Wind Gasse majd Nádor u.) már fennáll, de míg házak nem szegélyezik, neve nem megy át a köztudatba, így még élhet populáris elnevezéssel is. A vélt „Tigris utca” név tévedés volt, és Schmall szerint a „Wind” nevét sem a szelekről, hanem az utca végén álló „Winde”-ről, magyarul emelőcsigáról kapta. Egy 1787-ből származó térképen a Szél utca mint „Auf der Neubau” néven szerepel, tehát a Nádor utca múltjának még vannak vitás és feltáratlan korszakai is. (4. ábra) Schmall szerint a hajdani utcanevek listájának egy része az 1878-ban végzett névváltoztatáskor pótolhatatlanul elveszett. Az utcák német neveket kaptak és a magyar lakosság emlékezetéből kitörlődött Új-Bécs, a Becheiek emlékével és az odavezető úttal együtt.

Eredeti elképzelésem, hogy a metszetet készítő mester összecserélte volna a Wind Gassét a Wiener gasséval, megdőlt, mert a Vasquez térképen az utcanevek tisztán és világosan olvashatók, és a már fennálló, két és három házzal szegélyezett kis Wiener Gasse a Döring ház szempontjából nem jöhetett számításba. Elképzelhető, hogy talán akadt olyan feljegyzés, amelyen a 142-es pop szám a pop Bechi út nyomaihoz kapcsolódott, mire azt a Bécsben élő mester Wiener Gassénak írta és így hibás magyar fordításban megszületett egy igazolatlan „Bétsi útsza”, amely még ma is megválaszolatlan kérdés Pest múltjában.

4. ábra. A régi Lipótváros 1787

Döring József mint üzletember

Nagyanyám, emlékirataiban szűkszavúan, de tárgyilagosan ír Döringről. Viszont sem az emlékiratok, sem a róla szóló gyér irodalom nem határozza meg születésének évét. Nagyanyám csak annyit jegyez fel, hogy 30 évvel volt idősebb édesanyjánál. Mivel Josephine 1827-ben született, feltételezhető, hogy Döring, aki kortársa és egyben jó barátja volt Pscherer Miklósnak, szintén 1797 körül látta meg a napvilágot. Halálát (1872) is csak futólag regisztrálja nagyanyám, de temetéséről, vagy sírjának helyéről nem esik szó. Vele kapcsolatos gyászjelentést sem találtam a családi iratok között.

Származását senki sem ismeri. Szüleiről csak annyit tudok, hogy édesapja, David Döring háztulajdonos, r. kat., pesti polgárságot nyert 1793-ban.⁵ Bácskai Vera szerint kiskereskedő volt. Az 1837–39. évi telekkönyvi jegyzőkönyv szerint szülei, David Döring és Maria Vanits, 1790. január 31-én házat vettek a Terézvárosi Pfeiffer Gasseban⁶ „G. Z. Nr 933 és 350” megjelöléssel.

Ugyanezen jegyzőkönyvből az is kitűnik, hogy 1838-ban már egyikük sem él, mert a házat leányuk, Terézia, „verehelichte Leopold Hipp” örökölte, fivé-

re, Joseph Döring beleegyezésével, aki a szülői örökséget már pénzben felvette.

Döring származása tehát fehér folt és valószínű, hogy az emlékiratok szűkszavúsága részben erre vezethető vissza. A Pschererek ui. rendkívül rátartiak voltak. Ősi bajor nemeseknek vélték magukat, felmenőiket a XVII. sz.-tól kezdve tartották számon. Mind ezen túl, Pscherer Miklósnak mint kis- és nagykereskedőnek számtalan rangja, tisztsége volt mind a kereskedő rétegben mind a városnál, tehát köztisztviselőként álló személyiség volt. Ezzel szemben Döring József nem kérkedhetett felmenőivel, sőt semmiféle rangot, tisztséget sem viselt. Őt nem érdekelte más, mint a vagyonszerzés. Kis- és nagykereskedése volt, különféle vállalkozásokba bocsátkozott, de vagyonát főképp telek- és házspekulációval szerezte. Végül mint dúsgazdag földbirtokos halt meg.

Képzettségéről sincs semmiféle adat, de az akkori szokásoknak megfelelően valószínű, hogy szülei üzletében töltötte tanoncéveit.

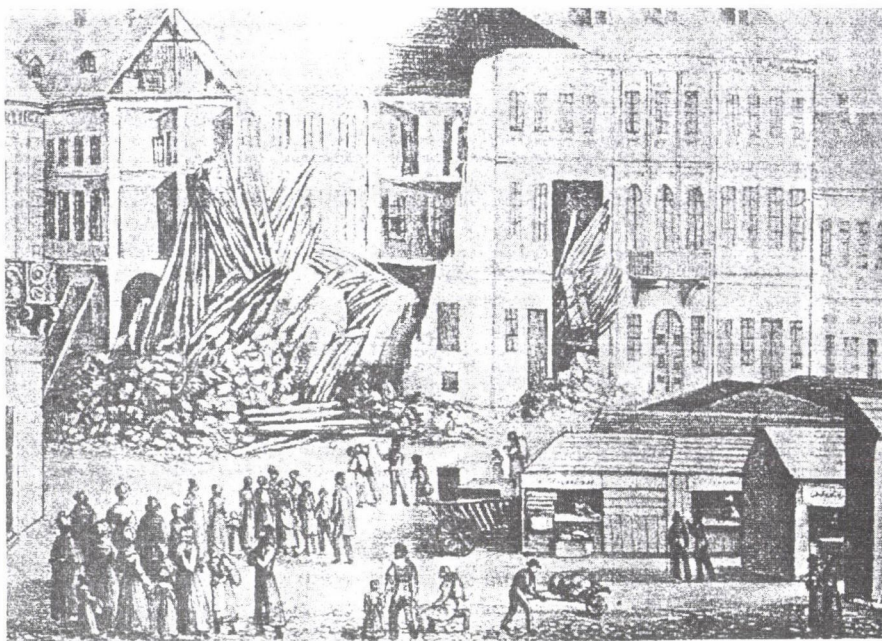
Pályafutását, amennyire az rekonstruálható, érdemes nyomon követni, mert belejátszik a Lipótváros kialakulásának történetébe. Bácskai Vera szerint Döring József 1824-ben önállósult és nürnbergi kiskereskedést nyitott.⁷

5. ábra. Dorffinger féle „bóderendszer”, 1826

Döring első üzlete, amelynek helye ismeretlen, elvezetett Pest város történetének olyan szakaszához, amely eddig nem szerepelt a szakirodalomban, egyedül Schmall hivatkozik rá jegyzetben, és hívja fel a figyelmet Jos. Ando. Dorffinger *Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königl. ung. Freysdtadt 1827.* című munkájára. Ennek VI. fejezetében az író beszámol az 1826-ban kelt rendelet alapján felállított, szinte kis városrészt jelentő, 573 – esetenként azonban változó számú – fabódéból álló, tagolt utcákkal meghatározott bódé-rendszerről az Új-vásártéren. Az utcákat a kereskedők és iparosok foglalkozása szerint nevezték el és 6 szektorba osztották. (5. ábra) A szektorokat A-tól E-ig nagybetűkkel jelölték meg és összesen 36 bódésort állítottak fel. A sorokat egy fő utca és két keresztutca választotta el egymástól. A bódérendszer az Új-vásártérrel párhuzamosan téglalap formájában, egy „8, 542 Klfr. 20 Quadratmass”-ban megadott területen épült fel. (Klafter = öl) (6. ábra)

1826-ban Döring József ebben a bódérendszerben volt bódétulajdonos és Dorffinger felsorolása szerint az „A” szektorban volt nürnbergi üzlete. Az viszont, hogy melyik utcában állt a fabódé, az a tulajdonosok felsorolásában nem szerepelt. Mivel ehhez a szektorhoz 5 utca tartozott, név szerint Eisenhandler, Zinggiesser, Tuchmacher és erste und zweite Tuch Gasse, valószínű, hogy Döring bódéja az Eisenhandler Gasse-ban volt felállítva. Arra nem találtam ada-

6. ábra. Pusztulás a belvárosban I. Az építési hibák és az altalaj kimosódása következtében összeomlott Derra-ház. Az előtér jobb oldalán a piactér fabódéi láthatók – sokaknak nyújtottak menedéket az árvíz napjaiban. (Schmid, Joh. rajzáról készült litográfia)

tot, hogy ez a bódérendszer meddig tartotta magát, de Schmall azt írja, hogy a Deák térről pl. csak 1854-ben távolították el a bódékat.

Döring József pályafutása a fabódétól a Vasquez-féle palotáig, 13 évet vett igénybe, ami minden szorgalma és tehetsége mellett valóban csúcsteljesítménynek mondható.

Döring mint bódétulajdonos még nem volt pesti polgár. Csak 1828. december 3-án nyert pesti polgárságot és ennek révén annyit tudunk róla, hogy ekkor még nőtlen és római katolikus vallású.⁽⁸⁾ A Belvárosi plébánia 1830–34. évre vonatkozó könyveiben olyan adatra találtam, miszerint Döring Josephus házasságot kötött Henrick (vagy Heinrich) Franciskával. De mivel több nyom nem található erről a házasságról, ennek a kérdésnek talán nincs is jelentősége.

1832-ben üzletét nagykereskedésre változtatta. Nincs adatom arra, hogy a fabódé után hol nyitott üzletet és hogy nagykereskedése hol helyezkedett el. A nagykereskedés létesítése Bácskai szerint minimum 30.000 konvencionális forint tőkét igényelt. Ezzel az anyagi fellendüléssel, amit valószínűleg anyai öröksége alapozott meg, azonban teljesen új stratégiára váltott át, mert ettől kezdve ingatlan spekulációt folytat és kitűnő érzékkel vesz, elad és cserél házakat vagy telkeket. Ez volt a XIX. sz. első felének gyors meggazdagodási lehetősége.

Az 1831–1834. évi telekátírási jegyzőkönyv 16. k. 282–283. lapja szerint, 1832. március 27-én megveszi a Fischer családtól a Leopoldstadt Krongasse és Hochwasser Gasse (Hochstrasse) 342 sz. alatt nyilvántartott telket és házat 19 000 Ft-ért. (Ma Alpári Gyula u. 15., az Arany János u. sarkán).

A fent említett telekátírási jegyzőkönyv 475–476. lapja szerint a házat már 1833. december 5-én eladta Anton von Somogyinak, – a telekkönyvi átírás 1834. április 24-én kelt – cserébe két „Franzstadtban” lévő Pop 80 és 81 sz. házért (az utcanevek olvashatatlanok) és 126 000 Ft vételár ellenében.

A kialakult kép kissé zavaros, de annyiból lenne érthető, hogy újabb tranzakcióra készült, mert 1833. november 18-án nyilvános árverésen megvette Feszl Mihálytól azt a 472 négyszögöles területet, amelyre Hild Józseffel terveztet és épített egy nagyszabású épületeit. A kor telekspekuláció útján való meggazdagodásának jellemző példája e telek története. Schilson báró idejében ez a homokos terület, akár 2 méter mély gödreivel, az ácsok rakodó telepe volt. Pásztor Mihály szerint 1791-ben az ácsok „garasokért” vették azt a 10 000 ölnyi telekcsoportot, ame-

lyet a későbbi Ferenc József tér, Akadémia u. Nádor u. és Zrínyi u. keretezett. Ez a terület a XVIII. sz. ban még olyan rossz állapotban volt, hogy Schilson báró 1780–90 között be sem vette városrendező tervébe.⁹

A Ferenc József tértől a Nádor utcáig eső terület Feszl János György és Lichtenwalder Ferencé. Az Arany János u. déli oldala mellett elterülő teleksáv Kardetter Tamásé. Az Arany János u. északi oldalán lévő két ácstelep Spiegel Simoné és Feszl János Györgyé. Feszl János György rendelkezik a legrégebb mesterjoggal, neki van a legtöbb értékes telke Pesten és őt minősítik a város első telekspekulánsának.¹⁰

Pásztor szerint Feszl János György, azt az 1593 négyszögölt (30/185), melyből 472 négyszögölt Döringnek eladott, 951 Ft-ért vette volna, nem beszélve arról, hogy 1790 körül az ácsoknak csak az ár egyharmadát kellett kifizetniük, a többire tízéves kamatmentes hitelt kaptak. Döring tehát 1833-ban, 4 évtizeddel később, négyszögölenként 131 Ft-ot, összesen 61 882 Ft-ot (w.w. = wiener wert) fizetett az eredeti vételár (951 Ft) durván számított egyharmadával szemben. Viszont ő sem fizetett rá az üzletre, mivel az 1838-as értékelés szerint, tehát 5 év múltán, telke négyszögölenként már 200 forintot ért.

Valószínű, hogy a házat csak 1834-ben kezdték építeni, mivel az 1833. november 16-án tartott árverésen vett 472 négyszögölt területet csak 1834. augusztus 12-én írták Döring nevére. Az építkezés költségére jelenleg még nem áll rendelkezésre adat.

A Vasquez-féle remekmű érdekessége, hogy milyen nagy figyelmet fordít a címerekre: a 6 szelvénye közül a tájképes leírason 52 vármegye címere látható az ország középcímerével, a térképlapot pedig 30 név szerint megnevezett arisztokrata család címere veszi körül a württembergi és lukkai hercegek címerével együtt. A címlapon gótikus és kettős ablakkeretben, melynek közepén Szt. István szobra áll, „41 főnemes család címere rejtőzik” és a többinél kétszer akkora méretű Lobkowitz-címer.¹¹

A tény, hogy Döring neve Budapest múltjában ilyen kiemelkedő arisztokrata és főnemesi családok társaságban került megőrzésre, külön érdekessége az ő történetének. Magatartására jellemző az is, hogy mindkét ez idáig vásárolt lipótvárosi háza, sarokház. Az „Eckhaus” fogalma a XIX. sz.-ban a tulajdonost kiemelt társadalmi szintre helyezi. Az „Eckhaus” tulajdonosok különálló „klánt” képeztek a város történetében. Kétségtelen, hogy Döring, korának kiemelkedő polgári egyénisége volt.

Probléma az is, hogy vajon milyen céllal építette ezt a házat olyan nagystílusúra, mert Zakariás szerint a ház kazettás, boltozatos kapualjjal épült, amely oszlopos előcsarnokba torkollott, ami viszont egy háromhajós, dőroszlopos nagyterembe vezetett. Ez semmi esetre sem felel meg egy polgári bérház elképzelésének, sőt írásos nyomok vannak arra, hogy ennek a háznak termeiben, kiállításokat és összejöveteleket rendeztek. A Döring-házhoz egy érdekes történelmi adat is fűződik, mégpedig az a tény, hogy Kosuth Lajos itt lakott, mielőtt végleg elhagyta volna az országot.¹² Az épület az idők folyamán számtalan átépítésen ment át, de ma eredeti kétemeletes formájában iskola célját szolgálja.¹³

A Nádor utcai sarokház építése mintha megalapozta volna Döring pályafutásának új korszakát. Az építési költségeket kiheverve ui. 1838-ban újabb telket vásárolt Johann von Weidinger örököseitől, mégpedig két 240 négyszögölnyi szőlőkertet a Városligetben „in der Allee unter der Nummer 36 und 37”, 6 000 forintért.¹⁴

1839-ben 40 000 Ft-ért eladta nagykereskedését a 16 éve nála szolgáló A. W. Hegel nevű segédnek, amit 6 év alatt kellett volna kifizetni. Az üzlet átírására a szerződés szerint csak a vételár háromnegyedének kifizetése után kerülhet sor. Az üzlet azonban továbbra is Döring nevére maradt és Döring csak 1860-ban lépett ki a Nagykereskedelmi testület kötelekéből. Bácskai Vera számol be arról, hogy Döring nagy értékű államkötvényekkel rendelkezett és feltehetően magas házbérfővedelme is volt.

Az 1840-es évektől kezdve Döring a közvilágítás bérlője,¹⁵ amire másodmagával kapott engedélyt. Döring tehát 16 év alatt, 1824–1840-ig, kilépett kis- és kereskedői szerepből, hogy mint jómódú ház- és telektulajdonos belépjen a vállalkozók sorába. A feljegyzések szerint arról is szó volt, hogy kávéházat nyit a Wind u.-ban lévő híres házában. Ez azonban a konkurencia pereskedése folytán a bíróság elé került és arra nincs adatom, hogy vajon ez a párviadal milyen eredménnyel végződött.

A jelenlegi adatok alapján, 1851 után a Fáy családtól birtokot vett Bogáton, Szabolcs megyében. Fényes Elek 1851-ben megjelent összefoglalása szerint a bogáti földek még a fái Fáy és a gr. Fáy család kezében voltak, amiből arra lehet következtetni, hogy a mintegy 2500 holdnyi birtokot csak 1851 után vehette. Sőt még egy tényező mutat erre, mégpedig a híres Döring ház eladása 1854. április 18-án 205.000 forintért Goldberger Andrásnak.¹⁶

Az eladás érdekessége, hogy 4 nappal később, 1854. április 22-én az 1853–1859 telekbirtoklási jegyzőkönyv szerint (292) megvette a „Peter Berghoffer-sche Erben, Theresia Grafyn Nyss, Catharina von Jirsa, Ida von Ergovius geb. Berghoffer”-tól a Palatinus Gasse No 238 házat 60.000 Guldenért. A forint fajtája itt nem volt megadva, vagy talán nem tudtam a nehezen olvasható gót betűs írásból kiolvasni, de nyilvánvaló, hogy az eladás és vétel csak ugyanazon az árfolyamon történhetett.

A 238 sz. ház, viszont a Zaiger szerint, München F. u. 8. számot jelenti és az *Adalékok a Lipótváros történetéhez* c. munka 130. oldalán azt olvashatjuk, hogy az eredetileg kétemeletes ház 1819-ben épült Hild tervei szerint Peter Berghoffer megrendelésére. Ezt az állítást Rados is igazolja *Hild József Életműve* c. munkájában hozzátéve a Szépitő Bizottmányi számot: 2424.

A szóban forgó jegyzőkönyvnek az az érdekessége, hogy elárulja Döring második feleségének nevét, mert a házat mindkettőjükre íratta. Felesége ezek szerint szül. Rosina Hoffmann volt, akiről nem tudunk egyebet, mint amit Bácskai Vera feljegyzett, hogy Döring bevallása szerint 30.000 konv. forint volt a hozománya és hogy gyermektelenül, vagyonát saját családjára hagyta, Döringé csak a haszonélvezet maradt. Kutatásom során arra a megállapításra jutottam, hogy mindaz, ami Döring nevéhez kapcsolódik az homályba burkoltan jelenik meg és nehéz követni.¹⁷ Így csak feltételezem, hogy felesége – a hozomány nagyságára való tekintettel – talán az 1828-ban már I. adóosztályba tartozó, dúsgazdag Hoffmann József fűszer-nagykereskedő családjából származhatott.

Rosina Hoffmannal való házasságáról sem tudunk részleteket, úgy látszik, hogy teljes visszavonultságban éltek négyszobás, minden különösebb luxust nélkülöző lakásukban. Az sem derül ki, hogy vajon Rosina részt vett-e a Bogáthoz fűződő társadalmi életben? Inkább úgy tűnik, mintha a birtok megvétele után rövidesen elhunyt volna, mert az 1853–1859. évi, fenn említett jegyzőkönyv további részében már végrendeleti kérdésekről esik szó. Így minden jel arra mutat, hogy Döring második felesége az 1859. évet már nem érte meg.

A különös ház eladás és a szinte szomszédos ház vételár különbözetéből, arra lehet következtetni, hogy Döringnek azért volt erre szüksége, hogy megvehesse a bogáti birtokot. A feltevés, hogy a birtokvétel 1854 körül történt – jelenleg megfelelő bizonyíté-

kok hiányában – azért is valószínű, mert Döring felesége halálakor, amelynek adatai ismeretlenek, az örökösökkel való huzavonában, melynek kimenetelét szintén homály fedi, csak a 238 sz. házat és bogáti birtokát nevezi meg vagyonaként, ami arra mutat, hogy minden egyéb ingatlanát is eladta.

Döring utolsó telekvásárlása az 1853–59. sz. (430. l.) telekátírási jkv. szerint 1846-ban, árverésen történt, amikor Rákoson 2.402 forintért rétet vett (12 677), amit azonban csak 1853-ban írtak a nevére.

Döring József üzleti ténykedése ezzel lezárult, ezentúl csak rendkívül intenzíven vezetett gazdaságával foglalkozott.

Rosina Hoffmann halálával lezárult Döring József polgári életmódja is. A Bogáton gazdálkodó földesúr most teljesen más mentalitásban tűnik fel újra Pest társadalmában.

Döring József szerepe a Pscherer családban

A Nádor utca 12. sz. alatt lévő ház eladása után Döring mintha eltűnt volna Pest városából és csak akkor mutatkozik újra amikor jó barátja Pscherer Miklós 1861-ben meghal, hogy özvegyét Rigler Josephine-t támogassa és gyermekei gyámja legyen. Rajta kívül még két férfi állt Josephine mellett, sógora Pscherer József és könyvelőjük a fiatal Szegner Géza. A triumvirátust Döring irányította és szokott jártaságával a Pscherer vagyon kezelését Josephine-nak biztosította, kizárva így az árvaszéklet.

Josephine 15 éves korában ment férjhez és 19 évi házasság alatt 11 gyermeknek adott életet, 30 évvel idősebb férje mellett, – aki ugyan minden kívánságát teljesítette, de önmaga továbbra is folytatta agglégény életmódját – még nem ismert szerelmet csak hálát és kizárólag anyai kötelességeinek élt házon belül. 34 éves volt, amikor férje meghalt és így ki kellett lépnie elzártságából. Különleges egyéniség volt. Tehetséges, elszánt és akaratos. Talán először került össze hozzá illő fiatalemberrel és így Szegner Géza lett az egyetlen romantikus epizód életében. De Szegnert elvitte a tifuszi járvány és Pscherer József is elhagyta az élők világát. Egyedül Döring József maradt a porondon mint segítőkész jó barát.

A fennmaradt fiatalkori képek, festmények és leírások szerint Josephine nagyon szép lehetett. Döring mély vonzalmat érzett iránta és ismételtlen megkérte a kezét. Josephine azonban nem akarta feladni szabadságát és hallani sem akart a házasságról. Mégis,

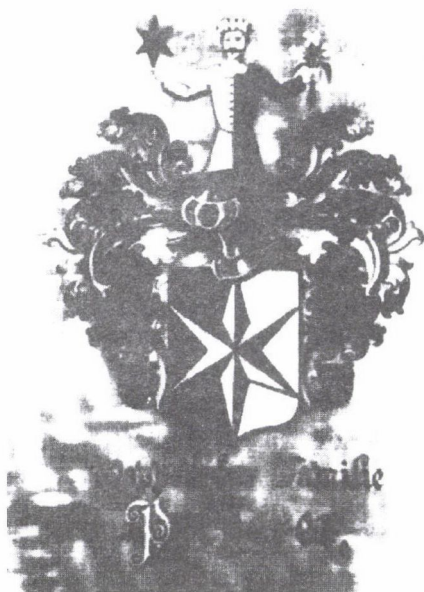
amikor fiai, elsősorban József, aki már Bogáton gazdálkodott gyámja fennhatósága alatt, nyilván vagyoni szempontoktól vezérelve unszolta anyját, hogy legyen Döring felesége, Josephine végül is beadta derekát, de karakán jelleméhez mérten, nem árult zsákba-macsát. Nyíltan és világosan közölte, hogy csak egy esetben lesz Döring felesége, ha leendő férje „moringált házassági szerződéssel” végrendeletileg ráhagyja egész vagyonát. A megözvegyült Döringnek nem volt utóda tehát gondolkodás nélkül tett eleget a szépasszony óhajának. Josephine így 1864-ben Döring felesége lett.

Döring be is tartotta ígéretét, mert már az 1866–67. telekkönyvi jkv. 785. sz. lapja szerint 1865. december 18-án, talán karácsonyi ajándékként, a 73612 sz. végzéssel Josephine nevére íratta a Nádor u. 238 sz. ház ráeső részének felét, 40.000 ft. értékben. A jegyzőkönyvből nem tűnik ki világosan, hogy vajon Döring előző feleségének örökösait már kielégítette-e vagy sem. A telekkönyvi adatok megsemmisültek, a kérdés ott nem tisztázható. Az azonban biztos, hogy Bogát 2500 holdja Pscherer kézre jutott.

Különös emberek különös házassága volt ez. Mintha mind a ketten felszabadultak volna valami nyomasztó tehertől. Mintha a luxus extázisában éltek volna, de teljesen külön. Josephine nem kívánt Bogáton élni. A jelek szerint Döring már nem tartott fenn Pesten lakást, az Úri utcában mégis csak egy vendégszoba állt rendelkezésére. Jó barátok voltak és jó üzlettársak, de semmivel sem több. Míg Pscherer Miklós szinte apai jósággal kezelte ifjú feleségét és nem osztotta meg vele üzleti gondjait, addig Döring igyekezett rendkívül nagy üzleti tapasztalatát átadni Josephinnek, aki valóban tehetséges tanítványnak bizonyult. Kiváló üzletasszony lett belőle. Nyolc évig élt Döring mellett és mire újból megözvegyült, már nem volt szüksége sem támogatóra sem tanácsadóra. Mindenki eszén túljárt. Életének ez a harmadik, 8 évig tartó időszaka Döring mellett, élete fénykorát jelentette. Döring ugyanis mint nagy tőkével,¹⁸ intenzíven gazdálkodó földbirtokos, szeszgyárral, iparosított modern gazdasággal, nagy állatállománnyal vállalkozó szellemben kezelte Bogátot, elképesztve a környék mágnásait és gentry társadalmát, cserébe viszont átvette az ő modorukat és életformájukat. Már közel volt a 70-hez, amikor Josephine férje lett és mást már nem tudott neki nyújtani, mint hallatlan luxust. A gazdag, de zsarnok apa mellett valamikor gyertyát áruló gyerekleányt, majd elzártságban élő háziasszonyt, Döring bevetette az arisztokraták luxus

világába. Jól tudta, hogy a pénz hatalma mindent elér és így Josephinnek volt a legszebb fogata az Andrássy út vagy a Stefánia út kocsikorzóján, a legdrágább ruhaszalonokból öltözködött, és csodálatos ékszereket viselt. Fogatának volt egy különös ismertető jele: lovai szemellenzőit mindig egy csokor ibolya díszítette. Döring pontosan tudta, mivel és hogyan kell elképzeltetni a felsőbb társadalmi réteget és Josephine ebben is kiváló tanítványa lett.

Ha Döringnek nem is sikerült megszerettetni Josephine-nel a falusi életet, azt mégis elérte, hogy a városban felnőtt polgárlányból szenvedélyes lórajongó lett. A régi ház udvarán – ahol most a földszintes banképület áll – volt abban az időben a lóistálló kocsiszínnel együtt és Döring ide hozta fel Bogátról, vagy vásárolta jó nevű tenyésztőktől a legszebb lovakat, hogy Josephine kedvében járjon. Így nemcsak az operában és színházban vagy hangversenyeken tündökölt csodás ékszerekkel Josephine, hanem Döring kíséretében ott volt minden lóversenyen is. A házaspár kétségtelenül bekerült a felső tízezer társadalmába és Josephine, Döring 1872-ben bekövetkezett halála után is csak mágnásokkal érintkezett.

7. ábra. A Pscherer-címer

Ezek a tények csak mint futó kis megjegyzések szerepelnek nagyanyám emlékirataiban. Nagyanyám szívében mégis csak apja emléke élt tovább, a nagy lakásban felállított, gyertyafényben égő ravatalon. Ettől eltekintve a Pschererekben volt valami különös

polgári gőg. Egyrészt Pscherer Miklós számtalan megtisztelő pozíciója révén, másrészt a Pschererek egymás között mindig hangoztatták bajor nemesi származásukat. Ők így beszéltek önmagukról: „Wir Pscherer, derer von Überlingen”.¹⁹ Címerük is volt. Szép, erezett fára festett címet (7. ábra) hagytak maguk után, bár nemesi korona nélkül, de kétszínű hatágú csillaggal, amelyről a Pscherer üzlet a Váci utcában a „zum blauen Stern” elnevezést kapta. A címer eredete igazolatlan, de ma már kétszáz éves. A Pschererek számon tartották felmenőiket és a család dokumentációja a XVII. sz.-ig rendelkezésre állt. Döringnek azonban szülein kívül sem igazolt származása, sem címere, sem rangja vagy tisztsége nem volt. Őt csak a pénz érdekelte. Vagyona, becslésem szerint, meghaladta a Pscherer hagyatékot. Mégis fennáll egy különös szintkülönbség. Míg Döring lakásáról csak egy kispolgári milió rajzolódik ki, addig Pscherer Miklós, a hagyomány őrző „gediegen” kereskedő otthona, fényűző volt. Lakásukat Steindl Ferenc bútorasztalos rendezte be, a bútorok különleges mintázatú parkettán álltak, csillárok ontották a fényt, a ház atmoszférája nagystílú volt. Kétségtelen, hogy Josephine, sokéves elzártágában pótolta mindazt, amit a szappangyáros apa egy leány számára feleslegesnek vélt: nyelveket tanult, sokat olvasott és egy rendkívül kultúrált lényé vált.

Nagyanyám, aki rajongott édesanyjáért, és mindent elfogadott amit Josephine tett, nem adott magyarázatot arra, hogy Josephine miért tette le a Döring nevet, annak 1872-ben bekövetkezett halála után és miért mint Pschererné élt tovább. Mindemellett híven követte Döring elveit és az ő szellemében folytatta útját. Bár fenntartotta a fényűző életmódot, kemény, rámenős üzletasszony lett belőle és ez lett életének negyedik és nem mindennapi fejezete.

Tagadhatatlan, hogy Döring szerepe teljesen új légkört teremtett a Rigler-Pscherer életmódban. A csak munkát ismerő múltba beoltotta a fényűzés és nagyravágás olthatatlan igényét. Nagyanyám 18 éves volt, amikor Döring meghalt, és talán nem is érzékelhette, hogy társadalmi szerepét az arisztokrata körökben Döringnek köszönhette. Táncrendjében csak mágnások szerepeltek és ifjúsága nagy szerelme, egyben csalódása, Blaskovits Ernő, a híres lovas, a „Kincsem” tulajdonosa. Bár Josephine az ő bölcs előrelátásával és emberismeretével, már jó előre figyelmeztette legkedveltebb leányát, hogy a Pscherer vagyon nem elég ahhoz, hogy egy arisztokrata elvegye feleségül, ez csak ugródeszka egy nemessel való házasság-

hoz. Nagyanyám idővel megvigasztalódott és megtalálta párját a nincstelen, de rendkívül tehetségesnek ismert, magát nemesnek valló sebészben, dr. Verebely Lászlóban (1841–1923).

Josephine-t Döring halála után a Pscherer és Döring vagyon kezelése kötötte le. Társadalmi életben ugyan a továbbiakban nem vett részt, két legfiatalabb leányát a bécsi rokonokhoz küldte és azok ott mentek férjhez Josephine kívánságainak megfelelően. A ház megüresedett szobáit a Zichy grófoknak adta ki mint „Absteigequartiert”, Bogátot pedig József fiának adta bérbe, aki 1875-ben Kacsovics Stefániával kötött házasságot. Anyós és menyje azonban nem értették meg egymást és így megromlott a családi kapcsolat, holott Stefánia egymás után szülte gyerekeit, biztosítva a Pscherer név fennmaradását. Josephine, a menyével fennálló rossz viszony ellenére, az 1880-as években arra kérte örökösait, hogy a családnevet örökítők József részére adják el Bogát rájuk eső részét. Ez meg is történt: József 150.000 Ft-ért, „potom áron” megkapta a birtokot. A vásárláshoz anyja még 50 000 Ft hitelt is biztosított. „Így lett József dúsgazdag ember” írja nagyanyám némi keserűséggel.

József 1889-ben magyar nemességért folyamadt és azt meg is kapta címerrel és bogáti előnévvel együtt. (Lásd II. színes melléklet) A kérelemben arra hivatkozott, hogy Szabolcs megyében 2500 holdas birtoka van, egyben a megye legtöbb adót fizető tagja, majd felsorolja számtalan tisztségét. Azt a látszatot keltve, mintha saját erejéből és szorgalmából szerezte volna Bogátot. Döring neve így két évtizednyi szereplés után eltűnt Szabolcs megye történetéből, holott Bácskai Vera feljegyzései szerint nagy vagyont és virágzó gazdaságot hagyott maga után.

Nem tudni milyen lehetett az eredeti, Döring hagyatékban szereplő urasági lak, de Pscherer József, 1890-ben fényesen berendezett úrilakot építtetett, de ennek képét Borovszky már Bogáthy néven publikálta... A nemesi címer sem idézi a múltat, semmi sem emlékeztet a hajdani polgári Pscherer címerre. Borovszky is úgy tünteti fel Pscherer Józsefet, mint az überlingeni particius család leszármazottját, holott a család már tudta, hogy ez nem bizonyítható. Nagyanyám húga, Katica ugyanis Bécsben felesége lett A. A. von Adlersfeld und Siegenfeld K. u. K. Reichsritter kamarásnak, aki a Staatsarchiv helyettes igazgatója, író és kutató, egyben a Siebmacher címergyűjtemény egyik szerzője volt. Mint kamarásnak, felesége nemessége döntő fontosságú lett volna, amit azonban

nem tudott bebizonyítani. Bánatában H. G. Ströhl híres címerfestővel áttervezette a Pscherer címet és így a herald-alak helyén feleségére emlékeztető női alak tartja a csillagot. (8. ábra) Az újonnan készült címet a sajátjával együtt két tányéron örököltette meg, amit Ströhl, *Heraldischer Atlas 1909* c. kiadványában közzétett. A Pscherer címer, ha nem is igazolt, ezzel mégis helyet kapott a címerfestés művészetében és ennek alapján tovább él.

8. ábra. A Ströhl-féle Pscherer-címer

Az új Pscherer címer érdekessége a „Suum cuique” jelmondat, ami viszont a család szempontjából nem egészen érthető. A harmadik mezéjében „virító dohány-növény” mégis Döringre emlékeztet, aki Bogáton ennek termesztését meghonosította.

Josephine 1895-ben távozott az élők világából zugligeti villájában. Nagyanyám nagy pompával ravatalozta fel az Úri utcai házban. József, az utolsó pillanatban, felesége és gyermekei nélkül jelent meg a temetésen, nagyanyám ezt soha nem bocsátotta meg

neki és meg is szűnt közöttük a kapcsolat. Nem telt el egy év Josephine halála után, amikor József letette a Pscherer nevet és felvette, az ősi, Szaboles megyei Bogáthy család nevét és mint bogáti Bogáthy József folytatta útját. Testvérei – jogosan – ezt nagyon rossz néven vették tőle.

Döring életével kapcsolatban érdekelt volna, mikor és hogyan került Bogát Josephine nevére és ezért felvettem a kapcsolatot a Nyírbátori Körzeti Földhivatallal, ahová Bogát tartozott. Azt a választ kaptam, hogy a község telekkönyvi névmutatójában sem Döring, sem Pscherer név nem szerepel és a közölt 1167/1879. sz. telekkönyvi végzés, amellyel az ingatlanok Bogáthy József tulajdonába kerültek, nincs a birtokukban. A telekkönyvben, melyet újonnan fektettek fel, csak az akkori tulajdonosok, tehát csak a Bogáthy család tagjai szerepelnek, a telekkönyv felfektetésének időpontja pedig ismeretlen. Viszont a Nyírbogáti 308. sz. tk. betétben eredeti felvételként bogáti Bogáthy József vétele szerepel 1873. VI/12. 1167. sz. alatt, majd felesége, Kaeskovics Stefánia 1884. X/28-án 3279. sz. alatt 1/2 részben lett tulajdonos.

Mivel Döring 1872-ben hunyt el, az 1873-ból származó végzés, végrendelete alapján történhetett, miszerint Josephine lett volna az örökös. A Bogáthy név semmiképpen sem szerepelhetett, mivel József csak 1896-ban vette fel a Bogáthy nevet, addig a Gazdacimtarban – pl. Magyarország Földbirtokosai 1893. – még mindenütt Pscherer néven szerepelt. Döring tulajdonát Bácskai Vera kutatásai is igazolják, tehát a Földhivatal adatai teljes ellentmondásban állnak a statisztikai jelentéssel, a Döring irodalommal, a Királyok könyvével és az emlékiratokkal. Így a helyzet tisztázására bekértem a telekkönyvi lapokat és a következőt tudtam megállapítani. Bogáthy József 1873-ban mint „vevő”, minden szempontból téves. Pscherernek hívták 1896-ig, vagyona nincs, anyjától függ az emlékiratok szerint. A „vétel” 1884-ben következett be, de teljes újdonság Kaeskovics Stefánia fele részben való tulajdona. Erről a család nem tudott. Józsefet felesége túlélte és a telekkönyvi adatok szerint 1912-ben, az 1910-ben történt végzés alapján érvényesítették özvegyi jogát, a birtok felét pedig örökösödés jogcímén két fiának biztosították. A telekkönyv szerint úgy tűnik, hogy felfektetése 1911-ben történt, mert a múltbeli átvezetések után egy 1911-ből származó kisajátítási végzés szerepel elsőnek. József viszont 1910 előtt halt meg, tehát a téves adatok bevezetése feltehetően az özvegy és az örökösök részéről történt. A lényeg azonban válto-

zatlan, mert mind a Döring mind a Pscherer nevet kitörölték Szaboles megye történetéből.

Bogáthy vonalon ez a törekvős valószínűleg fenn is áll. A nemessé vált és ősi nevet viselő család nem kíván polgári felmenőket, sem polgári örökagyót. Viszont nagyanyám gyermekei, a Verebély utódok sem beszéltek Döring szerepéről, holott nagyanyám a Pscherer-Döring vagyona ráeső részéből nevelte fel őket, minthogy nagyapámat munka közben szerzett infekció folytán, 38 éves korában szélütés érte és bal oldalára megbénult. Nagyanyám megható módon ápolta őt élete végéig, de minden vonalon csak önére támaszkodhatott. Az Úri utcai Pscherer házat ő váltotta meg testvéreitől, a fennmaradt értékeknek, ékszereknek pedig nincs nevük, sem származásuk. Így én még emlékszem édesanyám Josephine-től örökölt csodás gyémánt fülbevalóira, hosszú gyöngysoraira, amelyek a II. világháborúban mind elvesztek a Kereskedelmi Bank „safe-jéből”. Szinte sorsszerű, hogy minden Döring emlék nyomtalanul tűnt el családunkban. Az életben mégis vannak váratlan fordulatok. Nagyanyám, akit mi, Pekár unokák, németül Grossi-nak becéztünk, egy szép napon arra eszmélt, hogy minden nagyasszonyi mivolta mellett, akkor, amikor ő építette mint élete nagy művét, a új, immár Verebély házat, környezetében ő az egyedüli „nem nemes”. Ennek tudatát talán még határozottabb fellépéssel igyekezett palástolni. Az I. világháború után azonban egymás után jelentek meg családunkban a Hagenmacherek milliókkal, gyáraikkal, a XV. sz. óta igazolt svájci ősökkel, ötszáz éves kézműves címerükkel, hogy feleségül vegyenek hennünket, a három Pekár leányt. De ők sem voltak nemesek. Sőt büszkék voltak arra, hogy nagyapjuk visszautasította az udvar által felajánlott nemességet, majd báróságot azzal, hogy kézműves címerét nem adja oda megvásárolható rangokért. Grossi mintha új életre kelt volna. Boldogan tobzódott a német beszédben, és újra hangoztatta, de most már minden nemesi igény nélkül: Wir Pscherer derer von Überlingen. Míg a Hagenmacherek mint „nem nemesek”, bár szerényen, de hallatlan öntudattal viselték polgári mivoltukat az ötágú koronával szemben, Grossi az ő példájukon felbuzdulva újból felfedezte polgári őseit és élete végéig gyöngybetűkkel rótt kockás füzetekbe felmenői történetét. Így születtek meg az emlékiratok és így maradt fenn Döring József szerepe a Pscherer családban.

Pekár Zsuzsa

JEGYZETEK

1. *Bor Ferenc*: Budapest V. Münnich Ferenc u. 12. Tudományos dokumentáció. 1985. Kézirat. 20. p. Az épület populáris, telekkönyvi ill. helyrajzi számai 1805 körül 185 populáris szám kb. 1834 142 populáris szám
1852–1878-ig 244 telekkönyvi szám
1879-től 757 helyrajzi szám
1926-tól 24561 helyrajzi szám
2. *Pásztor Mihály*: A százötvenéves Lipótváros. Statisztikai Közlemények. Bp., 1940. (továbbiakban: Pásztor i.m.) 160. p. Lipótvárosi telekárak 1840-ben: Döring József telekár 142/185 1840-ben 473 négyszögöl, a 200 bécsi váltó Ft. össz. 94.000 Ft, Nádor u. 12, Zrínyi u. sarok (1940 évi helymeghatározás). A Schilson tervet 1787-ben hagyták jóvá. 33. p. *Lukács Lajos*: Pest Buda az 1867-es kiegyezés idején. 42. p.: 1847-ben lesz a Szél u.-ból Nádor u.
3. A Bécsi útra v. utcára vonatkozó utalások: Budapest lexikon. Bp., 1993. 122. p.: II. Ulászló 1508. 01. 04-én kelt oklevelében Bécs utat említ (in vico seu platea Bech). *Rómer Flóris*: A régi Pest. Bp., 1873. 50. p.: „Az egykori Hírmeves Bechei család” birtoka Új Bech neve is feledésbe ment holott ez bizonyosan 600 éves Pest északi külvárosára vonatkozik. Alábbi idézet az utolsó erre vonatkozó dokumentáció. Zápolya János 1529. évi okmánya így végződik: „Datum in Castris nostris Bechee”. In: Tanulmányok Budapest Múltjából. (a továbbiakban: TBM) Bp., 1936. VI. *Belitzky János*: Adatok Budapest középkori helyrajzához. 94–95. pp.: feltehető, hogy a „régii Bécs” eredetileg a falakon belül volt, az Új Bécs pedig a XIII–XVIII. sz-ban a puszta. Térképvázlat 91., 95. pp. A 95. térképvázlat szerint a Nagy árok a Pesti hegygel szemben, annak déli sarkánál folyt volna a Dunába. A XVI. sz-ban a Váci utca Bech utca, 1522-ben „penes portam Bech kapw” 89. p. (ház a Bécsi kapu mellett, Balassa Ferenc háza) „Bech vára” elnevezés. *Belitzky János*: Száz év a Pesti határ életéből. 1663–1752. (továbbiakban: Belitzky i.m.) In: TBM IV. 149. p. jkv. 12. p., *Dívald Kornél*: Budapest művészete a török hódoltság előtt. Bp., é.n. A bechei család birtoka a mai Nyugati pályaudvar körül lehe-tett. *Tarr László*: A régi Váci utca regényes krónikája. 1984. 1. p.: Bécsi u., Bécsi kapu említés. „Kijárt kocsinom” vezetett a kapu-hoz... *A Magyar Történelmi Társ.* XI. M DXXX LXII 91. p. Magyar Menyhérttel foglalkozó 1522. évi okiratban „in dominum totalis domus Eiusdem in Ciuitatem Pesth ...Juncta et penes portam Beechkapw vocitatem habite. (120 par.) *Fekete Lajos*: Buda, Pest és Óbuda nem mohamedán lakossága. In: TBM VI. 1936. 131. p. Bech utca szerepel az 1547. évi Pest városi összeírásban. – „mahallet” Bech utca. *Schmall Lajos*: Buda-Pest utcái és terei (Adatok. . .) 1906. (továbbiakban: Schmall i.m.) 31. p.: még élő régi utcanevek „Bécsi Út”. 127. p. A Szél u.-t 1847-ben keresztelik át Nádor u.-ra. *Pásztor i.m.* 11. p.: Új Bécs az összeírásokban a tatárjárás után 30-40 évvel „Terra wiubech, terra vacua, Vybech és Nova Bech. (*Belitzky i.m.* 89., 69. pp.: Egy 1276. május 20-i iraton Nova Bech.
4. Irodalom az utcanév változásokhoz: *Pásztor i.m.* „Auf der Neubau” Schilson terv. II. sz. melléklet. A Lipótváros első Planuma. 1878. Telekllicitálás 1789. 38. p. melléklet. *Schmall i.m.* 75. p. A régi utcanevekre vonatkozó iratok nagy része az 1874–79. évi névváltoztatás alkalmából elkallódott. 1817-ből van egy utcanévjegyzék a Fővárosi Levéltárban, amiben csak a már hivatalos elnevezések szerepelnek, kifüggesztett névtáblák szerint. Ez az első jegyzék. korábbi nincs és ebben a populáris elnevezések nem szerepelnek. 124. p. Jegyzet: „A XVIII. sz. utolsó évtizedeiben megteremtett, mindazonáltal József nádortól 1810–1943 között végrehajtott szabályzásokkal és új utcák nyitásával teljesen átalakított Lipótváros utcáinak nevei 1810-nél korábbi időre nem igen vihetők vissza. „ Korábbi utcanév irodalom: *Pásztor i.m.* Ráth Pál szemorvos 1803 évi pesti címtára. 175. p., *Ráth Pál*: Adressbuch der Stadt Pest auf das Jahr 1803., *Ráth Pál*: Wegweiser durch Pest. 1804. 25. p.
5. *Illyefalvi I. Lajos*: Polgárok névsora. Pesti polgárok. é.n. (továbbiakban: Illyefalvi i.m.) 69. p.
6. Sipos utca.
7. *Bácskai Vera*: A vállalkozók előfutárai. Bp., 1989. (továbbiakban: Bácskai i.m.) Döringre vonatkozó adatok 170., 183., 188., 203., 210., 223. pp.
8. *Illyefalvi i.m.* 69. p.
9. *Pásztor i.m.* 33., 75. p. Schilson terv 1787.
10. *Pásztor i.m.* 69–71., 75. pp.
11. *Holló Szilvia Andrea*: Budapest régi térképeken 1686–1896. 32. p.
12. *Vizy László* közlése: In: Budapest története IV. Bp. 1978. 7. p.
13. *Bor Ferenc*: Budapest V. Münnich Ferenc u. 12. Tudományos dokumentáció. 1985. Kézirat. (továbbiakban: Bor i.m.) 20. p.
14. 1837–1839 telekátírási jegyzőkönyv.
15. *Bor i.m.* 21. p. Társa Tekusch Keresztény Vilmos., *Schmall i.m.* 96. p.
16. *Bor i.m.* A Döring féle ház építési engedélyének kelte 1834 márc. 6. Műemlékké nyilvánítás 1917–1976. 12–13. pp. Tulajdon változás. 10. p.
Pest város . . . .
Feszl János György 1791. június 3. árverés
Feszl Mihály 1830. június 6. öröklés
Döring József 1833. november 18. árverés 1834. ápr. 10.-én bejegyezte
Goldberger András 1854. április 16. vétel
17. Döring személyével kapcsolatos irodalmi tévedések egyik jellemző példája:
a) *Genthon István–Zakariás G. Sándor*: Budapest műemlék jellegű építményeinek jegyzéke. Bp., 1949. 55. p. Wekerle Sándor u. 19 Hild József 1832-ben Döring József számára építette,
b) Alpári Gyula u. 19. (Wekerle S. u., Herceggímás u.
1. Adalékok a Lipótváros történetéhez. 1988. I. 311. p. „A négyemeletes ház több mint 150 éves, Báró Wertner kénsavgyáros építette. Hrsz 24767.
. . . c) Alpári Gy. u. 19.
. . . *Rados Jenő*: Hild József Életrajza. 1958. Bp., 89. p. Eisenfels-ház (ma Alpári Gyula u. 19.) 300. p.: *Eisenfels Ferenc*: Drei Kronen Gasse Hochsrt. Ecke. V. Alpári Gyula u. 22. 223. p.: Döring József kétemeletes háza. 3 Kronengasse és Hoch Strasse Ecke (ma Alpári Gyula u. és Arany János u. sarok) SzB 5499 sz. (Terv 1832. május 27.)
- Mindezek után megkértem Gajári Istvánt, a Fővárosi Levéltár kutató szolgálatának vezetőjét, hogy legyen olyan szíves és állapítja meg végre, hogy van-e Döringnek köze az Alpári Gy. 19 sz. házhoz, mert én már végképp nem ismerem ki magam. Gajári megállapította, hogy a ház „ebben az időben” a Purgly család tulajdona volt és nem sarokház. Azt is közölte, hogy a három téves verzióhoz egy negyediket is talált, még pedig *Bierbauer Virgil*: Tanulmányok Budapest Múltjából. I. kötetében, 1950. Döring tulajdonában ezen

a könyéken tehát csak a 342 sz. ház volt, mégpedig ma Alpári Gy. u. 15 és Arany J. u. 27 sz. alatt.

18. *Bácskai* i.m. 172. p. szerint Döring birtoka Szabolcs megyében. Bogát pusztán csaknem 2000 hold szántó volt. „Az épület állomány – 12 szobás eselédház, több istálló, hizlaló, pálinkafőzőház és szárazmalom – értékét 26.000 , a pálinkafőzőgépet 1450 forintra becsülték. Az állatállomány – 161 marha, 1600 juh, 334 sertés és 14 ló – több mint 18000 forint értékben, valamint szekerek, mezőgazdasági szerszámok – közöttük 14 Vidács eke, ... Az urasági lakberendezése – tényezett bútorok, az ágyak, asztalok, székek, diványok, a 24 személyes étkezészet 500 Ft értékében és összesen 920 forintot kitevő egyéb asztali ezüstnemű.” A forrás nincs megadva, de feltehető, hogy hagyatéki felmérés.

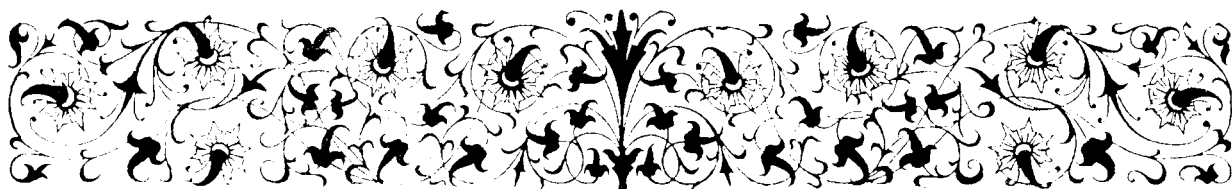
19. A Pschorrer, Pschörer, Pscherer név a Pschor, Pschör, Pscher nevek többes száma. Az überlingeni származásnak 100 év elteltével én is utána néztem, részletes adatokat kapva a város polgármesterétől. A Pschor (Bschor) család 5 generációja 1502–1675-

ig élt Überlingenben és Laurens, a szabó céh főmestere, megtisztelő városi rangjai mellett 1592-ben császári címereslevelet kapott. Utódai a XVII. sz.-ban ismeretlen helyre távoztak. Az 1675-ben Überlingenből távozott Pschor Martin és az 1706-ban Graslitzban született Joh. Mich. Pscherer között 31 év dokumantációja hiányzik, tehát az apa születési anyakönyvi kibonata hiányzik, a valószínűsége mégis amellett szól, hogy egy és ugyanazon családról lehet szó, csak ezt idáig bebizonyítani nem lehetett. Siegenfeld pedig amikor rájött, hogy nem nemesi címerről van szó, nem foglalkozott vele többet. – Az osztrák Pscherer család 1706-tól való dokumantációja már teljes. A feltevés, hogy überlingeni család nemes volt, a „von” szócska téves értelmezéséből eredt, holott a császári címereslevél nem tartalmazhatott nemességet, minthogy a címer a Siebmacherben a polgári címerek között szerepel. A Habsburg Birodalomban a címereslevél általában nemességet is jelentett, Németországban azonban nem.

Rickl II. Antal Vilmos,
a debreceni verespántlikás önkéntes lovasszázad főhadnagya

ROZSNYÓI MARKÓ GUSZTÁV ANTAL CÍMERES NEMESI LEVELE IV. KÁROLY KIRÁLYTÓL,

Bécs 1917. augusztus 21.

A négy – egyenként 28,3×36 cm-es méretű – lapot tartalmazó, könyv formátumban kiállított oklevelet bordó bársonyba kötötték. Kötésének mérete 29,4×38,2 cm. A kötés előzéke világos drapp moire selyem.

Az oklevél szövege a következő.

1811. szám
ELN. 1916.

MI ELSŐ KÁROLY ISTEN KEGYELMÉBŐL AUSZTRIA CSÁSZÁRA, MAGYARORSZÁG ÉS NÉVEN NEGYEDIK APOSTOLI KIRÁLYA CSEH, DALMÁT, HORVÁT-SZLAVON ORSZÁGOK, GALICZIA, Lodoméria, RÁMA, SZERB, KUN ÉS BOLGÁRORSZÁGOK, ÚGY ILLYRIA, JERUZSÁLEM STB. KIRÁLYA, AUSZTRIA FŐHERCZEGE, TOSCANA ÉS KRAKO NAGYHERCZEGE, LOTHARINGIA, SALZBURG, STEYER, KORONTÁN, KRAJNA ÉS BUKOVINA HERCZEGE, ERDÉLY NAGYFEJEDELME, MORVAI ÖRGRÓF, FEL- ÉS AL-SLÉZIA, MODENA, PARMA, PIACENZA, GUASTALLA, OSVIECIM ÉS ZÁTOR, TESCHEN, FRIAUL, RAGUZA ÉS ZÁRA, STB. HERCZEGE, HABSBURG, TYROL, KYBURG, GÖRZ ÉS GRADISKA GROFJA, TRIENT ÉS BRIXEN FEJEDELME, FEL- ÉS AL-LUZSICZA' S ISTRIA ÖRGRÓFJA, HOHENEMBS, FELDKIRCH, BREGENZ, SONNENBERG, STB. GRÓFJA, TRIEST, KATTARO ÉS A SZLÁV ÖRGRÓFSÁG URA STB., MINT MAGYARORSZÁG S HORVÁT, SZLAVON ÉS DALMÁTORSZÁGOKNAK APOSTOLI KIÁRLYA.

Emlékezetül adjuk ezennel tudatván mindenekkel, akiket illet, hogy kegyelmes tekintetbe és figyelembe vevén MARKÓ GUSZTÁV ANTAL műszaki főtanácsos, Hívünknek állandó hűségét valamint kiválóan buzgó szolgálatait: dicső emlékezetű Elődünk, Első Ferencz József, Ő Császári és Apostoli Királyi Felsege ezerkilencszáztizenhatodik évi Mindszent hava¹ nyolczadik napján kelt elhatározásának értelmében, melyhez, kegyelmesen ragaszkodunk, nevezett MARKÓ GUSZTÁV ANTALT és hitese nejtől született FLEISCHER VILMA-AU-

GUSZTÁTÓL származó ELEK GUSZTÁV nevű fiát valamint IRÉN-VILMA nevű leányát s Isten áldásából netán ezután születendő mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékat, mind pedig királyi kegyelmünknel és kegyelmességünknel fogva, Magyarországunk és társországi valóságos, igaz, régi és kétségtelen n e m e s e i közé és sorába a ROZSNYÓI előnév használhatóságának engedélyezése mellett felveendőknék tartjuk, legfelsőbb királyi akaratunk szerint kegyelmesen megengedvén, hogy ezentúl jövendő örök időkhig fentnevezett MARKÓ GUSZTÁV ANTAL s mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadéka és maradéka ROZSNYÓI előnév használata mellett mindazon jogokkal élhessen és bírha, melyekkel említett Magyarországunk és társországainknak valóságos, igaz, régi és kétségtelen n e m e s e i eddigéig törvény vagy hajdani szokás szerint bármikép éltek és bírtak, vagy élnek és bírnak. Mely iránta tanusított legfelsőbb királyi kegyelmünk és kegyelmességünk bővebb tanuságául s a valóságos, igaz és kétségtelen nemesség örök időkhig fenmaradandó jelül Neki és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékanak és maradékanak következő c z i m e r t, vagy nemesi díszjelt adjuk és engedjük:

Álló, csüesköstálpú vágott s felső felében hasított pajzs, melynek felső jobboldali vörös mezejében ezüst fogaskerék lebeg, küllői között keresztben átdugott barna nyelű csákánynyal és kalapácsal, baloldali felső arany mezejében pedig stilizált vörös róza látható. Az alsó kék mezőben zöld pázsiton vörös nyelvét kiöltő, felemelt jobb első lábával babérágat tartó, szárnyas arany oroszlán farkát lábai közé hajlítva jobbfelé lépeget. A pajzsra helyezett, jobbra fordított, koronás, nyílt lovagsisak díszre: a koronából kinövő, pajzsbeli szárnyas oroszlán. A sisak takarója jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst. Miként mindez jelen Levelünk elején a festő jártas kezei által és művészi ecsettel valódi természetes színekkel is előállítva világosabban szemlélhető.

Kegyelmesen elhatározván és megengedvén továbbá, miszerint ezen ezímet, vagy nemesi díszjelt, jövendő örök időkhig többször nevezett és ezentúl már nemes ROZSNYÓI MARKÓ GUSZTÁV ANTAL mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékaival és maradékaival együtt Magyarországunk és társországi valóságos, igaz, gyökeres és kétségtelen többi nemeseiként mindazon joggal viselhes-

se és használhassa, melylyel ezek törvény, vagy hajdani szokás szerint éltek és bírtak vagy élnek és bírnak, nemcsak akarjuk de kegyelmesen parancsoljuk is, hogy ezen valóságos, igaz és kétségtelen nemesi czímmel, ÖT és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékat és maradékát minden rendű, állapotú, hivatalú, méltóságú és tekintetű egyének felruházzanak s díszesíttetnek tartásuk és ismerjék.

Mind emlékeül és örök jelül többször említett ROZSNYÓI MARKÓ GUSZTÁV ANTALNAK s mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékat és maradékát Apostoli magyar királyi függő pecsétünkkel megerősített jelen czimeres nemesi kiváltságlevelünket tartottuk kegyelmesen kiadandónak és engedendőnek.

Kelt a Mi őszintén kedvelt Hívünk, tekintetes és nagyságos Zichy és Vászonykeői gróf Zichy Aladár belső titkos Tanácsosunk, Kamarásunk, az első osztályú polgári hadi érdemkereszt tulajdonosa stb. és Személyünk körüli magyar Ministerünk, kezei által Bécsben Ausztriában Kisasszony havának³ huszonegyedik napján, az Ur ezerkilencszáztizethetedik Uralkodásunk első évében.

Károly

Gróf Zichy Aladár

A királyi könyvbe beiktattott:
Bécs, 1917. évi augusztus hó 24.

Ulrich Mihály
királyi tanácsos,

az Ő-Fellege Személye körüli m. kir. ministerium
segédhivatali főigazgatója

A megfestett és alul közepén SZ. KOVÁCS ERZSÉBET szignóval jelzett címer a 2. oldalon található. A 3. oldalon fenn közepén Magyarország tölgy- és babérlombtúl övezett kiscímere látható, az alsó ékben Bosznia címerével.

Az oklevél 8 cm átmérőjű vörös viaszpecsétje Magyarország két angyaltól tartott koronás közép címerét ábrázolja, szív pajzsában a Habsburg-Lotharingiai ház címerével. A pecsét körirata: ELSŐ KÁROLY ISTEN KEGYELMÉBŐL AUSZTRIA CSÁSZÁRA CSEHORSZÁG KIRÁLYA STB. ÉS MAGYARORSZÁGNAK E NÉVEN NEGYEDIK APOSTOLI KIRÁLYA. A pecsét 8,9 cm átmérőjű, 1,9 cm magasságú, kettényitható réz tokja sodort aranyzinóron függ. A tok fedelét a magyar Szt. Korona 5,5 cm magasságú, domború ábrázolása díszíti, a tok alsó része sima.

Az oklevél elhelyezésére egy 31×49,7 cm-es méretű, 3,5 cm magas kartondoboz szolgál. A doboz fedelét és oldalait érdes, bordó színű papírbevonat borítja, feneke drappos papír, belseje zöldes színű papírral bélelt. Oldala két kis réz kapoccsal zárul. A doboz fedelére arany színnel Magyarország 10 cm magasságú, tölgy- és babérágas, koronás közép címerét nyomták. A papíros dobozt – a szokásos horganyzott bádoggal helyett – nyilván az I. világháború során fellépett általános anyaghiány magyarázza.

Az oklevél nyomtatott szövege egy kettéhajtott, 21×34,3 cm-es méretű papírlapon is megtalálható. Ezen, Heisler és Kózel, Budapest, II. ker. jelzéssel ellátott lap elején két angyal tartja a koronás 1915. évi közép címet. (Itt tehát a címereslevelen lévő címertől eltérően Bosznia címere nem szerepel.)

Az oklevél és valamennyi tartozéka igen jó állapotban van.

A nemesség és a címeradomány elnyerője, rozsnói Markó Gusztáv Antal műszaki főtanácsos (Rozsnó 1854. jan. 7.–Budapest, 1934. febr. 23.) 1926-ban m. kir. kormányfőtanácsosi címet kapott. Feleségétől, Fleischer Vilma Augusztától (Kassa, 1862. márc. 18.–Budapest, 1945. júl. 26.) két gyermeke, Markó Elek Gusztáv (Kassa, 1887. márc. 24.–Budapest, 1975. okt. 4.) és Markó Irén Vilma (Kassa, 1888. febr. 10.–Budapest, 1981. jún. 20.) született. Az oklevelet ma unokája, Markó Elek ny. vízügyi mérnök (1922) őrzi Budapesten.³

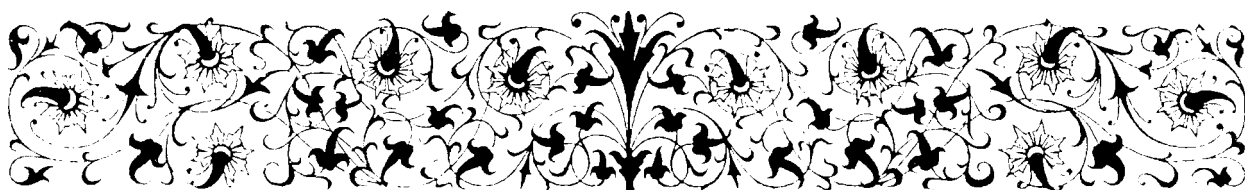
A család felmenői közül említést érdemei Markó Mihály rozsnói ügyvéd, 1848/49-es honvéd tüzér őrnagy, aki a 12-es (vörös) gyalogütegénél szolgált. Részt vett a kápolnai és a nagysallói csatákban, Komárom felmentésében – ahol 1849. április 29-én őrnaggyá lépett elő – majd Buda ostromában (mint a gellérthegyi 60 és 120 fontos mozsárüteg parancsnoka), utóbb a váci és a debreceni csatákban. Világosnál tette le a fegyvert, s az aradi cs. kir. hadbíróóság 4 évi várfogságra ítélte. A fogság alatt Kufsteinben (Tiro) nyomaveszett.⁴

Rainer Pál

JEGYZETEK

1. Október hónap.
2. Augusztus hónap.
3. *Markó Elek* közlése alapján, akinek a címereslevelél közlésének engedélyezését az úton is megköszönöm.
4. *Markó Miklós*: Paskievics tábornagy dicsérete. Az 1848–49-iki magyar honvédtüzérségről. A honvédtüzérség szervezői. A vö-

rös üteg története. Budavár ostroma. A rejtélyesen eltűnt Markó őrnagy. „Ország-Világ”. Képes Hetilap. Szerkesztik Várad Antal, Falk Zsigmond. XXXVI. évf. 11. sz. (Bp. 1915. márc. 14.) 142–144. pp. – *Bona Gábor*: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. (Bp. 1983.) c. munkájában nem szerepel Markó Mihály őrnagy.

A FRIVALDSZKY CSALÁDFA NAGY IVÁNNÁL

A magyar genealógiai szakirodalom első, és mindmáig legnagyobb szabású vállalkozása, a Nagy Iván-féle enciklopédia, a családtörténesek bibliája tartalmazza a Frivaldszky-család egyetlen publikált családfáját.¹ E családfa leszármazási vázlat, férfi keresztnévvel, de többnyire nem csak születési és halálzási, de bármiféle kronológiai adat nélkül. Leszámítva Frivaldszky Imre (1799–1870) és Frivaldszky János (1822–1895) természettudós akadémikusokra vonatkozó adatokat, amelyek XIX. sz. közepeiek, a többi ág több generációval előbb abamarad. Említi, hogy e két tudós a rajeci ill. zempléni ághoz tartozik, említi Fridvaldszky János (1730–1784) jezsuitát is, de az ő családhoz tartozását csak feltételezi, igazolni nem tudja. Kempelen családtörténeti műve említ még néhány XVIII. sz-i nemességvizsgálati adatot különböző megyékből, de az ott felsorolt személyek egymáshoz való rokonsági viszonya kiderítetlen.²

Ezekből, valamint személyes anyakönyvi adatokból 1974-ben kiindulva sikerült összeállítani a Frivaldszky család teljes genealógiáját, amely több mint 2550 ilyen vezetéknevvel született személyt tartalmaz, rokonsági kapcsolataikat, valamint a rájuk vonatkozó minden fellelhető adatot. Magyarországon és Szlovákiában 88 plébánia anyakönyvében folyt kutatás, e két ország számba jöhető minden levéltárában az anyakönyvön kívüli forrásokat illetően, valamint több száz nyomtatott forrásmunkában. Ebből állt elő az a pályamű, amely az 1989. évi országos családtörténeti pályázaton első díjat nyert.³ Ennek kéziratát – további bővítésekkel – 1993 óta az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.⁴

Az azóta eltelt idő kutatásaival javított és bővített új változat 1997-ben lett ugyanott letéve.⁵

E kutatás eredménye az itt közölt Frivaldszky genealógia is, amely a Nagy Iván által közöltnek javított

és kiegészített változata, annak évkörének terjedelmében. A teljes családfa ennek többszöröse. Ezt, valamint a korrekció módját terjedelmi okokból ezért itt nem közöljük, egyszerűen az említett munkára utalunk.⁶

Összefoglaljuk viszont azokat a módszertani tapasztalatokat, amelyeket a kutatás során szerezni lehetett.

A karakterisztikus vezetéknev elősegítette az eredményes kutatást, habár sokféle változatban fordult elő: Fridvaldszky, Fridvalszky. Az első „i” helyett „ie” vagy „y”, „v” helyett „w”, „sz” helyett „s”, „y” helyett „i” szerepelt stb. Másfelől a Friewald, Richwalszky stb. nevekről meg lehetett állapítani, hogy ezek nincsenek a vizsgált családdal rokonságban.

A családnév kismemesi, zömében armális nemesi családé, a nemesi előjogok miatt rá nagyon ügyelnek. Mindössze egyszer fordult elő, hogy egy, a predikátum-adó szlovák nyelvű Frivald községből Jászberénybe elvándorolt Frivaldszky gyereket a keresztanya „Szűcs” vezetékneven anyakönyvezte, nem tudva megjegyezni az idegen hangzású nevet.⁷

A család zömmel iparos, földművelő tevékenységet folytatott a XVIII–XIX. században, hasonló foglalkozású, nem nemes családokkal házasodik. E családok vezetéknevei a XIX. sz. elejéig változóak voltak, egy asszonyt olykor 2–3 lánykori vezetékneven is ismertek.

A keresztnév száma viszonylag kicsi volt, a családok viszont igen népeseek, mert a XX. sz-ig csak az értelmiségi sorba jutottak éltek születésszabályozással. A sok azonos nevű férfit többnyire feleségük neve alapján lehetett elkülöníteni. Frivaldon 1730-tól kezdve az egyes ágakat melléknevekkel különítették el egymástól (Tuzsincsin, Dorniszky, Kramara stb.),

ezen belül 1880-tól másod-melléknevek is megjelentek.⁸

A XIX. század végétől az anyakönyvek pontos adatokat tartalmaznak, a korábbiaknál a házassági anyakönyvben gyakran hiányzott a felek szüleinek neve, s a születési időpontot is – hozzávetőleges – életkor helyettesítette. A csupán házassági ill. temetési anyakönyvből számított születési évszámot az utána írt „x” ill. „+” jel mutatja.

Az egyes születések – ahol születésszabályozással nem éltek – a szoptatásból eredő 2–4 évente követték egymást, kivéve, ha a csecsemő előbb meghalt. Ha ennél nagyobb a köz, a család ismeretlen helyen tartózkodott, s a környezetükben felnövő, ismeretlen születésű családtag ebben az időben született.

A házassági érettség életkorát a szokások állapították meg a 18–22. életévben, az egyes gyerekek csaknem egyidős korban, egymást követve házasodtak. Ismeretlen születési időpontot ezáltal is meg lehetett közelítőleg határozni.

Kiinduló adat volt még, hogy a nagykorúság a 24. év volt. Az első jogérvényes szereplésből lehetett a minimális életkorra következtetni. Ilyen és egyéb, anyakönyvön kívüli adatokból lehetett megállapítani, hogy az illető mely időpont előtt („e”) ill. után („u”) született vagy halt meg. Ezek együtteséből lehetett

közelítő pontossággal születési adatokat megállapítani. („?” = ± 1 év; „k” = ± 5 év; „kk” = ± 7 év; „g” = ± 10 év).

Nemesi összeírásoknál⁹ a családfőket fiaikkal együtt sorolták fel, ezek megbízható források. Itt előfordult azonban turpisság is. Egy Csongrád megyébe származott Frivaldszky Jászberényben született. Innen nem tudtak születési igazolást szerezni, ezért inkább egy frivaldbeli Frivaldszky vállalta el fiának, hasonló nevű és szintén elvándorolt fia helyett.¹⁰

Az említett Nagy Iván-féle családfát Frivaldszky Imre természettudós szolgáltatta 1859-ben¹¹ egy olyan kézirat alapján, amit generációkon át másoltak. Itt olyan hibák fordultak elő, mint pl. hogy az eredetileg a generációkat alulról felfelé ábrázoló fa-alakú családfát, felülről lefelé építkező leszármazási vázlatá alakítva a testvérek közti születési sorrend mind ellenkezőjére változott. Máshol három testvér nevét tévedésből még egyszer odamásolták egy hasonló nevű másik apa gyerekeiként.

Az itt közreadott családfán a feleségek neveit nem közöljük, ez is megtalálható az említett munkában. A családfán nyilak jelzik a csatlakozó további családfák helyeit, amelyek szintén a kéziratban találhatók.

id. Frivaldszky János

JEGYZETEK

1. Nagy Iván: Magyarország családai... Pest, 1865. IV. 280–282. pp.

2. Kempelen Béla: Magyar nemesi családok IV. 199. p.

3. A Magyar Történelmi Társulat tisztújító közgyűlése (1991. április 13.) Századok, 1991. 590. p.

4. OSzK Fol. Hung. 3631/I.

5. OSzK Fol. Hung. 3631/II.

6. OSzK Fol. Hung. 363/II. 3, 26, 41–42. pp., és M/18–19z mellékletei

7. OSzK Fol. Hung. 363/II. 97. p.

8. OSzK Fol. Hung. 363/II. 43–54. p.

9. Štátny Oblastný Archív, Býčča, Trenčianska Župa, Nobilitaria.

10. OSzK Fol. Hung. 3631/II., 119. p.

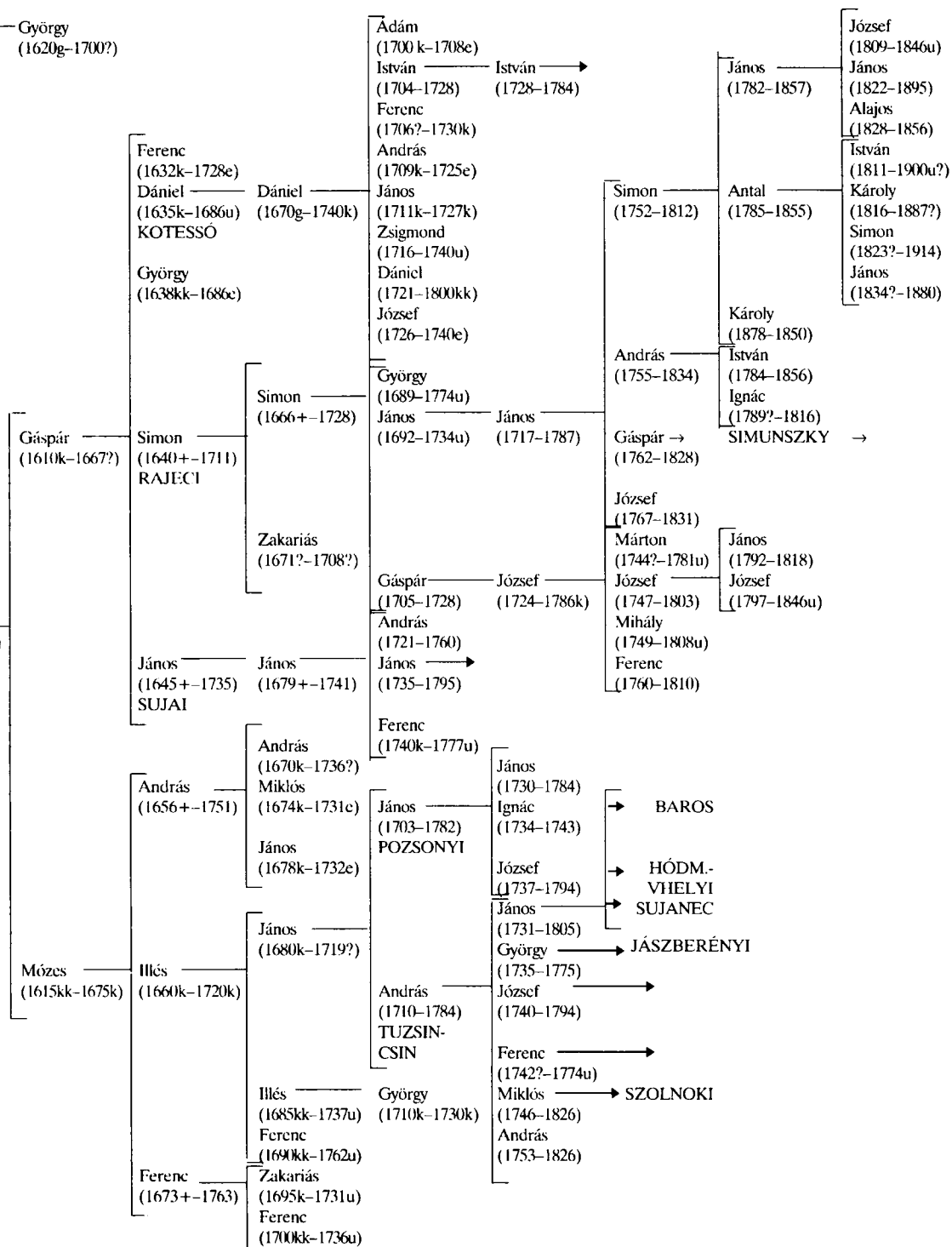
11. OSzK Levelestár, Bérczy Károly Levelei: levele Nagy Ivánhoz.

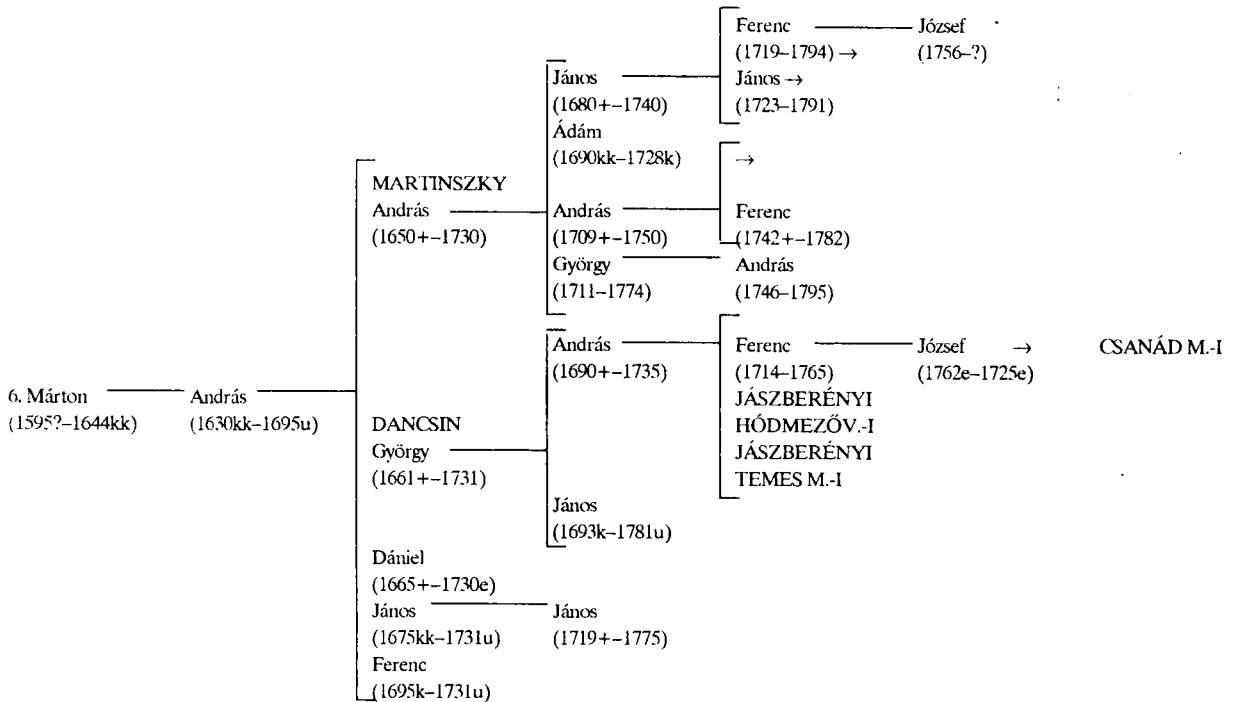
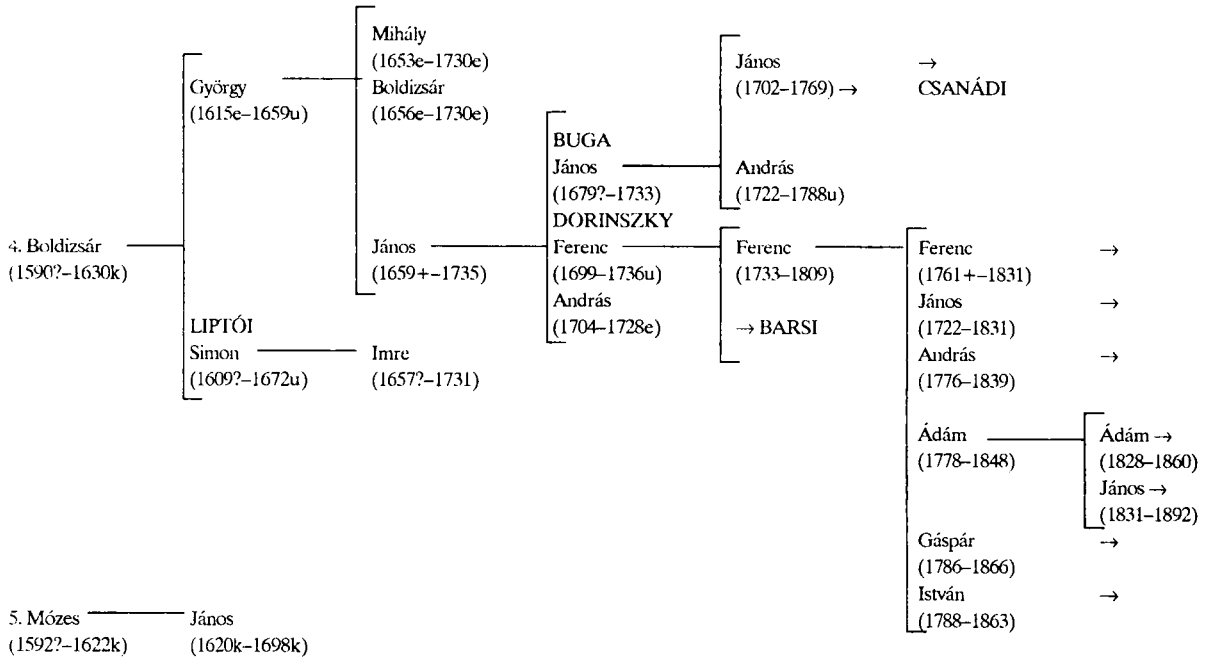
Frivalászy János (1545 k. – 1606) leszármazottai

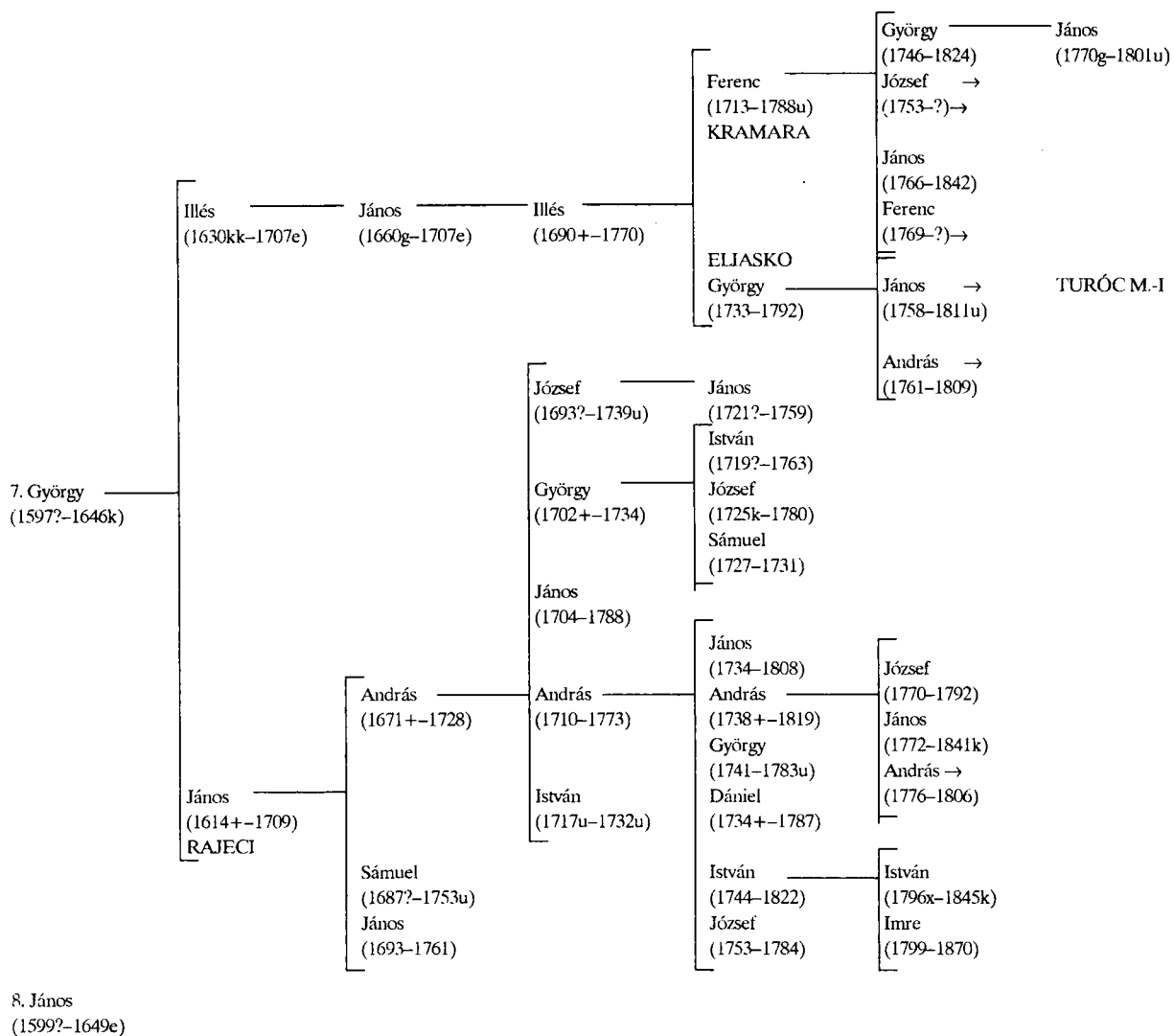
1. Tóbiás
(1578?–1636 k.)

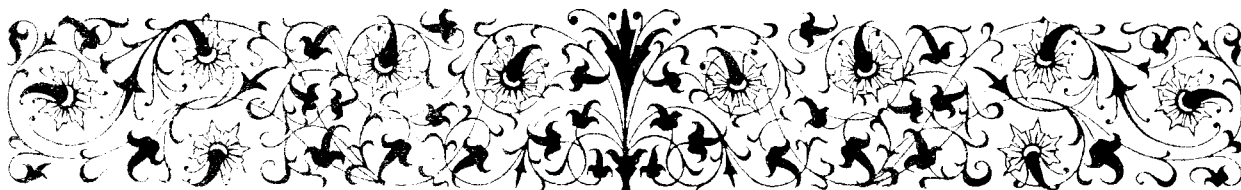
2. Dániel — György
(1584?–1652?) (1620g–1700?)

3. Jeremiás
(1587k–1616?)

KISEBB ROVATOK

I. VEXILLOLÓGIAI NAP

Címmel a *Balogh Gyűjtemény és Zászlómúzeum* rendezésében 1997. április 26-án a Józsefvárosi Művelődési házban előadásorozatra került sor.

A megnyitóban *Balogh László* a Zászlómúzeum alapítója üdvözölte a megjelenteket, a tudomása szerint első és reményei szerint nem utolsó hazai vexillológiai nap alkalmából, majd röviden ismertette a múzeum múltját, jelenét s tervezett jövőjét. Örömmel jelentette be, hogy a múzeum hamarosan új helyre költözik, ahol lehetőség nyílik a gyűjtemény jobb bemutatására. Az ismertető után a résztvevők egy videofilmről tekinthették meg a gyűjtemény jelesebb darabjait. (A múzeumban főként ma használatos zászlók találhatók.)

A megnyitó után *Dr. Pandula Attila* egyetemi adjunktus tartott előadást a magyar nemzeti zászló történetéről.

Az előadó bevezetőjében a vexillológiai kutatás nehézségeire hívta fel a figyelmet. Eredeti tárgyi emlék igen kevés van. A XVIII. század végétől van több magyar vonatkozású anyag. A levéltári források közül igen kevés írja le a zászlók formáját, inkább használatukat ismerjük meg belőlük. Igen fontosak a történeti ikonográfiai vonatkozások. A középkori falfestészet, valamint a domborművek adnak némi felvilágosítást a zászlók formájára. Az újabb korból nem lehet elhanyagolni a fénykép illetve filmfelvételeket sem. A forráskutatási problémák bemutatása után, ismertette a jelentősebb magyar vonatkozású zászlóanyagot őrző hazai és szomszédos országok beli múzeumokat.

(Hadtörténeti Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum Textiltára, a most beleolvadó volt Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményével együtt. Bécsi Hadtörténeti Múzeum, Frankói Esterházy Gyűjtemény, Po-

zsonyi Városi Múzeum, Nagyszebeni Bruckenthall Múzeum, Az Aradon őrzött 1848-49-es anyag és a Zágrábi Horvát Történeti Múzeum.)

A múzeumok felsorolása után tért át az előadó a nemzeti zászló kialakulására, történetére:

A magyaroknál a zászlóhasználat a honfoglalás koráig nyúlik vissza. Két zászlótípus lehetett, fekete (ez volt a hunok színe) illetve vörös. Ez utóbbi tünik valószínűbbnek, hiszen ez élt tovább. A XI. század második feléig a véres kard egyenlő volt a vörös zászlóval. A XI–XIII. századi okleveles anyag azt mutatja, hogy a főurak, főpapok is használtak zászlót. A zászlótartó személye kiemelt funkció volt. A zászlók színére azonban a források nem adnak felvilágosítást. A legkorábbi eredeti magyar zászló a Berni Történeti Múzeumban őrzött, három darab feltehetően halotti zászló. (III. András özvegyéé volt.) A nemzeti színek (mai értelemben véve) megjelenése a XIV. század második felére tehető. A Zólyom vármegyei Ponik templomában található Szt. László sorozaton tűnnek fel először. A XIV. századtól a banderális hadsereg kialakulásával még inkább előtérbe kerül a zászlók használata. Szoros kapcsolat alakul ki a zászló és a címer között. Mátyás király alatt is sok alakulat használhatott zászlót. A török háborúk korában a katonai egységeket fenntartó család adományozta a zászlót. A zászlók mérete és formája igen változatos volt. A koraújkorban sokféle zászló volt használatban. (Temetési, céhes, stb.) A nemzeti függetlenségi háborúk idején a vörös zászló volt a legelterjedtebb. A Rákóczi szabadságharc a zászlók aranykora volt. A vörös-fehér sávós zászlót volt a legelterjedtebb, de emellett címeres zászlók is szerepeltek. Általában fecskefarkúak voltak. A gyalogság téglalap, a lovasság négyzetlap alakú zászlót használt. 1715-től, az állandó

hadsereg felállításától általában a kétfejű sasos címeres zászló szerepelt.

Az 1783-as hadilobogó alaptípusa a vörös-fehérvörös és az osztrák főhercegi címer volt. Ezt megelőzően egy ideig a zászló alapszíne a zöld volt. A Martinovics mozgalom a zöld-fehér-vörös színt szerette volna bevezetni. 1800 körülől használják a három színt a különféle zászlókon, azonban azokat, nem vették hivatalosan be. Az 1832–36-os országgyűlésen Veszprém megyei követek javasolják a „Zászlótörvény” megalkotását. A 1848. áprilisi törvények 21. törvénycikke szabályozza a zászlót először. A szabadságharc alatt többféle zászlót is használtak. Ekkor jelennek meg a farkasfogak. A szabadságharc leverése után rövid időre visszazorol a nemzeti színek használata. Az 1853-as első uralkodói látogatás alkalmával ismét feltűnik a három szín. A piros-fehér-zöld használatát 1861. augusztus 20-án hivatalosan is engedélyezik. A monarchia alatt a külképviseletek a kereskedelmi lobogót használták. Nemzeti ünnepeken azonban kitűzték a magyar zászlót is. A proletárdiktatúra idején a vörös zászlót rendszeresítették. E korszak után visszatértek a régi zászló használatára. 1945 után vitatott volt, hogy az államcímerrel vagy nélkülük használják a zászlót. 1946-ig a koronás kiscímer szerepel a zászlókon. Ez után 1949-ig a korona nélküli kiscímer. 1949-től az ún. Rákosi címer. 1957 után pedig az ún. Kádár címer szerepelt a zászlókon. A rendszerváltás után a zászlóhasználatot az 1948 előtti hagyományokhoz való visszatérés jellemzi.

A nemzeti zászló történetének ismertetése után az előadó vetítéssel támasztotta alá mondanivalóját, illetve a diaanyagot felhasználva röviden ismertette a kereskedelmi és hadi zászlók, lobogók történetét. Előadása végén néhány érdekesebb zászlót ismertett majd röviden bemutatta a zászlók restaurálásának és tárolásának problémáját.

Dr. Pandula Attila előadása után *Hoppál Dezső* győri építész mérnök röviden ismertette címertervezésünk jelenét. Mint gyakorló címertervező elmondta, hogy milyen nehézségekkel találja magát szemben az ember egy címer megalkotásakor.

Elsőszámú problémaként azt emelte ki, hogy nincs semmiféle kontroll a címerekkel szemben. Egyre több település szeretne magának saját címet, azonban a polgármesterek nagy része nem hozzáértő. Nemegyszer, heraldikához nem értő képzőművészeknek adják ki a helyi címer megtervezését, akik a címerben önmagukat valószínűsítik meg. A címerekkel párhuzamosan egyre több település szeretne magá-

nak saját zászlót is. A zászlót úgy tekintik mint a címer hordozóját. A „sláger” a fehér alap piros-zöld farkasfogakkal szegélyezve. Újabban egyre több zászlón jelenik meg a település neve is. Zárszavában, néhány Győr-környéki település újonnan alkotott címerét mutatta be.

E rövid heraldikai kitérő után, *Horváth Ildikó* tartotta meg előadását a zászlók anyagáról. Mint bevezetőjéből megtudtuk, főiskolai tanulmányai alatti került kapcsolatba a zászlóanyagokkal. Régebben a zászlók anyaga selyem, gyapjú illetve néha pamut volt. Ma főleg szintetikus anyagokat használnak, főleg poliésztert. Elmondta, hogy hosszú évek kísérletezéseibe került, a legideálisabb zászlóanyag megtalálása. A helyes zászlóanyag kiválasztásakor olyan alapvető dolgokat kell figyelembe venni, mint az időjárás, fénytörés, kopás. Megemlítette, hogy nehéz a szabványzászló zöld színét megtalálni. Ennek alátámasztására öt különféle árnyalatú zászlómintát is bemutatott. Szakmai tapasztalatai alapján elmondta, hogy a közhiedelemmel ellentétben a zászló legerősebb részének a lobogó résznek kell lennie. Kifejtette, hogy a zászlóanyag megválasztásánál figyelembe kell venni a zászló felfüggesztésének módját is. Véleménye szerint a legidőtállóbb zászló az ami széles és könnyű. Jogosan merül fel a kérdés – mondotta -, hogy miért létezik oly sok színű nemzeti illetve Budapest zászló. E kérdés megválaszolásához saját gyűjtőmunkáját hivat segítségül. Bemutatott egy, még nem használt, Budapest illetve nemzeti zászlóból kivágot mintát. Ezután pedig, a város különféle pontjain lévő különböző időjárási viszonyoknak kitett zászlókból vett mintákat hasonlított össze egymással illetve a még nem használtakkal. A vett mintákból véleménye szerint azt a következtetést lehet levonni, hogy egy zászló átlagos élettartalma két-három hónap, attól függően, hogy a városnak mely pontján használták azaz milyen környezeti ártalmaknak volt kitéve.

Ezután a színes előadás után *Horváth Zoltán*, a Zászlókutató Intézet igazgatója tartotta meg előadását a zászlók kialakulásáról. Az előadó bevezetőjében röviden elmondta a vexillológia szó eredetét. A szó a latin vexillum (zászló) a görög ologia (tan) szavak összevonásával jött létre. E nevet Whitney Smith 1957-ben adta e tudományágnak. A névetimológia után ismertette a zászló definícióját, majd bemutatta a zászlóhasználat kialakulásának történetét: A zászlókat rengeteg helyen használják. A történelem folyamán igen sok zászló jött létre. A zászló az idő fo-

lyamán fokozatosan átveszi, illetve meghaladja a címer szerepét. (Gondoljunk arra, hogy egy zászlót jóval messzebből fel lehet ismerni mint egy címert.)

A zászlóhasználat valamilyen szinten már az óskorban kialakulhatott. Használata az ókorban is ismeretes. Az első szövet zászlót Kr.e. 1122-ből Csou császár korából ismerjük. Ennek színe fehér volt és mindig az uralkodó előtt hordozták.

Európában a dél-itáliai falfestményekről ismerjük a legkorábbi zászlókat. A római hadseregben és a mindennapi életben sokan használtak zászlókat (kisebbségi seregrészek, egyesületek de még a gladiátorok is). A IV. századtól a kereszténység elterjedésétől a vexillumot a labarum váltotta fel. A rúd csúcsán lévő sas helyett a kereszt illetve Krisztus monogramja jeleni meg. A mohamedánok a kisázsiaiaktól ismerték meg a rúdra erősített zászlót. Zöld háromszöget használtak zászlóként, amin fokozatosan megjelentek a díszítő jelképek. A vikingek zászlóját csak a monda őrizte meg, erről a zászlóról azonban nincs hiteles forrásuk. A kereszt háborúk időszakában, jelentős állomás volt a zászlóhasználat fejlődésében.

Különösen a harmadik hadjárat alatt történt nagy fejlődés. Minden államnak keresztet kell viselnie de eltérő színben. Ekkor kerültek a zászlók szorosabb kapcsolatba a címerekkel. A zászlók a címer mintája alapján készültek. A hajózás fejlődése következtében egyre inkább megjelent a tengeri forgalom és ennek következtében jelentek meg a vitorlák mellett a lobogók. A lobogók kialakulása mellett a zászlók is igen elterjedtek. Egyes személyek saját zászlójuk mellett vitték magukkal az uralkodó zászlóját is. (Pl. Kolumbusz). A következő nagy állomás a zászlók életében a Francia Forradalom volt. Ekkor alakult ki a trikolor. A nemzeti színek véglegessé válása is a

polgári korszakra tehető. A zászlók kialakulásának bemutatása után az előadó, néhány, a zászlóval kapcsolatos protokollkérdésre hívta fel a figyelmet.

Elmondta, hogy az állami zászló nem mindenhol egyezik meg a nemzeti zászlóval. Nem csak államok, hanem nemzetközi szervezetek és annak vezetői is rendelkeznek saját zászlóval s nem árt tudni, hogy mikor melyik zászlót kell használni. Majd a mindennapi életből vett példákkal mutatta be a zászlók, lobogók helyes használatát. (Pl: amennyiben a zászlón van címer az a felfüggesztéskor ne forduljon el vagy a lobogó mellé nem kötünk fekete szalagot.) Végezetül a zászlók helyes elhelyezését mutatta be különféle nemzetközi rendezvényeken, mivel rossz sorrendben felvont lobogókkal igen könnyen meg lehet sérteni egy-egy országot. Utolsó mondatában a zászlók és az emberiség kapcsolatát foglalta össze: „A zászlók egyidősek az emberi kultúrával...”

Reméljük, hogy mint a bevezetőben Balogh László is mondta nem ez volt az utolsó vexillológiai konferencia. A konferencia nem csak témája miatt volt különleges, hanem azért is, mert a történeti áttekintés mellett bemutatta napjaink zászlóhasználatát. Mai zászlóhasználatunkat elnézve, jó lett volna, ha a konferencián részt vesz néhány zászlótervező és protokollfőnök is.

Mindent egybevetve jó lenne, ha e hazánkban eddig elhanyagolt történeti segédtudomány végre elfoglalná az őt megillető helyet. Úgy gondolom, hogy ez az előadássorozat az e célból megtett lépések közül az egyik legnagyobb volt.

Szantner Viktor

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR EGY CÍMERESLEVÉL GYARAPODÁSÁNAK TÖRTÉNETE

Feyér Miklós címereslevele 1609-ből

1997 tavaszán Feyér Zoltán a Magyar Országos Levéltárban letétbe helyezte családi oklevelét. Az oklevél a történelem viharaiiban megkopott, megsérült. Tulajdonosa 1989-ben kérte az oklevél védetté nyilvánítását és annak restaurálására is sor került. A lap formátumú, szövegében helyenként megkopott. Az eredetileg négyzet formára hajtogatott oklevél a restaurálás után kiterített formában volt tárolható. Ere-

deti címereslevelet birtokló családok többsége oklevelét falra függesztve tárolja, a lakás díszeként. Ez a tárolási mód az iratnak, pontosabban az íróanyagának fokozatos elhalványodásához vezet, s ez a károsodás nem korrigálható.

Az említett oklevelet a restaurálás után fénytől védett helyen tárolták, anyagvédelmi szempontból megfelelő körülmények között. Egy ilyen tárolás a

62×42 cm-es irat esetén igen körülményes, sérüléstől való védelme helyigényes. Az oklevelet szinte eldugva kell tárolni, ezért döntött úgy Feyér Zoltán, hogy hártárára írt másolatot készítet az oklevélről, melyet keretbe helyezve tud tárolni, s az eredeti oklevelet a tulajdonjog fenntartásával, letétként a Magyar Országos Levéltárnak adja át megőrzésre.

A címereslevelet, mely nemességet és címet adományozott „Agilis Nicolai Feyer aliter Milos Vayda” és általa „Ursulam Dady coniugem, et Stephanum similiter Dady consortis suae, item Affinem ipsius Michael Adoryani”-nak II. Mátyás adta ki Bécsben, 1609. december 3-án. Az oklevél szövege a címerszerző érdemeit nem részletezi, a 11,5×12,5

cm-es, arany keretbe foglalt címet a következőképpen írja le: „Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris viridi campo occupata ex eo viridi arbore in fundo stratum quod a superiori ..... inferiori sinistrum fluvius .....ens distinguit, iuxtaque cum a parte sinistra integer militaris vir, caput casside tectus, veste rubra cur... et caligis ....nisque indutus, frameaque praecinctus erecta stare manumque laeva .... dextra vero frameam nudam ...tenus fortiter comprehensam vibrare cumque Leone fulvo ore hyanti lingua rubicunda exerta caudaque elevata bifurcata posterioribus et anterioribus pedibus dispositis et ad rapiendum ..... latere dextro assurgente ....ertare velle conspicitur. SCUTO incumbentem Galeam militarem apertam Regio Diademate dimidium priori per omnia conformem militarem Virum laeva manu caput Turcicum abcisum in dextra vero frameam nudem tenente et producente ornatam. A summitate vero sive cono Galeae, lacynys seu lemniscis hinc rubri et viridi illinc caelestini et aurei colorum in Suti .... fluctantibus; illudque opportune exornantibus prout haec omnia in Capite seu in principio praesentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propys suis coloribus recte depicta esse cernuntur.” Az adományt 1610. március 15-én, Pápán (Veszprém vármegye) hirdették ki a megyegyűlésen.

Nyulásziné Straub Eva

BÉLYEGEKEN FELLEMLHETŐ HERALDIKAI ABSZURDITÁSOK

*Lehet-e a griffmadárnak nemi szerve,
igényt tart-e Borsod-Abauj-Zemplén megye Burgenlandra?*

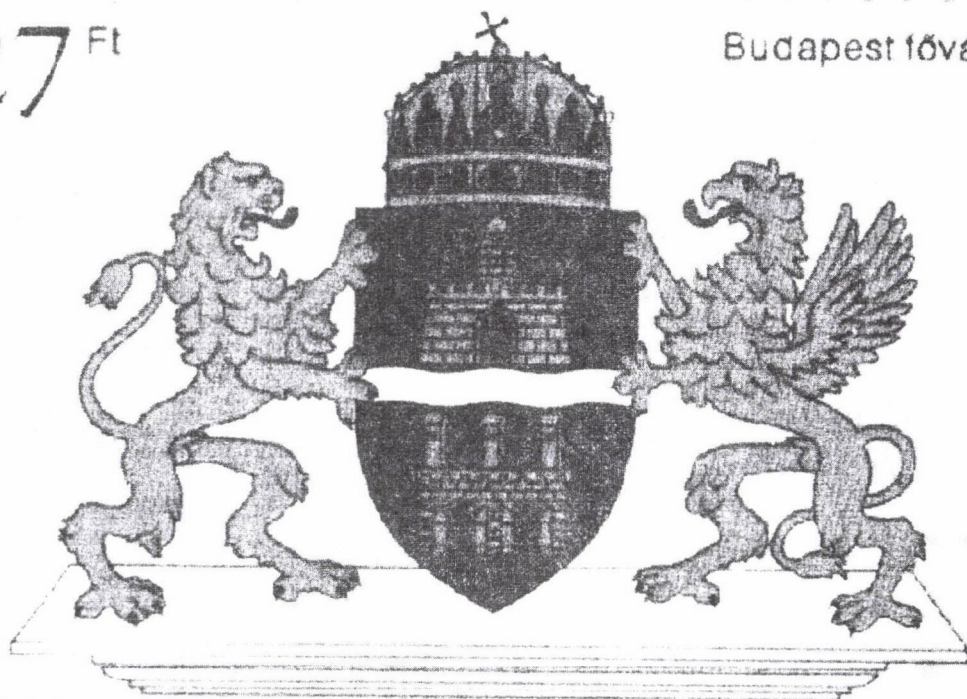
Ha e sorok írója megkísérli szakmája szeretetéből eredő elfogultságát levetkőzni – féltő, nehezen sikerül neki – akkor is kijelentheti: a bélyeget rajzoló művészek számára az egyik leghálásabb téma a címer. Örülhetnénk hát – már hogyan örülnénk – a közelmúltban nem egy bélyeg, de egész sorozat mutat be címereket, hazánk megyéinek, valamint a fővárosnak címerét. Le kell szögeznünk: nagyjából egészen jól. A pergament idéző, enyhén foltos, sápadt alapon a szép, tiszta címerszínek, a szabatos rajzolat, szépen

érvényesülnek. Mi hát akkor a baj? Miért hizlalja-e bélyegsor e sorok írójának „Címerezeti borzasztóságok” címkéjű – sajnos, rohamosan vastagodó – dosz-sziéját?

Kezdjük a főváros címerével. Ez a címer egyszerűen rossz. A nyitott kapuk terének kékre színezése – ami a kapuk mögött kék mezőt jelöl – címertani hiba. Szerencsétlen a hullámos fehér pólya is, ezen túl: a címer unalmas. Nagy hiba volt kihagyni a címerből Óbudának valóban szép címerét, illetve e címernek

27 Ft

Budapest fővá

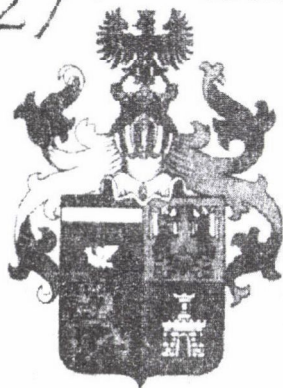

1007 K. 10. 17.

legalább valamely elemét kellett volna befoglalni a címerképbe. Tévedés ne essék: e hibákért a főváros jelenlegi előljáróságát semmilyen felelősség nem terheli, a bélyeg rajzolóját még kevésbé. Elődeik, akik e sikertelen címerért hibáztathatók, csakúgy, mint azok, akik rámutattak a címer hibáira, réges rég kiköltöztek már a város csendes, biztos nyugalmat adó részeibe.

27 Ft

Borsod-Abaúj-Zemplén megye címere

Ami viszont borzasztó, agyrém, címertani nonszensz a bélyegen: a griffmadárnak, csak úgy mint az oroszlánnak jól fejlett nemi szerve van. Becsülöm a

Turul olvasóit annyira, hogy nem magyarázom a dolgot tovább. Előfordult-e már ez a megoldás korábban másutt, a főváros címerének más ábrázolásán? Nem tudom, de nem is kívánok foglalkozni vele. Rögzítem a tényt, a bélyeg borzasztó.

Térjünk át Borsod-Abaúj-Zemplén megye címerére. A négy mezőre osztott pajzs jobb felső mezeje Abaúj-Torna címerét mutatja: vörös-fehér (ezüst) sávok és az alsó mezőben koronás sas. Abaúj-Torna címerében öt sávot szemlélhetünk, ez emlékeztet az országcímer árpádsávjaira – de természetesen nem azonos vele. Vörös mezőben két ezüst pólya, Árpád-sáv vörössel és ezüsttel kétszer vágott. (Szerk.) Mít látunk a bélyeg címerképén? Három sávot: vörös-fehér-vörös. Ez Ausztria hivatalos zászlója. Ennek az ábrázolásnak címerészetileg egyetlen magyarázata lehetséges: a megyecímerben szereplő osztrák zászlót igénycímernek kell tekintenünk. BAZ-megye igényt tart Ausztriára, illetve Ausztria némely területeire. Kérdés: Burgenlandot akarja-e a megye magához csatolni, vagy esetleg Bécsre és a Bécsi-erdőre is igényt tart-e? Utóvégre első fejedelmeink korában a magyar határ az Enns folyónál volt. Várhatjuk, hogy az Osztrák Köztársaság tiltakozzék?

Végezetül nézzük Fejér megye címerét. A címer mezejében – mint közismert – István királyunk térdel

Szűz Mária előtt, mellette hazánk címere szemlélhető. Ebben – kell-e hangsúlyozni? – hétszer vágott mező utal az Árpádokra. Minden helyes magyar címeren, tudniillik, de nem itt. A bélyegen ugyanis nyolcszor vágott mező látható. Vörössel kezdődik és azzal is végződik. Miért? Erre még ötletem sincsen.

E kis írás kezdő bekezdése joggal tekinthető

captatio benevolentiae-nak. Nem szeretném, ha a további része captatio malevolentiae minősítést kapná. E szó magyar párhuzamaként kajánság, káröröm (is) áll a szótárban. Ezt talán sikerült elkerülnöm. Az abszurdításokra azonban fel kell hívni a figyelmet.

Makra Zsigmond

NOBILIMEA ROMÂNESCĂ DIN TRANSILVANIA (AZ ERDÉLYI ROMÁN NEMESSÉG)

(Tudományos konferencia – Szatmárnémeti, 1997. április 18–19.)

A Román Kulturális Minisztérium, a Kisebbségi ügyek Minisztériuma, a Szatmár Megyei Tanács, Szatmár Megyei Múzeum és a Nyíregyházi Jósza András Múzeum rendezésében, illetve hathatós közreműködésével, nagyszabású, szokatlanul reprezentatív keretek között megtartott tudományos konferencia volt Szatmárnémetiben. A rendezvény egyik fő célkitűzése volt, a megváltozott keretek között a múlt valóságghú feltárására való törekvés, a torzítások tompítása, tudományos-szakmai együttműködés. A konferenciáról a román médiák gazdag anyagot közöltek.

Állandóan hangsúlyozva az országok-közötti, de regionális tudományos kapcsolatok fontosságát is, a fejlesztés szükségességét mindkét oldalon, megfogalmazódott, hogy – természetesen – nem várható el „teljes nézetazonosság” minden területen. De törekedve, a különböző helyeken (Így Magyarországon és Romániában, de más államokban) őrzött források feltárására, feldolgozására (esetleg újrafeldolgozására), nagyon fontos egymás véleményének, tudományos kutatási eredményeinek megismerésére. Nem lehet érintetlenül hagyni a két nép történelmét beárnyékoló „terhes” időszakok (pl. 1848–1849, 1916–1920., 1940–1945) feltárását sem.

A tanácskozás célja volt, hogy a fenti célkitűzéseknek is megfelelően egy sajátos részterületen, az erdélyi genealógia tárgykörében bemutassa az elmúlt 80 év román historiográfiájának produktumait, a mai kutatásokat, eredményeket, gondokat. Tág teret adva a hasonló tárgykörrel is foglalkozó, vagy azt is érintő magyar kollegáknak.

A rendezvény román-magyar szakmai könyvbemutatóval kezdődött.

Mindvégig nagy szerepe volt a vitáknak – „kerekasztalnak”. A konferencia rendezői igyekez-

tek a saját témájuk szempontjából fontos kérdésekre árnyaltabb választ kapni, éppen a konferencia tapasztalatainak felhasználásával bővíteni eddigi eredményeiket.

Így igyekeztek meghatározni az erdélyi, román nemességet etnikai, jogi- és gazdasági-szociológiai szempontokból. Foglalkoztak a román eredetű nemesség helyével a középkori Magyar Királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség nemesi struktúrájában. Próbálták megfogalmazni a román nemesség sajátosságait, más nemesi csoportokkal szemben. Külön foglalkoztak az e körben gyakori elmagyarosodás, illetve vallásváltás okaival, jellemzőivel is.

Természetesen a magyar (illetve az erdélyi) feudalizmus idején direkt román nemesség nem volt, viszont az egységes magyar nemességen belül – természetesen – voltak román nemzetiségű, illetve román eredetű nemesek. Egyes területeken pl. Máramaros, Hunyad megye, nagy számban fordultak elő.

A konferencián a következő előadások hangzottak el: *Dragan, Ioan*: „Az erdélyi román nemesség, a román történettudomány vitatott kérdése.”; „Kenézek és nemesek a Hunyadiak korában”; *Pop, Ioan-Aurel*: „A román elit Erdélyben a XIII–XIV. században”; *Diaconescu, Marius*: „Dragos, Moldva „államalapítója” a legenda és valóság között”; „A máramarosi nemesek lázadása 1492-ben”; *Rusu, Adrian Andrei*: „A román nemesség és az egyház a XV. században (a hátszegi példa)”; *Engel Pál*: „Hunyadi pályakezdése”; *Érszegi Géza*: „A román nemesek az erdélyi tartományi gyűlésen a 13. század végén (Egy forráshely értelmezéséhez.)”; *Németh Péter*: „A Kántorcsalád közéleti szereplése a XIV–XV. században.”, illetve a jelen sorok írója: „A Katonai Mária Terézia Rend és a magyar királyi Szent István Rend román tulajdonosai”.

A meghirdetettel ellentétben több előadás elmaradt, így egy előadástól eltekintve, lényegében a tárgykör középkori vonatkozásairól volt szó, a feudalizmus késői századaival alig foglalkoztak.

A szerkesztő előjelzése szerint azonban az elmaradt előadások is közlésre kerülnek a konferencia anyagából, a legrövidebb időn belül megjelenő tanul-

mánykötetben. Így abban a témakör átfogóbb bemutatása várható.

A színvonalas, sikeres, eredményekben gazdag tanácskozási köszönet illeti a romániai szervezőket. Elsősorban *Ciubota*, *Viorel* megyei múzeumigazgatót, illetve *Diaconescu*, *Mariust*, a Szatmári Múzeum, fiatal történést.

Pandula Attila

A BENICZEI ÉS MICSINYEI BENICZKY CSALÁD CÍMERE

A Turul 1997/1-2. számában közölt Beniczky-címerhez kiegészítésként közöljük beniczei és micsinyei Beniczky Ferenc cs. és kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét törvényhatósági jogú város főispánjának címerét.

Míg ez a címer Beniczky Ferenc munkájának előlapján szerepel, addig a Beniczky család történetét bemutató cikkben a Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuchban szereplő címet mutattuk be.

Dr. Barczy Zoltán
(1915–1997)

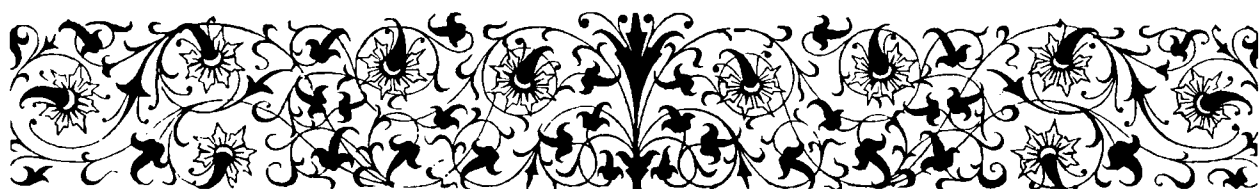
1997. július 16-án Budapesten elhunyt dr. Barczy Zoltán ny. hadseregtörténész. Élete a XX. századi magyar történelem minden sajtóságát magán viselte.

Budapesti polgári családban született 1915. augusztus 19-én. A reálgimnáziumi érettségi után ht. katonatiszt akart lenni, de a Ludovikára egészségügyi okok miatt nem nyert felvételt. 1933 és 1938 között a budapesti M. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán szerzett államtudományi doktorátust. Állami tisztviselőként dolgozott a Székesfővárosnál, majd 1939 őszétől karpaszományos honvéd. A háború végére tartalékos hadnagyként a 201/11. honvéd légvédelmi gépágyús üteg parancsnoka. Rövid amerikai hadifogságot követően Németország nyugati felében dolgozott, 1947-ben tért haza. Itthon ténykedett

a Petőfi-híd újjáépítésénél, a Hadtörténeti Múzeumban, majd a MŰFEM-től ment nyugdíjba mint helyettes főkönyvelő.

Gyermekkorától – lelkes amatőrként – foglalkozott a magyar egyenruházat, fegyverzet, felszerelés és hadseregszervezés történetének feltárásával. Mélyreható hazai és külföldi múzeumi, könyvtári és levéltári kutatásai, publikációi révén őt tekinthetjük a magyar egyenruhátörténet legkiválóbb ismerőjének. Szakmunkái ezen történeti segédtudomány nélkülözhetetlen alpművei. Utolsó munkáját, Mária Terézia hadseregével foglalkozó kutatásait haláláig folytatta, de befejezni már nem tudta.

Babucs Zoltán

KÖNYVISMERTETÉS

FELHÍVÁS

Felhívjuk a Szerzők és Kiadók figyelmét arra, hogy a „Turul” – az általános szokásoknak megfelelően – csak olyan könyvekről, kiadványokról közöl ismertetést, amelyeket megküldtek a Szerkesztőségnek.

Helyreigazítás zászlóügyben

A Turul 1997/1–2. füzetében (57–59. oldal) ismertettem Horváth Zoltán: Zászlók. A zászlók kialakulása és fejlődése a kezdetektől napjainkig (Bp., 1995.) c. munkáját. Ismertetésemben néhány pontatlanság is belekerült, amelyet – Balogh László olvasónk levele nyomán – szeretnék helyreigazítani.

1. Az 1995 júliusában alakult „Zászlókutató Intézet” 1997 januárjában megszűnt, így ma már nem működik.

2. A „Zászlómúzeum” nem a „Zászlókutató Intézet” tartozéka volt, hanem Balogh László alapítása (kezdetben 1995. október 20-ig Balogh gyűjtemény), levélcíme: 2040 Budaörs, Ifjúság u. 30.

3. A „Zászlóvilág” 1995 augusztus óta, anyagi okokból nem jelent meg. A „Zászlómúzeum” 1995 óta „Zászlómúzeumi Tájékoztató” címen ad ki hírllevelet.

Rainer Pál

LEHOCZKY TIVADAR: Bereg vármegye, Ungvár 1881–1882 művének új kiadása
S. BENEDEK ANDRÁS és VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ szerkesztésében.
Hatodik Síp Alapítvány–Mandatum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996. 720 oldal.

Egyre halványul az emléke annak, hogy a Borovszky Samu névvel fémjelzett vármegyei történeti sorozat előtt egész sor, többnyire igen színvonalas, megyetörténeti monográfia látott napvilágot. Ma ezek már múzeális értékek. Lehoczky műve ezeknek a sorából is kiemelkedett; rendkívüli mennyiségű, és addig szinte teljesen hozzáférhetetlen és ismeretlen okleveles adatot közölt, hatalmasan segítve ezzel a családtörténeti kutatást.

Ma, amikor a hajdani Bereg oklevelei és anyakönyvei szinte elérhetetlenek, a mű nemcsak, hogy nem veszített értékéből, de felértékelődött. Hogyne örülnénk hát, ha újra kézbe vehetjük Lehoczky művét. Valóban kézbevehetjük? Aki ismeri az eredetit, annak a jelen, 20×22 cm méretű, 4 cm vastag könyv gyanúsan kicsinek tűnik. Hogyan tudhatták a szer-

kesztők a háromkötetes „lehoczkyt” ekkora skatulyába beleszorítani? A válasz döbbenetes. Tömegvil-kossággal. A szerkesztők szemrebbenés nélkül, lopva, titokban őseinknek mintegy a fele részét kiirtották.

A módszerük egyszerű. Az egyes települések neve után szereplő első okleveles említést mindig megtaláljuk. Többnyire a következőt is. Azután – teljesen rapszódikusan – kihagyogatnak a szövegből. Előfordul, hogy egyes évszámok, illetve az ez alatt közölt regeszták maradnak ki, de néha egyetlen oklevél adatainak közlésére sem elegendő a lélegzetük: valahol elvágják. Két mondat után nincs ott a harmadik, vagy a vessző ponttá változik és nincs tovább. Ezek után szinte fölösleges megkérdeznünk: hallottak-e az oklevélközlés legelemibb szabályáról, i. e. arról, hogy a kihagyást jelölni kell.

A könyvben természetesen még így is sok értékes adat található, prozopográfiai adatsorok, itt-ott leszámazási rendek is szerkeszthetők belőlük. Mivel a kor-újkort nyírbálták meg a legdrasztikusabban, elsősorban azon családok estek a mézszárlás áldozatául, amelyek a középkor végén, újkor elején tűntek fel a megyében.

„A Lehoczky-monográfia... adattárában páratlan...” olvashatjuk a könyv borítóján. Valóban az, tudniillik az eredetié. Ennél a kiadásnál a szerkesztés ritkítja a párját.

Makra Zsigmond

ALEXY, ZDENKO G.: Ehrenzeichen der Kapitel in vormaligen habsburgischen Ländern. (Distinctive Ensigns of Chapters in Formerly Habsburg Dominated Countries.)

Böhlau Verlag kiadása Wien/Köln/Weimar 1996. 219 oldal, 301 színes- és 25 fekete-fehér illusztrációval

Angol kivonatokkal.

ISBN 3-205-9864-8.

Fontos, a nemzetközi szakirodalomban is ritkaságnak számító, egyben „hungarica” könyvet jelentett meg a jeles osztrák-német könyvkiadó.

A történeti segédtudományok, közismert szlovák művelője, Alexy Zdenko G. (heraldikus-, vexillológus-, falerisztikus) igen széles levéltári-, könyvészeti, illetve helyszíni tárgyi kutatási eredményeként feldolgozta az egykori Habsburg Birodalom területén létezett káptalani jelvények, eddig alig méltatott területét.

Kutatásokat folytatott pl. az Allgemeines Verwaltungsarchiv – Wien –, az Archivio di Stato – Milano –, az Archivio di Stato – Venezia –, a Magyar Országos Levéltár – Budapest –, a Státní archiv – Praha –, a Státní oblastní archiv – Brno –, a Státní oblastní archiv – Praha – gyűjteményeiben.

Feldolgozta a régi osztrák örökös tartományok, a cseh korona országainak (beleértve egész Sziléziát és Lausitzot), a magyar Szent Korona országainak (Horvátországot és Erdélyt is beleértve), Előausztriának, Osztrák Németalföldnek, a Tengermelléknek és Dalmáciának, Bosznia és Hercegovinának, Lombardiának, Velencének, Galiciának és Lodomériának (Kis-Lengyelországgal és Krakkóval) területét. Nem érintette a részben a Habsburg-ház mellékágai által uralt itáliai területeket (Novara, Montferrat, Parma, Guastalla, Piacenza, Toszkána).

A szerző 138 káptalan jelvényeit dolgozta fel. Ebből 129 római katolikus, 8 görög katolikus (Erdély, Felvidék, Galicia), 1 örmény katolikus (Erdély).

A tárgyalt káptalanok közül, egykor csupán az aacheni nem tartozott a Habsburg Birodalom területéhez, bár az itteni káptalan jelvényét is Habsburg császár, II. József alapította.

Az előszó (9–13 pp.) után a szerző áttekinti a káptalani jelvények történetét, jogi, falerisztikai, heraldikai összefüggéseit. (14–37 pp.)

Ezt követi a káptalani jelvények részletes bemutatása (38–200 pp.)

A kötetben a szerző közöl, 8 db, igen jellemző dokumentumot (1737–1923) a káptalani jelvények története vonatkozásában. A tárgyra vonatkozó részletes bibliográfiában (212–217 pp.), angol-, cseh-, flamand-, francia-, horvát-, latin-, lengyel-, magyar-, német-, olasz-, szlovák nyelvű művek egyaránt megtalálhatóak.

A nyilvánvalóan a kis terjedelmű, káptalani jelvényekre vonatkozó direkt irodalom túl, a szerző igen erőteljesen támaszkodott pl. egyháztörténeti (a tárgykört érintő) irodalomra. Gazdagon merített, a különböző történeti segédtudományi területek eredményeiből is. A falerisztikán túl pl. archontológiai-, genealógiai-, heraldikai-, insigniológiai munkákat egyaránt felhasználta. Gazdag anyagot közöl, névtárak, oklevélkiadások, statutumok alapján is.

A sajátos falerisztikai részterületre vonatkozó levéltári-, szakirodalmi-, illetve a fennmaradt eredeti tárgyi emlékek szintetizálása mintaszerű.

A recenzens fájjalja, hogy Alexy Zdenko G. csak mintegy kiegészítésként támaszkodott történeti ikonográfiai forrásokra. Olyan helyeken közöl pl. u.n. viselési képet, ahol nem volt más mód a jelvény eredeti állapotának bemutatására (pl. Djakovo). Pedig az általánosan, meglehetősen nagy számban létező képes ábrázolások (elsősorban, a jelvényt viselő káptalani tagok portréi) még komplexebbé tehetnék volna a művet.

A szerző lényegében nem érinti a jelvények eredeti (illetve esetlegesen a későbbiekben, azok pótlására készült) tokokat. Ez mindenképpen szorosan a témakörhöz tartozó, s elmaradt matéria.

Ugyancsak idetartozónak vélem, a jelvények, egyes időszakokban történő készítésének részletesebb bemutatását is.

A szerző igen kiterjedt kutatásai, erőfeszítései ellenére sem tudott minden jelvényt megtalálni, s tanulmányozni, ezekről adott esetben reprodukciót közölni. Érdekes, hogy pl. éppen a csupán reprodukcióban közölt nagyváradi káptalani jelvénynek a közelmúltban több eredeti jelvénye (változata) is felbukkant.

A kötetben igen részletes bemutatást kap a magyar, illetve magyar vonatkozású (Tengermellék stb.) anyag is. Így helyet kapott a kötetben az esztergomi-, kalocsai-, nagyváradi-, zágrábi-, nyitrai-, szepesi-, győri-, váci-, szeged-csanádi-, fiumei-, erdélyi-, egri-, pozsonyi-, székesfehérvári-, pécsi-, besztercebányai-, nagyszombati-, varasdi-, balázsfalvi-, kolozsvári-, munkácsi-, szatmárnémeti-, kassai, eperjesi-, zengi-

djakovói-, szarajevói-, lugosi-, rozsnyói-, szombathe-lyi káptalani jelvény.

Dalmácia, a Tengermellék vonatkozásában, további 23 káptalani jelvényét közli a szerző. Lényegében ezek is sajátosan magyar vonatkozásúaknak tekinthetők.

A szerző műve, egyedülálló, fontos kézikönyv, amely rendkívül gazdag, többnyire igen kiváló minőségű illusztrációs anyagával is kiténik. Hézagpótlónak tekinthető az osztrák-magyar (magyar) falerisztikai irodalomban. Melegen ajánlható szak-
könyvtáraink számára is, hogy a lehetőségekhez képest, nagy számban szerezzék be.

Pandula Attila

HENZSEL ÁGOTA: Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1629-1634., II/1, 1996.

KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA: Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1635-1640., II/2, 1997.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat Levéltárának kiadványai. Nyíregyháza.

Igen nagy szolgálatot tesz a történet kutatóinak, így munkáját alig lehet túlbecsülni annak, aki levéltári anyag kivonatolására és a kivonatok közzétételére vállalkozik. Regesztát készíteni fáradságos munka, megbecsülése mind erkölcsi, mind anyagi vonatkozásban csekély szokott lenni. Errare humanum est: aki regesztakötetet bocsát közre számíton rá, hogy majd kiigazítják: „tévés az az olvasat, hogy... stb.”

A két kötet, amelyről most beszámolunk, valóban úttörőnek tekinthető. Miért? Ehhez kénytelenek vagyunk magyarázatot fűzni. A Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár fondjainak jegyzéke szerint (megjelent 1976-ban) „Szatmár vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1514-1848, 15 fm”. Ezt a hanyag megfogalmazást nehéz értelmezni. A Magyarország levéltárai című kiadványban (szerk.: Balázs Péter, Bp., 1983) már ez áll. „Szatmár megye nemesi közgyűlési jegyzőkönyvei (1514–1848) hiánytalanok”. Az illetékes szócikk írója (Gyarmathy Zsigmond) a kérdéses anyagot nyilvánvalóan sohasem látta. A valóság ugyanis a következő. Az első év, amelynek a közgyűlési iratanyaga fennmaradt 1593. Az ezen évtől 1616-ig terjedő, 24 évet felölelő időkörről már jelent meg kiadvány. Miért éppen 1616-ig? A válasz egyszerű: az ezt követő 12 év időtartam, az 1616–1629-es időkor anyaga elkallódott.

A konfuzió oka nyilvánvaló: a közgyűlések, illetve a közgyűlések végzéseit rögzítő jegyzőkönyvek nyo-

mán további iratok születtek. Ezeket rendszerint „közgyűlési iratok”, „a közgyűlések iratanyaga” névvel illetjük, és – természetesen – nem keverendők össze a jegyzőkönyvekkel.

Térjünk vissza a korábbi „úttörő” minősítésre. Tíz évvel korábban már jelent meg nyomtatásban közlemény erről az anyagról: Regeszták Szatmár vármegyei jegyzőkönyvéből (1593. május 1. – 1616. aug. 6.) Ez a kötet – igen sajnálatos módon – „... válogatás... amelyeket a köztörténet, az igazgatás- és kultúrtörténet, valamint a helytörténetírás szempontjából fontosnak ítélt.” (t.i. a szerkesztő, Balogh István.) E kiadvány tehát tudományos szempontból értéktelen.

Térjünk most már reá a két kötetre, amelyeknek ismertetése célunk. Minősítésükre a szép-, sőt a szakirodalom más területein bevált jelzők alkalmatlanok. A kívülálló értetlenül szemléli, hogy a szakember feszült érdeklődéssel olvas egy ilyen, minden szakmán kívüli számára unalmas, száraz olvasmányt. Hogyan is minősítsük annak a munkáját, aki elolvasott ezer-
valahányszáz oklevelet, majd kivonatolta, sorbarakta őket? Hajdan a feladatát példamutatóan ellátó katonára, olykor köztisztviselőre volt szokásban alkalmazni a kifogástalan jelzőt. A jelen esetben is ezt mondhatjuk: két kifogástalanul szerkesztett kötetet vehetünk kezünkbe.

A családtörténet kutatója bő adatokra lelhet a Károlyi, Kun, Vetésy, Irinyi, Domahhidy, Kölcsey,

Sulyok családokról. (Virág Éva felsorolása.) Tegyük hozzá: sok más családról is, így pl. a családtörténet-szek által eddig figyelemre nem méltatott Csuryakról, akik mind a mai napig továbbörökítették a kárpátmedencei államiságunk első századában e vidéken letelepedett Csúr (más változatban: Csór) bessenyő törzs nevét. Érdekes megfigyelni azt is, hogy hogyan tűnt el egyes családok neve – pl. a Rohodiaké – a jegyzőkönyvek anyagából. Tudva, hogy ez a szer-teágazó család folyamatosan itt élt, és él a mai napig, e hiányból a társadalmi helyzetükre kapunk utalást.

A mondottak után világos, hogy bírálni, vagy ki-gigazítani valót keveset találunk a regesztákban. Egy-kettőt mégis felemlítünk: az első kötetben két helyütt is szerepel Sasvár falu. Nos, ez valójában Sásvár. Az Árpádok korától ismerjük a Sásvári vár ispánságot, valamint a Sásvári főesperességet. IV. Béla idejében tűnnek el ezek a nevek, hogy helyet adjanak Ugocsa vármegyének. Sásvár község azonban fennmaradt,

mai neve Tiszasásvár. Ezek után világos, hogy a kö-vetkező kötetben előforduló János, idősb János, vala-mint Katalin neve sem Sasváry, hanem Sásváry. (A családot egyébként Nagy Iván is ismeri, ennek ellené-re a fenti hibát Gérceri is elkövette: a Károlyi család okmánytárában Sasváriakat szerepeltet). A második kötetben szerepel: „Szabó másként Riszi (?) Pri-dina”. A kérdőjel nyilván arra utal, hogy a regesztázó nem tudta hová tenni a Riszi nevet, gyanakszik, hát-ha tollhiba. Nem az. Aki megmászta a Rysy (Tenger-szemcsúcs) ormát, tudhatja, hogy merre tájékozód-jék: szlovákul a rys hiuzt jelent, csak úgy, mint csehül és lengyelül is (rys, illetve rys).

Befejezésül csak annyit: jó lenne, ha e sorozat folytatódna. A tizenöt folyómetert megközelítő irat-anyagból telnék még néhány tucat kötetre.

Makra Zsigmond

OSTRIC, GOROSLAV: Grhovi u gradu Bakru. Rijeka, 1996. 76 p.

(Pomorski i povijesni muzej hrvatskog primorja Rijeka

– Tengerészeti és történeti múzeum horvát tengermellék Fiume) –

Címerek Buccari városban. Gazdagon illusztrált, kisebbrészt színes képanyaggal.

ISBN 953-96915-0-8

Az ízléses mű a címében feltüntetett címer fogal-mát tágan értelmezi, mert foglalkozik pecsétekkel, armálisokkal, kőbe vésett épületdíszekkel stb. A szer-ző nem kevesebbre vállalkozott, minthogy összegyűjt-se a magyar történelemben Buccari (Bakar) néven is-mert tengeri kikötőváros összes címerét, bemutassa címerkultúráját.

Az általános bevezető rész után következik az adattár, mely folyamatosan számozva a fejezeteken keresztül összesen 86 címeres emléket mutat be és tárgyalt igen nagy részletességgel és alapossággal.

Az első részben Buccari város, melyet már Idrisi is említ 1153 körül, címerei sorakoznak a legrégebbi évszám nélkülítől a modernekig. Buccari vár védő-szentje Szent András, az első pecsétnyomókon ő jele-nik meg. A jelenleg is használt címerét 1779-ben nyerte el Mária Terézia privilégiumával, amikor kirá-lyi szabadkikötővé vált.

A második fejezetben tárgyalja a szerző Buccari földesurainak és kapitányainak címeres hagyatékát.

Ezek sorában a Frangepánok és Zrinyiek jól ismert nevei sűrűn szerepelnek.

A harmadik fejezetben Matija Mazic történeti gyűjteményének alapján mutatja be Buccari város au-tochtont és bevándorló nemes családjait. A negyedik részben ezek címeres nemeslevelei következnek, a hatodikban pedig a címerek rajzai, festményei és áb-rázolásai.

A további fejezetekben a spalatói metropolitátus-hoz tartozó zenggi-modruszi püspökség püspökeinek címereit láthatjuk.

Végül a kőbe vésett címeres emlékek található-k az utolsó fejezetben. A végén a témára vonatkozó horvát heraldikai irodalom felsorolása foglal helyet.

A kötet a horvát-magyar tengermellék, az Adria-part heraldikájának értékes darabja, olyan kultúrkin-cset tár elénk, mely a horvát-magyar-olasz közös múltban jött létre.

Horváth Lajos

PÉTER KATALIN szerk.: *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk”*

MTA Történettudományi Intézetének kiadása Budapest 1996.

(Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) 167 oldal, illusztrált kiadás

ISBN 963 – 8312 – 47–5.

A következő tanulmányok találhatóak meg a kötetben: Péter Katalin „A gyermek és a gyermekkor a történetírásban” (7–13 pp.) –, „A gyermekek első tíz esztendeje” (15–50 pp.); Horn Ildikó: „Nemesi árvák” (51–90 pp.); Fazekas István: „Batthyány I. Ádám és gyermekei” (91–114 pp.); Fejes Judit: „Az Esterházyak házassági politikája 1645 után” (115–166 pp.); A képanyagot összeállított Galavics Géza.

A kötet, egy nagyobb kutatási program eredményeinek egy részét teszi közzé. Sajátos, korszerű fel fogású genealógiai jellegű közléseket tartalmaz, olyanokat, amelyekkel eddig alig találkoztunk Magyarországon.

A szerzők a nemzetközi szakirodalomban folyó szakmai viták hatására kezdtek el foglalkozni a gyermekekre, a gyermekkorra, mind sajátos életszakaszra vonatkozó magyarországi történeti forrásokkal. A vizsgálat, igen széles forrásanyagot eredményezett, szinte minden forrástípus tartalmaz e tárgyra vonatkozó adalékokat. Így prédikációk, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, levelezések, családi feljegyzések, városi jegyzőkönyvek, uradalmi összeírások, jogszabályok, peres iratok, hagyatéki eljárások iratai stb. Nyilvánvaló, hogy az egykori források jelentős része az idők során megsemmisült, elkallódott. Egyes forrásfajták – pl. a levélportrék – egyáltalán nem maradtak fenn.

A kutatás eredményeiből, a jelen kötetben, a legkönnyebben hozzáférhető adatsoportot, az arisztokrácia gyermekeire vonatkozó adalékokat tették közzé. Igyekeztek a korban jellegzetes tendenciákat fel-

tárni és bemutatni. Így pl. szó van főúri gyermekek je gyessége, házassága körüli korabeli gyakorlatról (Esterházyak). A házasság a korban sokféle funkciójú volt, így alkalmas volt a család társadalmi rangjának emelésére, megtartására. A kortársak, csak a házasságban élőket tekintették teljes értékű embernek.

Batthyány Ádám gyermekeinek is iskoláztatásáról szóló tanulmány, egy a korban szintén elterjedt gyakorlatról szól. Főúri gyerekeket, gondosan kiválasztott tanító és társak körében nevelték. Ennek ellenére, sokan kerültek nem kívánatos társaságba, s nem értek el különösen kiváló eredményeket sem.

A korabeli viszonyok között, igen gyakori volt az árvaság. Ez a jellegzetes helyzet, egy másik tanulmány témája.

Külön tanulmány foglalkozik, a korban – kora újkorban – fontos választóvonalnak tartott 10 éves kor előtti időszakkal. Ez a gyermekkoron belül különleges, a szülők és gyermekek viszonylatában kiemelten bensőséges szakasz volt.

A tanulmányokban – megfelelően a korabeli, magyar gyakorlatnak –, mely szerint, nem csupán az arisztokráciában, hanem a társadalom minden rétegében egyes asszonyok, sokszor többszöri férjhezmenetelük után is leánynevükön szerepelnek.

A széles levéltári kutatási eredmények hasznosításával megírt kötet, módszertani szempontból is feltétlenül ajánlható a genealógia iránt érdeklődőknek.

Pandula Attila

SZLUHA MÁRTON: *A Szluha család története 1996. a szerző kiadása.*

226 oldal, XI leszármazási tábla, LVI képpoldal, ebből öt színes.

A család története az 1593-ik évi címeradományozással kezdődik, a három megnevesített testvérnek, Mártonnak, Jánosnak, Istvánnak vonalát a szerző egészen napjainkig követi nyomon.

A családtörténeti munkák általában egy többkevésbé ismert család adatait pontosítják, illetve folytatják, esetleg egy, az irodalomban még fel nem dolgozott család adatait teszik közzé. E könyv szer-

zőjének helyzete sajátos volt, családja történetét ugyanis közismert – és korában hallatlan tekintélyű – elődje: Rajcsányi Ádám tette közzé. Rosszul. Történetek ugyan kísérletek a Szluha leszármazási rend korrigálására, ezeknek azonban a szakkörök – Rajcsányi nimbusza miatt – nem adtak hitelt. A szerzőnek, illetve művének így hiba-igazító eredménye is érdeme.

A család az idők során számos vármegyében is meghonosodott, a nemességszerzők és gyermekeik Nyitrában éltek, az utódok azután megtelepedtek Fejér, Vas, Csongrád, Bács vármegyékben is. Szluha Ferencről ered a főnemesi ág, aki 1726-ban bárói címet, majd György 1743-ban grófi címet kapott.

A mű tárgyalásmódja rendkívül szabatos, tárgyszerű. Semmiféle értékelést, lírai kitérőt (ami számos hasonló mű sajátja) nem tartalmaz. Csak okadatolt tényeket közöl, a forrásokat számos esetben szószerint közli, vagy hivatkozik rájuk. Minden adat ellenőrizhető. A közlés formája áttekinthető: a leszármazási rendek képezik a könyv egyik erősségét. A már említett Szluha leszármazási táblázatokon kívül számos, a családdal rokoni kapcsolatban álló más család adatait is megtalálhatjuk, ezeknek egy része utánközlés, számos azonban a szerző munkája.

A sort a Szluha család nyitja meg; a Szluhakkal éppen nem rokon, közlése a konfúzió elkerülése miatt célszerű. Eredeti – illetve részben eredeti közlés a következő családok leszármazása: Spáczay, Spátay, Halácsy, Betchicz, Nezbud, Tarnóczy, Illés, Konkoly-Thege, Szennyessy, Győry, Tallián, Szabó (Vas megyében honos), Szeghy, Darás, Vajda, Naszvady, Bezerédi, Deseő, Bernolák (előbb Brnulla), Setéth,

Dugovics, Noszlopy, Henyey, felsőbüki Nagy, Marton, Balogh (Veszprém megyében honos).

A külföldi szakirodalom ugyan ismeri, de nálunk nehezen férhetők hozzá a következő családok adatai, ezért közlésük hasznos a hazai családtörténezs számára: Sinzendorf, Ziszka, Canossa, Staudach, Braida, Kovách (c.1. 1613-ban, a királyi könyvekben nem szerepel).

A felsoroltakon túl még számos családra vonatkozó adat is szerepel a műben, azokat azonban, amelyek csak néhány ízre terjednek ki, tétélesen nem soroljuk fel.

Szebb lenne a mű kevesebb sajtóhibával, ezek többsége ugyan nem értelemzavaró (pl. bírói oklevél bárói helyett) néhány adat elírása azonban csak hosszabb lapozgatás után helyesbíthető.

A könyv jó minőségű papíron készült, fényképei is kvalitásosak a színes címerképek szépek. Ez erénye a könyvnek és egyben hibája. Egy ilyen minőségű könyv ma megfizethetetlenül drágán lenne csak kapható. Nem is vásárolható meg, így az érdeklődő közönség, de még a könyvtárak is nélkülözni fogják.

Makra Zsigmond

ZOMBORI LAJOS: Magyar robotbárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok.

A szerző kiadása (V-Kiadó) Budapest 1996. 182 oldal, nagyszámú illusztráció

ISBN 963 8493 194

A feudalizmus idején a földhasználó jobbágyoknak változó mennyiségű munkavégzési kötelezettsége volt. Egytelkesek esetében ez évente – általában – 52 ígás, vagy 104 kézi munkanapot jelentett. Az elvégzett munkát az intéző ellenőrizte és feljegyezte. Gyakorinak számítottak a visszaélések, majdnem mindig a földesúr javára. A visszaélések kiküszöbölésére hozták létre a robotjegyeket, robotbárcákat.

A jobbágy, elvégzett munkája igazolásaként bárcákat kapott. Ez képezte az év végi elszámolás alapját. Aki nem teljesítette az előírtakat, annak pénzben, vagy terményben kellett a hiányzó mennyiséget megváltania.

Az intézmény kialakulásának pontos időpontja ismeretlen, feltehetően évszázadokra megy vissza. Magyarországon a legkorábbi emlékek – fametszetes eljárással sokszorosított papír példányok – a XVIII. század legelejéről valók. A bárcák tömeges elterjedése, a Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezéssel

(1767) egyidős. A jól bevált igazolórendszer, egy ideig a jobbágyság 1848-as megszüntetését követően is fennmaradt. A dualizmus időszakában gyakorlat lett az uradalmi pénzek (bárcák) kiadása.

Az emléksorozat különböző anyagokból – fém, üveg, papír –, különböző minőségben, kivitelben készült. A kibocsátók között ismeretesek főhercegi, hercegi, grófi, nemesi, püspökségi, káptalani birtokok.

A jeles numizmatikus szerző igyekezett a bárcákkal és rokonemlékekkel kapcsolatos, elérhető teljes információs anyagot szintetizálni. A lehetőségekhez képest megpróbált valamennyi darabot eredetiben tanulmányozni. Széles körben kutatót a magyarországi múzeumok vonatkozó anyagában, különösen a Magyar Nemzeti Múzeum Ércmúzeumának anyagára támaszkodott. Kutatás eredményeként, az egykori Magyarország 29 vármegyéjéből, mintegy 300 településről közöl anyagot. Ez minden eddigi közlést jelentősen meghalad. Megjegyzendő, hogy e sajátos tárgykörnek,

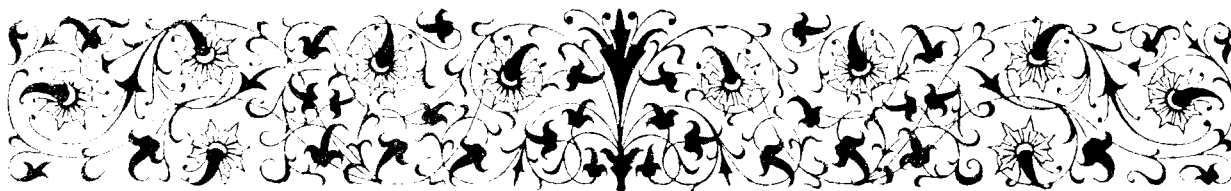
viszonylag széles szakirodalma van, amit feltüntet a szerző gazdag bibliográfiájában. (179–182 pp.)

A bevezető tanulmány (7–11 pp.) után a részletes katalógus következik (15–166 pp.). Itt vármegyék szerint, azon belül pedig alfabetikus sorrendben településenként közli az anyagot a szerző. A részletes leírásnál, a szerző igyekezett valamennyi ismert darab, méretarányos fényképét is bemutatni. A kötetben családnévmutató (167–168 pp.) helységnévmutató (169–173 pp.) stb. is található.

A kötet különböző történeti segédtudományok szempontjából is jól hasznosítható. Így fontos infor-

mációk olvashatók benne a birkolástörténet vonatkozásában. Az egykori tulajdonosok, ezek egy részének címerei szintén megjelennek a bárcákon. (Fábry-, Eltz-, Habsburg-, Hörenszy-, Joannovits-, Königssegg-, Nemeskéri Kiss-, Spinola-, Tholdalagi-, Viczay-, Winkler családok címerei tanulmányozhatók a közölt ábrákon. A bárcákon megjelenő koronaábrázolások pl. insigniológiai – heraldikai szempontból is felhasználhatók.

Pandula Attila

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HÍREK

Törökszentmiklóson, 1997. március 13-án a *Helytörténeti Gyűjteményben* megnyitották Hoppál Dezső címergyűjtemény kiállítását. A *Városi Művelődési Központ* pódiumtermében pedig a Jász-Nagykun-Szolnok megye településeinek zászlói, címerei, valamint „A magyar címer kialakulása, szomszédos megyék címerei” (Hoppál Dezső magángyűjteménye) kiállítását.

Hoppál Dezső győri építészmérnök-heraldikus (1931) Törökszentmiklóson született. Az itteni Móricz Zsigmond Gimnáziumban tanult. 1955-ben végzett a BME építészmérnöki karán, azóta tervező építészmérnöki gyakorlatot folytat.

Évtizedek óta foglalkozik heraldikával. A szakirodalomnak, különféle ábrázolásoknak, dokumentációknak lelkes gyűjtője. Aktív címer- és zászlótervező.

***

A Magyar Történelmi Családok Egyesületének tájékoztatója: Az 1994. március 15-én megalapított *Magyar Történelmi Családok Egyesületét* a Fővárosi Bíróság 1995. augusztus 9-én a 6581. sorszám alatt a társadalmi szervezetek nyilvántarásába vette. Az egyesület céljai között szerepel többek között, hogy ápolja a magyarországi történelmi családok hazaszeretett történelmi hagyományait, védi szellemi kincseit. Összetartja a külföldön és itthon élő családok tagjait, megteremtve a találkozás és a baráti összefüggések lehetőségét. Az egyesület politikai vagy gazdasági tevékenységet egyáltalán nem folytat, működése kizárólag a kulturális élet területére korlátozódik. Az egyesületnek jelenleg kb. 200 tagja van. A Magyar Történelmi Családok Egyesületének tisztség-

viselői: *Nyáry János elnök; Apáthy Zoltáné Bánffy Tamásé Beöthy Csanád és Kiss Gergely elnökségi tagok.*

Az Egyesület 1995. óta rendszeresen hírlevelet ad ki „Status et Ordines” címmel, melyben aktuális ügyekről, történelmi, heraldikai, genealógiai témákról, társasági eseményekről tájékoztatja tagjait, s fórumot biztosít önálló cikkek publikálására is.

További információ levélben kérhető Kiss Gergelynél, az egyesület titkáránál, az alábbi címen: H-1173 Budapest XVII., Egészségház utca 30. I/5. E-mail cím az Interneten: gkiss@compuserve.com

***

Magyar Történelmi Családok Egyesülete klubestek keretében 1997. május 26-án *Dr. Fallenbüchl Zoltán* „A magyar nemesség a múltban, jelenben, jövőben” címen tartott előadást.

***

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságban, Budapesten, Az ELTE Bölcsészettudományi Kar tanácstermében a következő előadások hangzottak el:

– március 28. – *Dr. Pandula Attila* „Beszámoló az 1996-os, trencsényi „Heraldika Szlovákiában” tudományos konferenciáról, illetve kiállításól”

– prilis 25. — *Dr. Rácz Katalin* „A prozopográfia, az új történelmi segédtudomány”, valamint *Dr. Vass Dénes* „Magyar családok, magyar kastélyok”

– május 23. – *Szluha Márton* „Tapasztalatok a család-történelmi kutatásban”, valamint *Dr. Egei Tibor* „Pest megye községeinek címeralkotásai 1990 után”

A Társaság második félévi programja:

– október 6. – a Budapesti Szent István Bazilikában megemlékezés az 1848/49. évi szabadságharc vértanúiról: *Simon István* „A 48/49-es szabadságharc vértanúinak családi eredete”, valamint *Gömbös Tamás* „Haynau nemcsak Aradon gyilkolt...”

– november 24. – *Dr. Szögi László* „A történelmi segédtudományok szakirodalma a kezdetektől napjainkig”

– december 30. – a Magyar Nemzeti Múzeumban megemlékezés IV. Károly király koronázásának 81. évfordulójáról *Dr. Kállay István* és *Gömbös Tamás* előadásával.

* * *

A Budapesti Zászlómúzeumban, 1997. október 4-én, megtartották a II. Vexillológiai Napot. A rendezvényen a következő előadások hangzottak el:

– *Dr. Pandula Attila*: A Horthy-korszak zászlói és lobogói.

– *Hoppál Dezső*: Győr-Sopron-Moson megye és Győr város címerei.

– *Rainer Pál*: Przemysli vonatkozású, I. világháborús zászlószalag

– *Balogh László*: A Zászlómúzeum jelenlegi helyzete.

– *Dr. Gerd Vehres*: Beszámoló a Dél-Afrikában tartott XVII. Nemzetközi zászlótudományi kongresszusról.

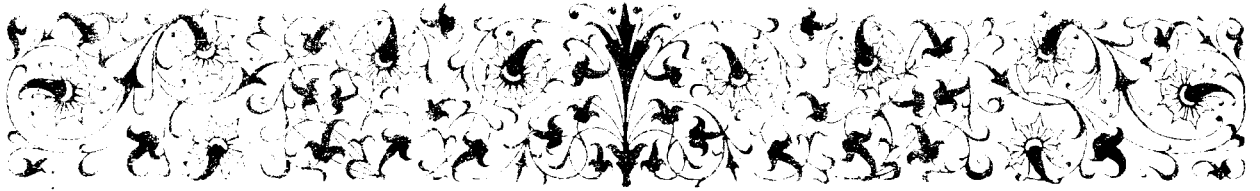

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díja 1998-ra 1000 Ft + ÁFA, azaz **1120 Ft**, melyhez eddigi előfizetőink részére mellékelten csekket küldünk. Az új előfizetők a Szerkesztőség címén rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére is változik az előfizetési díj a magas postaköltség miatt. A tengeren túlra (légiposta költséggel) **30 USA \$**, Európában **25 DM**, vagy 25 svájci frank. Az előfizetés történhet „Magyar Országos Levéltár-Turul” címzésű monay-orderrel, vagy – külföldi előfizetés esetén is – a Postabank és Takarékpénztár Rt. „**11991102-02103006-00070010**” Magyar Történelmi Társulat-Turul bankszámlára.

Várjuk megtisztelő előfizetésüket, s egyben felhívjuk figyelmüket arra, hogy az újra indult Turul második öt évének küszöbén ismét megnyitjuk az **Aranykönyvet** az öt évre előfizetők számára.

TURUL (LXX) No. 3–4.

(1997)

ZUSAMENFASSUNG

Die Studie von *Károly Kapronczay* liefert neuere Beiträge zur Geschichte und Genealogie der namhaften inländischen Ärztfamilien der 18–20. Jahrhunderte. (Der erste Teil der Studie über die Familie *Korányi* wurde schon im Turul Heft 1997/1–2 publiziert.) Nun werden die beruflichen Laufbahnen mit besonderer Hinsicht auf die Studien, Forschungsgebiete, Heilmethoden, berufliche und amtliche Avancements, Studienreisen, Fachpublikationen, bzw. teilweise die Privatleben und die öffentliche Tätigkeiten der Ärztemitglieder der Familien von *Bene*, von *Lenhossék*, von *Lummitzer* und teils von *Szent-györgyi* und von *Szentágotai* ausführlich dargestellt.

Antal Nagybakay referiert über die Vorfahren seiner eigenen Familie, die eine bürgerliche Händlerfamilie war und ursprünglich *Rickl* hieß. Der in der Mitte des 18. Jahrhunderts aus *Hürn* (Schloß *Soos*, Niederösterreich) nach Ungarn gezogene Gewürz- und Schnittwarenhändler *Antal József* (1748–1812) gründete den Reichtum und den guten Ruf der Familie mit fleißiger Arbeit. 1781 wurde ihm das Pester Bürgerrecht verliehen und mit der Zeit eröffnete er neben seinem Geschäft in Pest Filialien in *Debrecen*, *Kolozsvár* und *Kecskemét*. Auf Grund der Devaluationen z.Z. der napoleonischen Kriege ging er 1811 bankrott, aber sein älterer Sohn konnte das Geschäft in *Debrecen* hinüberretten. Dieser Laden, der den Namen „Zum türkischen Kaiser“ trug, lief bis zum Jahre 1913 und sicherte der Familie ein gesichertes Auskommen.

Es ist kein Zufall, daß der Reichsverweser *Kossuth* zum repräsentativen Aufwand die Porzellane dieser Familie benutzte und es ist ebenfalls keiner, daß sich der zaristische Oberbefehlshaber *Paskiewitsch* und der russische General, *Rüdiger* 1849 in ihrem Haus einquartieren ließen. 1896 wurden sie mit dem Adelsprädikat von „*Béllye*“ in den ungarischen Adelsstand

erhoben, aber das hinderte sie nicht an der Ausübung der einfachen Lebensführung eines Händlers und sie ließen ihren Kindern eine Schulung vom hohen Niveau zuteil werden. 1936 wurde ein Familienmitglied vom einem Onkel mütterlicherseits adoptiert und seit je her benutzt die Familie den Namen *Nagybakay*.

Zsuzsa Pekár bearbeitet den Lebensweg von *József Döring* (1797–1872), der der zweite Ehegatte ihrer Urgroßmutter, verw. Frau *Miklós Pscherer*, geb. *Josephine Rigler* (1827–1895) war. *Döring*, der als Kleinhändler in *Pest* anfing, wurde in verhältnismäßig kurzer Zeit zum wohlhabendsten Mann in der sich damals zur Hauptstadt entwickelnden Stadt *Pest*. Als Großhändler und Immobilienbesitzer, der sich mit Grundstück- und Immobilienspekulationen beschäftigte, erwarb in seinem älteren Alter in *Bogát* (Komitat *Szabolcs*) ein Landgut. Zu dieser Zeit glich sich seine Lebensführung an den, im Komitat lebenden Magnaten an.

In der hoffärtigen Familie *Pscherer's*, die aus wohlhabenden bürgerlichen Verhältnissen kamen und 1889 geadelt und 1896 unter dem Namen *Bogáthy von Bogát* aufzufinden waren, schien man beinahe bewußt das nicht ganz vornehme Familienmitglied *Döring* zu vergessen, obwohl sein Reichtum zur Zeit seines Todes vermutlich ihr Vermögen übertraf.

Diese unglaublich spannende Erörterung macht uns mit dem Leben der ehemaligen Verwandtschaft, nicht zuletzt auch mit dem der *Josephine Rigler*, die alle beide ihrer Ehen mit 30 Jahre älteren Ehegatten verlebte und sich zu einer äußerst harten Geschäftsfrau und Matrone entwickelte, mit all ihren Tugenden und Lastern, mit ihren Freuden und Leiden, bekannt.

Rainer, Pál beschreibt den im Familienbesitz befindlichen Wappenbrief des königlich-ungarischen Regierungsrates *Gusztáv Antal Markó von Rozsnyó*,

der vom König Karl am 21. August 1917 in Wien ausgestellt wurde. Einer seiner Vorfahren, der Rechtsanwalt Mihály Markó, nahm als Major der Artillerie im Freiheitskrieg in den Jahren 1848/49 teil.

János Frivaldszky sen. ergänzte auf Grund seiner Forschungen, die er in Ungarn und in der Slowakei vom Jahre 1974 an systematisch führte, den von Iván Nagy angefertigten, stark lückenhaften und teils fehlerhaften Stammbaum der Familie Frivaldszky. Seine detaillierte Arbeit ist in der Nationalbibliothek Széchényi in Budapest unter der Signatur Fol. Hung. 3631/I-II zu finden. Diesmal fasst er die Erkenntnisse seiner Forschung zusammen und veröffentlicht die von Iván Nagy schon publizierte, aber diesmal korrigierte Fassung des Stammbaumes der aus Oberungarn stammenden Adelsfamilie (16–19 Jh.).

Viktor Szantner berichtet über die Vorträge des Tages für Vexillologie, der von der Sammlung und dem Flaggenmuseum Balogh am 26. April 1997 im Kulturhaus Budapest-Józsefváros veranstaltet wurde. Attila Pandula hielt über die Geschichte der ungarischen Nationalflagge einen Vortrag. Dezső Hoppál beschäftigte sich mit der Wappen- und Flaggengestaltung, die er an Beispielen aus dem Komitat Győr-Sopron-Moson?? veranschaulichte. Ildikó Horváth sprach über den Stoff der Flaggen. Zoltán Horváth gab einen Überblick über die Entstehung und Anwendung der Flaggen.

Eva Nyulászi-Straub unterrichtet uns über den Wappenbrief des Königs Matthias II, der an Miklós Feyér und an seine Ehefrau Orsolya Dady, weiters an István Dady und an Mihály Adorjáni am 3. Dezember 1609 in Wien verliehen wurde. und beschreibt den Weg des Wappenbriefes von den Erben in das Staatsarchiv.

Zsigmond Makra erhebt Einwände gegen einige Abbildungen der Postmarkenserie der Ungarischen Post, die die Wappen ungarischer Komitate und der Hauptstadt Budapest darstellt, wobei vor allem der Wappen der Hauptstadt Budapest, der des Komitates Borsod-Abaúj-Zemplén, und der des Komitates Fejér beanstandet werden.

Attila Pandula berichtet über eine rumänisch-ungarische Konferenz, die am 18–19 April 1997 im Museum von Szatmárnémeti der Geschichte des rumänischen Adels Siebenbürgens gewidmet wurde. Man behandelte hauptsächlich Themen der 13–15 Jahrhunderte, weil die Mehrheit der Vorträge aus den späteren Jahrhunderten abgesagt wurden. Die Vorträge werden in einem bald erscheinenden Band der Konferenz zu lesen sein. Obwohl absolute Übereinstimmung in den Meinungsverschiedenheiten der beiden Parteien nicht zu erwarten war, kann die Tatsache, daß sich überhaupt ein Interesse zeigt, die wissenschaftlichen Erkenntnisse der beiden Länder auszutauschen, doch als ein Positivum verstanden werden.

TURUL Volume 70

No. 3–4 issue of 1997

SUMMARY

The study of *Károly Kapronczay* addresses the history of renowned Hungarian doctor families. (Pls. note that the first part of the study on the Korányi family was published in Turul's No. 1–2 issue of 1997). This time the professional career of the doctor members of the following families are dealt with: Bene, Lenhossék, Lumnitzer, Nékám, Ángyán and partly Szent-györgyi and Szentágotai families. In addition to studies published, research and practice areas, professional and office career, study tours and contribution to professional literature, their private and public life is also addressed to a lesser extent.

Péter Nagybakay outlines the history of his own family (the Rickls – a middle-class merchant family). Arriving to Hungary at the middle of the 18th century from Hübn (Castle Soos, Lower-Austria), the spice and commodities merchant József Antal Rickl (1748–1812) established the wealth and reputation of his family with tireless activity. After having obtained the citizen's rights of Pest in 1781, in addition to his store in Pest, he opened further retail outlets in Debrecen, Kolozsvár and Kecskemét. Resulting from the devaluation during the wars of the Napoleon period he went bankrupt (1811) but managed to pass over the Debrecen store to his elder son. Operated until 1913, this store ("To the

"Turkish Emperor") ensured a fair living for the family.

It is not accidental that the household of Governor Kossuth used the chinaware of this family and that the Russian Commander-in-Chief Paskievics and General Rüdiger were billeted on their house (1849). They obtained Hungarian nobility in 1896 with a title of Bélye. However, they continued not to dislike the steady way of merchant living and their children received high level education. In 1936 one family member was adopted by a maternal uncle. Since then the family is referred to as Nagybakay.

Zsuzsa Pekár disclosed the course of life of József Döring (1797–1872) who was the second husband of her great-grandmother, Josephine Rigler (1827–1895), formerly the widow of Mr. Miklós Pscherer. Lacking elegant ancestors, Mr. Döring started as a retailer in Pest and became, in a relatively short period of time, one of the most well-to-do man in Pest which was emerging as capital of the country at that time. As a wholesale merchant and house-owner, he was engaged in real estate and house speculations. In his older age he purchased a landed property in Bogát (Szabolcs County), by this time his way of living became identical with that of county magnates. Although at the time of his death, the wealth of Döring had very likely exceeded that of the priggish Pscherer family, they had nearly intentionally forgotten about this not fully "vornahm" family member. The Pscherers were of well-to-do middle class origin and became noble in 1889 (since 1896 their name was changed to Bogáthy de Bogát). Being enormously exciting, this study presents, in nearly a movie manner, the life of this family with all its virtues and mistakes, joys and sorrows. Special attention is given to the role of Josephine Rigler who, being a partner to two husbands of much older age, became of very severe business and noble lady.

Pál Rainer describes the letter patent of nobility of Antal Gusztáv Markó of Rozsnyó (Rozsnyó 1854 – Budapest 1934. Formerly a technical counselor, he became royal cabinet counselor from 1926. Issued by Károly IV. on August 21, 1917, the letter of nobility is still preserved by the family. One of their ancestors, lawyer Mihály Markó participated in the 1848/1849 war of independence as an artillery major.

Based on systematic research conducted since 1974 in both Hungary and Slovakia, *János Frivaldszky*

managed to amend and correct the partly imperfect and partly deficient family tree of the Frivaldszky family which was published by Iván Nagy. Addressing the history of this lower noble family from Upper Hungary, his detailed study is now preserved in the National Széchényi Library (Fol. Hung. 3631/I–II). This time the lessons learn from the research are summarized. Further, he repeatedly publishes the corrected version of the family tree which was first published by Iván Nagy.

Viktor Szantner reviews the lectures delivered at the First Vexillology Day organized by the Balogh Collection and Flag Museum in the Józsefváros House of Culture on April 26, 1997. Attila Pandula spoke about the history of the Hungarian national flag, Dezső Hoppál reported on the design of coats of arms and flags (with examples from Győr county). Ildikó Horváth investigated the material of flags, while Zoltán Horváth studied the development and use of flags in history.

Éva Straub Nyulászi describes the letter of nobility issued on December 3, 1609 by Mátyás II. for agilis Miklós Feyér, his wife Orsolya Dady plus István Dady and Mihály Adorjáni. (Agilis – seminobilis, a non-noble man who married a noble woman). This letter was acquired by the Hungarian National Archives from the inheritors.

Zsigmond Makra criticizes some of the pictures of the stamp series of the Hungarian Post Office depicting the coats of arms of counties and Budapest. The ones criticized included Budapest, Borsod-Abaúj-Zemplén and Fejér counties.

Attila Pandula reports on a joint Hungarian – Romanian conference of Romanian nobility in Transylvania organized in the Museum of Szatmárnémeti on April 18–19, 1997. The lectures delivered focused mainly on topics concerning the 14th –15th century. The majority of lectures that would have addressed later periods were canceled. However, it was promised that they will be included in the proceedings of the conference expected to be published soon. Although no full identify of views can be expected from the parties, it still is a positive feature that there is intention to get to know the scientific results of the other country.